

Refleksivitet, aksept og støtte

Identitetsendring og rusbehandling

Christina Berger

Masteroppgave i sosiologi
Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi
Det samfunnsvitenskapelige fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

Mars 2007

Sammendrag

Temaet i oppgaven vil være identitetsendring under og etter behandling i et terapeutisk samfunn for rusmisbrukere. Jeg ønsker at tidligere beboere skal komme til orde i denne oppgaven, fordi de kan bidra med økt innsikt på et komplisert felt. Det er gjennom deres erfaringer mulig å si noe om rusbehandlingen og om livet etterpå. Ved å se på hvilke faktorer som synes viktige for endring, ønsker jeg å bidra til økt kunnskap om endringsprosessen og om tilværelsen etter behandling.

I denne studien har jeg kombinert to metoder; observasjon og intervju. Observasjonene skjedde i forkant av intervjuene som en forberedelse. Jeg bodde en uke på behandlingsinstitusjonen og deltok i to ettervernssamlinger. Deretter intervjuet jeg åtte personer som har gått gjennom behandling, og som befant seg i ettervern. Hovedfokus i oppgaven er rettet mot hvordan rusmisbrukere endrer identitet gjennom behandling, og hva som er viktig for å bevare og videreutvikle rusfrie identiteter etter behandling.

I denne oppgaven blir tre ulike teoretiske perspektiver på identitet benyttet. Symbolsk interaksjonisme blir en viktig teoretisk ramme i oppgaven, da identitetsendring under behandling i et terapeutisk samfunn i stor grad skjer gjennom interaksjon med et fellesskap av likesinnede. I tiden etter behandling befinner tidligere beboere seg imidlertid ikke lenger i en skjermet kontekst, og andre forhold synes dermed å få betydning for videre endring og utvikling. I denne oppgaven vektlegges tre komponenter som betydningsfulle for at tidligere beboere skal bevare og videreutvikle rusfrie identiteter. For å få forståelse for videre endring og utvikling blir det nødvendig å supplere symbolsk interaksjonisme med andre teoretiske forståelser. Giddens forståelse av identiteten som refleksiv, og Goffmans situasjonelle forståelse av identitet, blir benyttet.

Den første komponenten, som viser seg å være betydningsfull for videre identitetsendring er at beboerne har opparbeidet refleksivitet knyttet til egne følelser, holdninger og livsstil. De tidligere beboerne hevder at de reflekterer mye over egen atferd etter behandling, og at dette kan oppleves som slitsomt. Med Giddens (1996) begrep ”refleksiv selvidentitet” kan vi forstå hvordan tidligere beboeres refleksivitet kan være viktig for at de skal bevare og videreutvikle rusfrie identiteter.

Identiteter er avhengige av næring og bekreftelse fra omgivelsene for å vedvare eller utvikle seg videre (Biernacki 1986). Den andre komponenten tidligere beboere hevder får betydning for videre endring, er opplevelse av aksept eller avvisning i konkrete møter med andre mennesker. På denne måten gis det uttrykk for at identiteten også har en situasjonell karakter. Goffmans (1959, 1963, 1967) ”dramaturgiske beskrivelser” om selvets utvikling er fruktbare bidrag til en slik forståelse.

Den tredje komponenten, som hevdes å være av betydning for å bevare og videreutvikle rusfrie identiteter etter behandling, er støtte fra et nettverk. De tidligere beboerne har tatt avstand fra tidligere miljø og gamle venner. Den første tiden etter behandling vektlegges andre tidligere beboere som informantenes viktigste nettverk. Fortsatt støtte og omsorg fra dem synes å være viktig for videre utvikling. Symbolsk interaksjonisme er teoretisk ramme for forståelsen av nettverk og identitet.

Forord

En helt spesiell takk går til mine informanter som stilte opp til intervju og lot meg få innblikk i deres livshistorier, endringer, mål og ønsker. En stor takk for all velvillighet, åpenhet og tillit dere viste meg. Denne oppgaven ville ikke blitt til uten deres hjelp.

Ansatte og beboere ved Huset fortjener en stor takk for å ha tatt ”studenten” inn i varmen den uken jeg var på ”placement”. Jeg ser tilbake på det som en spennende, lærerik, tøff og berikende uke, som jeg aldri vil glemme!

En stor takk går også til hovedveileder, Dag Album, for faglig støtte og inspirerende tilbakemeldinger, og til biveileder, Astrid Skatvedt, for konstruktive kommentarer i sluttfasen.

Medstudenter og venner har bidratt med korrekturlesing, nyttige innspill og oppmuntrende ord. Takk til Synne, Eli, Ida, Mari, Hanne, Hansa, Sunniva, Benedicte og Erica.

Christina Berger

Blindern, 28. mars 2007

Innhold

SAMMENDRAG	III
FORORD	V
INNHold	VII
1. INNLEDNING	1
1.1 BAKGRUNN FOR PROBLEMSTILLING	1
1.2 PROBLEMSTILLING OG AVGRENSNING	2
1.3 PRESENTASJON AV INSTITUSJONEN	2
1.4 TIDLIGERE FORSKNING	3
1.5 OPPGAVENS OPPBYGNING	5
2. TEORI	7
2.1 SYMBOLSK INTERAKSJONISME: RELASJONELL IDENTITET	7
2.2 GIDDENS: "REFLEKSIV SELVIDENTITET"	10
2.3 GOFFMAN: SITUASJONELL IDENTITET	11
2.4 IDENTITETSBEGREPET	14
2.5 OPPSUMMERING	15
3. METODE	17
3.1 FORBEREDELSE OG VALG AV METODE	17
3.2 FELTARBEID	19
3.2.1 <i>Innpass</i>	20
3.2.2 <i>Daglige rutiner</i>	21
3.2.3 <i>Sosiolog på meg selv</i>	22
3.2.4 <i>Å være i stand til å utnytte seg selv som informant – nærhet og distanse</i>	26

3.2.5	<i>Notatskriving</i>	27
3.3	HVIS FELTARBEID HADDE VÆRT MIN HOVEDMETODE	28
3.4	INTERVJU	29
3.4.1	<i>Utvalg</i>	30
3.4.2	<i>Intervjusituasjonen</i>	31
3.4.3	<i>Tillit, konfidensialitet og informert samtykke</i>	33
3.5	ANALYSE.....	34
3.6	FORTOLKNING	35
4.	LIVET FØR BEHANDLING	38
4.1	MORO DEN FØRSTE TIDEN.....	38
4.2	NEDTUREN	40
4.3	TRYGGHET OG KOMPETANSE I RUSMILJØET	42
4.4	OPPSUMMERING	44
5.	LIVET I BEHANDLING	46
5.1	”JEG SÅ IKKE SELV HVOR JEG STO HEN”	46
5.2	FELLESKAPET SOM METODE.....	50
5.3	NÆRE RELASJONER KAN OGSÅ VÆRE SMERTEFULLE.....	52
5.4	TILKNYTNING OG ENDRING	53
5.5	NYE PERSPEKTIVER PÅ SEG SELV	55
5.6	OPPSUMMERING	58
6.	LIVET ETTER BEHANDLING - REFLEKSIVITET	60
6.1	”HÅPER JEG KOMMER MEG ETTER DET OPPHOLDET HER”	60
6.2	DEN FORFERDELIGE BEVISSTHETEN.....	63
6.3	HVORDAN ENDRE IDENTITET UTEN ”Å MISTE SEG SELV”?.....	65

6.4	”MÅ VI LEVE I EN REDSEL FOR Å KOMME FOR NÆRME RUSEN IGJEN?”	69
6.5	DET VAR FØR, NÅ ER NÅ	70
6.6	OPPSUMMERING	71
7.	LIVET ETTER BEHANDLING - AKSEPT	72
7.1	”HEI, JEG ER EKSNARKOMAN, KAN JEG JOBBE GRATIS FOR DEG?”	72
7.2	EN NY SJANSE?	75
7.3	”JEG FØLER MEG IKKE SÅ UTROLIG PRESENTABEL AKKURAT NÅ”	77
7.4	REETABLERING AV TIDLIGERE IDENTITETER	78
7.5	”JEG ER VELDIG MISFORNØYD MED DEN Plassen JEG HAR I SAMFUNNET I DAG”	81
7.6	OPPSUMMERING	83
8.	LIVET ETTER BEHANDLING - STØTTE	85
8.1	MØTE MED GAMLE VENNER: ”DET ENESTE SOM VAR FORANDRA VAR MEG”	85
8.2	”DA KAN JEG FØLE MEG LITT SÅNN ANNERLEDES DA”	87
8.3	SOSIAL KONTROLL OG SOSIAL SKREMSSEL I ETTERVERNET	90
8.4	ALDER OG DÅRLIG TID	93
8.5	OPPSUMMERING	94
9.	AVSLUTNING	97
9.1	OPPSUMMERING AV ANALYSEKAPITLENE:	97
9.2	FREMTIDIG FORSKNING	100
	KILDELISTE	103

1. Innledning

1.1 Bakgrunn for problemstilling

Håpløshet og maktesløshet synes å spre seg i behandlingen av rusmisbrukere. Både nasjonal og internasjonal forskning viser høy frafallsprosent blant rusmisbrukere i behandling. Dette stiller store krav til behandlernes utholdenhet og tro på egen virksomhet. Mange spør seg om det i det hele tatt er mulig å bryte med rusmisbruk, og om behandling i det hele tatt virker. Ifølge Ravndal (1993:46) er demografisk bakgrunnsdata og resultater av tiltakene slik de tilbys i dag det vi har sikrest kunnskap om når det gjelder rusmisbrukere. Det finnes svært få evalueringer og lite litteratur om hvordan eller hvorfor noen klarer å slutte. Media på sin side kan kritiseres for å kun se de negative sidene av rusfeltet. De tunge rusmisbrukerne har fått relativt mye oppmerksomhet i media den siste tiden. Saker som sprøyterom og Plata-aksjonen er eksempler på dette.

Jeg ønsker å si noe om de som har vært gjennom behandling og kommet seg ut av misbruket. Det er gjennom deres erfaringer mulig å si noe om rusbehandlingen og livet etterpå. Jeg ønsker ikke bare å belyse uverdighet, men også verdighet og ressurser. Ved å se på hvilke faktorer som synes viktige for endring, ønsker jeg å bidra til økt kunnskap om endringsprosessen og om tilværelsen etter behandling. Jeg ønsker at tidligere beboere i et terapeutisk samfunn skal komme til orde i en slik undersøkelse, fordi de kan bidra til økt innsikt i et komplisert felt. Fordi terapeutisk samfunn er et behandlingstilbud rettet mot både menn og kvinner, vil begge grupper være representert i denne oppgaven, men jeg har ikke valgt å fokusere spesielt på kjønnsforskjeller¹.

Jeg har valgt å gjennomføre en kvalitativ studie basert på intervjuer med personer som har vært gjennom rusbehandling i et terapeutisk samfunn. Gjennom å få tilgang til kvalitative data av denne typen, kan vi få mer kunnskap om hva som er sentralt for gruppen selv, og

---

¹ Ravndal og Vaglum (i Ravndal 1993) finner at kvinner oftere enn menn fullfører behandlingen ved Phoenix House i Oslo. Ravndal (1993:36) understreker imidlertid at det å fullføre tiltaket i seg selv ikke er tilstrekkelig for å oppnå en rusfri tilværelse på sikt. Hvis ikke endringer i relasjonskompetanse også hadde funnet sted, var sjansen for raskt å falle tilbake til et levesett som innebar rus stor.

---

dermed kunne utarbeide målrettede og presise tiltak i rusbehandlingen.

1.2 Problemstilling og avgrensning

Bergmark og Oscarsson (i Svensson 1996:365) legger vekt på at for at personer skal bli rusfrie, holder det ikke bare å få kunnskap og kompetanse om å leve et rusfritt liv, det handler også om endring av identitet. Endringsprosesser er ikke noe som kan sies å avsluttes etter at behandlingsprogrammet er gjennomført, men prosessene fortsetter også i etterkant av behandlingen. Jeg har valgt å fokusere spesielt på hvordan den første tiden etter behandling oppleves, og hva tidligere beboere selv mener er betydningsfullt for videre endring og utvikling i denne perioden. Problemstillingen er som følger:

Endrer rusmisbrukere identitet gjennom behandling? Hva synes å være betydningsfullt for tidligere beboere for å bevare og videreutvikle rusfrie identiteter etter behandling?

En kvalitativ studie som denne kan bidra til økt innsikt i, og kunnskap om, hvordan tidligere beboere opplever overgangen fra institusjon til ettervern, og hva som er viktig for at de skal bevare og videreutvikle rusfrie identiteter den første tiden etter behandling. For å få forståelse for endringsprosessen de gjennomgår og utfordringene de møter, er det også nødvendig å få innblikk i det livet de levde før, og den behandlingen de har vært i gjennom.

1.3 Presentasjon av institusjonen

Denne studien er basert på intervjuer med tidligere beboere ved et terapeutisk samfunn i Norge. Av hensyn til informantenes rett til anonymitet vil jeg ikke bruke institusjonens opprinnelige navn i oppgaven. Skatvedt (2001) omtaler rusinstitusjonen hun skriver om som *Huset*, og begrunner dette med at det er det informantene selv kaller institusjonen. Det navnet mine informanter bruker når de omtaler institusjonen er for likt institusjonens opprinnelige navn til at det egner seg å bruke i denne oppgaven. Med inspirasjon (og tillatelse) fra Astrid Skatvedt velger jeg derfor å omtale institusjonen som ”Huset” i resten av oppgaven, fordi det er et nøytralt navn som brukes om flere ulike behandlingssteder for rusmisbrukere.

Huset er et langtidsbehandlingstilbud for rusmisbrukere. Det har 35 plasser, hvorav storparten er avtaleplasser fra en av helseregionene. Klientgruppen består av omlag 80 prosent menn og omlag 20 prosent kvinner, i alderen 18-30 år. Behandlingsoppholdet deles inn i fire ulike faser:

- Fase 1: Døgnbasert primærbehandling, omlag 12 måneder
- Fase 2: Første del av ettervernsoppfølging med opphold i treningsboliger, 3-6 måneder.
- Fase 3: Ettervernsoppfølging etter etablering i egen bolig, 6-12 måneder.
- Fase 4: Frivillig deltakelse i ettervernets fellesaktiviteter og oppfølgingsamtale med primærkontakt en gang pr. kvartal, 12-24 måneder (SIRUS 2006).

Behandlingstilbudet er medikamentfritt og livssynsnøytralt. Behandlingen i fase 1 skjer innenfor rammen av en hierarkisk strukturert terapeutisk samfunnsmodell, hvor fellesskapet som metode, nærhet, struktur og hjelp til selvhjelp står sentralt. Beboerne bor og lever sammen, og er ansvarlig for den daglige driften ved institusjonen. Det innebærer ansvarsområder som kjøkken, resepsjon, renhold, vedlikehold og jordbruk (Verde og Vinedal 2006).

Terapeutiske samfunn er en behandlingsmodell for rusmisbrukere som er utbredt både i nasjonal og internasjonal rusbehandling. Det primære mål i terapeutiske samfunn er, Ifølge Furuholmen og Schanche Andersen (1993:101), å skape personlig vekst for rusmisbrukeren gjennom et fellesskap av mennesker, som arbeider sammen for å hjelpe seg selv og andre. Tanken er at deltakerne skal se på hverandre som medlemmer av en familie, ikke som pasienter ved en institusjon. Terapeutiske samfunn består av en hierarkisk struktur, og deltakerne opplever sterk sanksjonering hvis de ikke følger strukturen. I takt med nyere forskning om hvordan terapeutiske samfunn "virker" er behandlingsmodellen blitt noe "mykere" og mer demokratisk enn den opprinnelig var. Åpenhet mellom deltakerne og ansvar for hverandre er viktige premisser i behandlingen (Furuholmen og Schanche Andersen 1993).

1.4 Tidligere forskning

Tidligere rusforskning har i stor grad bestått av kvantitative undersøkelser som viser hvor mange som faller ut av behandling. De som faktisk har klart å bli rusfrie er viet mindre oppmerksomhet (Ravndal 1993). I forbindelse med denne oppgaven har jeg derfor ikke hatt

---

mye tidligere forskning å forholde meg til, men det er likevel noen studier som har gitt meg inspirasjon og kunnskap om temaet. Funn fra tidligere forskning vil bli presentert underveis i analysekapittelet. Her i innledningen vil jeg kun gi en kort presentasjon av de aktuelle studiene.

Lalander (2001) og Svensson (1996) har gjennom deltakende observasjoner i rusmiljøet bidratt med kunnskap om hvordan det er å leve i et rusmiljø, og hvordan en kan utvikle en identitet knyttet til dette miljøet. Denne innsikten kan også gi økt forståelse for den vanskelige veien ut av misbruket. Smith-Solbakken og Tunmland (1996) anvender begrepet ”kulturøkonomisk avhengighet” for å sette rusmisbrukeres avhengighet i en bredere ramme enn begrepene ”fysisk/psykisk avhengighet” tillater. Rusmisbrukere er knyttet til miljøet med kulturelle og økonomiske bånd, som er vel så vanskelige å bryte som suget etter rus.

Det er forsket forholdsvis mye på terapeutiske samfunn tidligere, men i motsetning til mitt beboerperspektiv har de i hovedsak hatt et organisasjonsperspektiv. I de andre studiene har det hovedanliggende vært å beskrive behandlingsmodellene og forklare hvordan de medfører rehabilitering (Thomassen 2001, Finstad 1990, Furuholmen 1993, Ravndal og Vaglum 1994, Frankel 1989, Thelander 1979). I min studie er hovedmålet å få kunnskap om hva beboerne selv mener er viktig i endringsprosessen, som finner sted både i og etter selve behandlingsoppholdet. Jeg ønsker ikke å belyse hvordan behandlingsprogrammet i seg selv kan bidra til endring, men jeg ønsker å få forståelse for hva tidligere beboere opplever som viktig for endring. I motsetning til tidligere studier av terapeutiske samfunn som har vært basert på feltarbeid med intervjuer som supplement, er min studie basert på intervjuer med feltarbeid som supplement. Tidligere studier av terapeutisk samfunn har vært nyttige for min forståelse av hvordan beboeres identitetsendring kan skje i behandlingskonteksten.

Skatvedt (2001) presenter i sin hovedoppgave i sosiologi en beboerteori om kjærighet i samhandling, som finner sted i en behandlingsinstitusjon. Denne teorien er et interessant bidrag til hva rusmisbrukere selv mener er viktig og virkningsfullt i behandlingen, og for å bli rusfri.

Biernacki (1986) har i studien *Pathways from heroin addiction* analysert veien ut av misbruket fra et ”klientperspektiv”, og han har knyttet rehabiliteringsprosessen til identitetsendring. Biernackis studie skiller seg imidlertid fra min ved at den omhandler

---

rehabiliterte rusmisbrukere som ikke har deltatt i noen form for behandling eller terapeutisk regime, men som har kommet seg ut av misbruket på egenhånd.

Da jeg var i slutfasen av mitt prosjekt ble en evaluering av Huset ferdig. Denne rapporten er utarbeidet gjennom telefonintervjuer med 92 tidligere beboere, som ble innskrevet til behandling ved Huset i perioden 1997 til 2002. Verde og Vindedal (2006) konkluderer i denne uavhengige rapporten med at Huset skaper rehabilitering utover det som av SIRUS (2003) ble avdekket som snittet for døgninstitusjoner for rusmisbrukere. I rapporten legges det vekt på at høynet rehabiliteringsgrad først og fremst kan oppnås ved å videreutvikle ettervernet. Det vektlegges spesielt at støtten bør konsentreres i overgangen fra institusjon til ettervern, og at samspillet mellom samfunnet utenfor Huset og ettervernet kan forbedres ytterligere.

1.5 Oppgavens oppbygning

I kapittel 2 presenterer jeg kort tre sentrale teorier, som senere vil bli knyttet opp mot materialet i analysen. Deretter beskriver jeg den metodiske delen i kapittel 3. Her tar jeg for meg hele prosessen fra jeg bestemte meg for oppgavens tema, gjennomføring av feltarbeid og intervjuer, og arbeid med analysen. De etiske refleksjonene jeg har forholdt meg til vil bli presentert underveis i kapittelet. Deretter følger analysen, som er delt inn i fem temaer. Kapittel 4 vil belyse hvordan de tidligere beboerne levde før de kom inn i behandling. Jeg mener det er viktig å få innblikk i det livet de levde tidligere for å få forståelse for de endringer de gjennomgår i og etter behandling. Kapittel 5 omhandler hvordan det er å være i behandling i et terapeutisk samfunn, og hvordan beboerne endrer seg innenfor behandlingskonteksten. Endringsprosessen, som igangsettes under behandling, er ikke noe som avsluttes etter behandlingsoppholdet, men fortsetter også i tiden etter behandling. I de tre neste kapitlene vil jeg derfor legge vekt på hva som synes viktig for at tidligere beboere skal bevare og videreutvikle rusfrie identiteter etter behandling. Kapittel 6 omhandler informantenes refleksivitet over egne følelser, holdninger og livsstil, og hvordan denne opparbeidede refleksiviteten er betydningsfull for videre identitetsutvikling. Kapittel 7 utdyper hvordan møter med andre mennesker, og den aksept eller avvisning tidligere beboere opplever i disse møtene, er med på å forme deres identiteter. Kapittel 8 omhandler nettverk og identifisering, og belyser hvordan støtte fra et nettverk får betydning for tidligere

---

beboeres videre identitetsutvikling. Til slutt vil jeg i kapittel 9 samle trådene og oppsummere mine funn.

---

2. TEORI

Institusjonen har identitetsendring som uttalt mål for sin behandling (Ravndal og Vaglum 1994). Dette innebærer at personer som kommer inn i behandling i et terapeutisk samfunn innehar en identitet som er stigmatisert i det ordinære samfunnet, gjennom at de blir kategorisert som ”rusmisbrukere” av omgivelsene. Vi kan hevde at denne identiteten er en inngangsbillett til behandling i et terapeutisk samfunn.

I dette kapittelet vil jeg kort gjøre rede for de analytiske rammene som vil være sentrale videre i analysen. Jeg benytter meg av ulike teoretiske perspektiver på identitet i min analyse av informantenes fortellinger om egen endring. For å forstå endringene de har vært gjennom, anser jeg det som nødvendig å få forståelse for flere epoker av deres liv. Jeg er derfor opptatt av deres fortellinger om tiden *før* behandling, *i* behandling og *etter* behandling.

Symbolsk interaksjonisme er en retning innen sosiologien som nettopp legger vekt på mening og forståelse, og betrakter sosialt liv fra aktørens ståsted. Dette perspektivet vil være nyttig for forståelsen av rusmisbrukeres tilknytning til og identitetsutvikling i ruskulturen, og for forståelsen av beboeres identitetsendring i behandlingskonteksten. For å analysere beboernes videre identitetsutvikling etter behandlingsoppholdet, suppleres symbolsk interaksjonistisk perspektiv med andre teoretiske forståelser av identitet. Giddens ”refleksive selvidentitet” og Goffmans forståelse av identitet blir benyttet. Jeg har valgt å omtale de teoretisk ulike forståelsene av identitet som henholdsvis; relasjonell-, refleksiv- og situasjonell identitet.

2.1 Symbolsk interaksjonisme: Relasjonell identitet

Charles Horton Cooley og George Herbert Mead er viktige representanter for symbolsk interaksjonistisk tradisjon, og deres teorier om selvet er anvendelige for min forståelse av tidligere beboeres identitetsendring gjennom behandling. Cooley (i Harste & Mortensen 2004:125-128) er opptatt av den prosessen som gjør at individet blir sosialt. Ved hjelp av

---

termen "sympathetic introspection" forklarer han at mennesker benytter sin sympati² for å sette seg inn i andre menneskers situasjon. Når vi setter oss inn i andres menneskers situasjon, ser vi også deres oppfatning og vurdering av oss, noe som former og forandrer våre selv. For å forklare den prosessen benytter han begrepet "looking-glass self", speilselvet. Speilselvet består av tre komponenter: Vår forestilling om hvordan vi ter oss for andre, vår forestilling om den andres bedømming av oss og en selvfølelse, positiv eller negativ, som oppstår ut fra disse forestillingene (Levin og Trost 1996:32-33). Cooley's speilselv kan dermed forstås som internaliserte oppfatninger og vurderinger andre har av oss.

Mead regnes som en av grunnleggerne av symbolsk interaksjonisme. Han kan sies å ha videreutviklet Cooleys ide om å se oss selv gjennom andre (Levin & Trost 1996). Men i stedet for speilselvet anvender Mead (1934) begrepet "role-taking", og fremstiller dermed individet som mer aktivt ved at det "tar andres roller". Gjennom å ta andres roller kan vi innta andres holdninger til oss selv, og dette bidrar igjen til at vi bygger og omformer oss selv. Tolkningen av andres roller skjer gjennom bruk av symboler, først og fremst språk. Selvet består Ifølge Mead (1934) av tre deler: Jeg'et, meg'et og de generaliserte andre. Jeg'et kan forstås som den kreative og spontane delen av selvet. Meg'et som den sosiale delen, som etter hvert ubevisst korrigerer jeg'et etter internaliserte sosiale normer. De sosiale normene internaliserer individet gjennom interaksjon med andre. De kan forstås som produkt av individets oppfattelse av andres reaksjoner på egen atferd, det er dette Mead kaller "de generaliserte andre".

Meads grunntanke er at det menneskelige selv dannes gjennom samhandling med andre. Ved å ta andres roller kan vi korrigere oss selv og få en forståelse av hvem vi er i forhold til dem. Vi har evne til å bedømme oss selv og etablere en identitet. Identiteten er et sosialt objekt for individet, og individet vil også alltid ha en identitet i andres øyne. Identiteten må forstås som en kontinuerlig prosess, som formes og omformes gjennom sosialt samspill med omgivelsene. På denne måten er identiteten alltid sosial, i direkte eller indirekte forstand. "De andre" finnes der enten konkret eller imaginært (Levin & Trost 1996:123).

Joel M. Charon (2004) presenterer i sin bok *Symbolic Interactionism* en grundig introduksjon til symbolsk interaksjonistisk perspektiv. Ut fra dette perspektivet styres ikke

---

² Cooleys sympati kan forstås som det vi i dagligtalen omtaler som empati (Levin & Trost 1996:33)

---

våre handlinger enkelt ut fra hvordan virkeligheten objektivt er, men i stedet ut fra hvordan hver enkelt definerer virkeligheten. Det er ikke samfunnet eller vår egen fortid som er avgjørende for hvordan vi handler. Det er i stedet hvordan vi definerer nåtidens situasjoner, relasjoner og tankeprosesser, som har innvirkning på våre handlinger. Vi blir ikke styrt av fortiden, men den spiller inn gjennom det vi tenker og definerer den som i dag. Mennesket anses dermed ikke som determinert eller passivt, men som en samhandlende aktør som definerer og tar avgjørelser (Charon 2004). Dette synet på mennesket vil være fruktbart for forståelsen av beboernes identitetsendring og utvikling i behandlingskonteksten.

Identitet kan ut fra dette perspektivet oppfattes som en prosess som er i stadig forandring. Men vanligvis går denne forandringsprosessen såpass langsomt at identiteten nærmest virker stabil (Shibutani 1961 i Levin & Trost 1996). For tidligere beboere derimot, som har vært et år i døgnbehandling, har endringene vært dramatiske på kort tid. Dette innebærer at de er mer bevisst på egen identitet enn folk flest.

Mead (1934) hevder at utviklingen av selvet skjer gjennom at vi internaliserer holdninger andre har til oss. Dette er en fruktbar forståelse av hvordan beboere i et terapeutisk samfunn endrer og utvikler seg gjennom behandling i et fellesskap. Beboernes endring finner sted gjennom interaksjon og kommunikasjon med et fellesskap bestående av likesinnede og av ansatte. Beboerne befinner seg i en lukket kontekst, skjermet fra samfunnet rundt, og de andre i fellesskapet blir etter hvert signifikante andre for beboerne. Ravndal og Vaglum (1994) finner at tilknytning og tilhørighet er svak den første tiden i behandling i et terapeutisk samfunn, og at i denne perioden er frafallsprosenten høy. Mine informanter gir også uttrykk for at tilknytningen til fellesskapet ofte er svak den første tiden, men at de fikk gode venner i løpet av behandlingen. Det kan bety at de som velger å fullføre behandlingsoppholdet ser på de andre beboerne som signifikante andre.

Identitetsendring er ikke noe som avsluttes etter et år i behandling, men prosessen fortsetter også etter behandling. Symbolsk interaksjonistisk perspektiv er et fruktbart perspektiv for å danne en forståelse av beboernes endringer i en behandlingskontekst, skjermet fra samfunnet rundt. Utenfor behandlingskonteksten har vi derimot behov for supplement fra andre teoretiske perspektiver for å forstå tidligere beboeres videre endring og utvikling. I tiden etter behandling synes informantenes refleksivitet over egen endring og møter med andre mennesker å få betydning for deres videre identitetsutvikling. Giddens refleksive identitet og

---

Goffmans situasjonelle identitet er teoretiske perspektiver som blir nyttig i denne sammenheng.

2.2 Giddens: "Refleksiv selvidentitet"

Mead er kritisert for å redusere menneskets "tenking" til internalisering av samtaler med andre mennesker, og for å redusere menneskets bevissthet til handlinger individet retter mot seg selv for å korrigere selvet. Mead har altså blitt kritisert for å overse menneskets kognitive prosesser, og han har fått kritikk for å tillegge det kollektive for stor betydning for individets identitetsutvikling (Levin & Trost 1996). I tiden etter behandling gir informantene uttrykk for at de er mer refleksive i forhold til egen identitet enn hva som var tilfelle innenfor behandlingskonteksten. Dermed blir det nødvendig å supplere en relasjonell forståelse av identitet med andre perspektiver.

Giddens (1996) knytter det han kaller for "selvidentitet" til moderniteten. Han forstår identiteten som et refleksivt prosjekt individet selv er ansvarlig for. Hans forståelse av identitet er dermed mer subjektiv og individuell, og i større grad styrt av kognitive prosesser enn hva som er tilfelle for den relasjonelle forståelsen av identitet. "En persons identitet skal verken findes i adfærd eller i andres reaktioner – uanset hvor viktige disse er - men i evnen til *at holde en særlig fortælling i gang*" (Giddens 1996:70, Giddens kursivering).

Forståelse av identiteten som et refleksivt prosjekt innebærer også en tro på at individet kan forandre seg. Ifølge Giddens (1996) er ikke identiteten gitt som resultat av kontinuiteten i individers handlingssystem, men er derimot noe som må skapes og opprettholdes i individets refleksive aktiviteter. Giddens knytter individuell endring i det høymoderne samfunn til terapi. I denne diskusjonen tar han utgangspunkt i Janette Rainwaters bok *Self-Therapy*. Terapi forstås av Giddens som et ekspertsystem som er dypt involvert i selvets refleksive prosjekt. Det er en metode for å hjelpe mennesker å planlegge livet sitt. Terapien kan kun resultere i individuell endring hvis den involverer individets egen refleksivitet, Ifølge Giddens. Terapi er for individet en opplevelse som kan bidra til at individet systematisk reflekterer over sitt livs utviklingsforløp. Dette innebærer økt bevissthet om tanker, følelser og kroppslige sansninger. Økt bevissthet skaper potensiell endring, og kan medføre forandring i og av seg selv (Giddens 1996:88-89). Tidligere beboere i et terapeutisk samfunn

---

for rusmisbrukere vektlegger opparbeidet refleksivitet som en av de viktigste faktorene for å bevare og videreutvikle rusfrie identiteter etter behandling.

For Giddens handler identitet først og fremst om evnen til å holde en bestemt fortelling om seg selv i gang. Han knytter også identitet til livsstil, når han hevder at livsstil ikke bare dreier seg om hvordan en handler, men også om hvem en vil være (Giddens 1996:101). Et særtrekk ved det høymoderne samfunnet er at menneskene står overfor en rekke muligheter og tilbud. I det tradisjonelle samfunnet hadde individet mulighet til å følge bestemte livsstiler som lå til rette for individet. I det høymoderne samfunnet, hvor tradisjoner mister sin verdi, og samfunnet ikke hviler på et entydig fundament, er det derimot lite hjelp å hente i tilknytning til de valg en skal ta. Individet blir i stedet nødt til å treffe valg av livsstil blant mange mulige (Giddens 1996).

Giddens knytter skamfølelse direkte til selvidentitet, ved at han forstår skamfølelse som en grunnleggende angst for om den fortellingen individet opprettholder en biografi gjennom, altså selvidentiteten, ikke er tilstrekkelig (Giddens 1996:84). Denne forståelsen av skam kan være fruktbar for å forstå den skamfølelsen tidligere beboere gir uttrykk for når de snakker om sin fortid som rusmisbruker.

2.3 Goffman: Situasjonell identitet

Erving Goffman kan vanskelig kategoriseres som tilhørende en bestemt tradisjon eller paradigme innenfor samfunnsvitenskapene. Han utviklet ikke noen enhetlig teori om selvet eller identitet, men selvets dannelse, karakter og uttrykk har vært tema i alle hans tekster. Han var opptatt av å avdekke den sosiale verdens ofte trivielle og hverdagslige uttrykksmåter i sine arbeider (Charon 2004). Goffmans levende og detaljerte beskrivelser av hverdagslivet er fruktbare bidrag til min analyse av hvordan konkrete møter mellom mennesker kan ha betydning for identitet. Goffmans bok *The Presentation of Self in Everyday Life* (1959), og hans bidrag til avvikssosiologisk forskning, *Stigma* (1963) og *Asylums* (1961), vil anvendes i videre analyse.

Goffman (1961) kan være et fruktbart bidrag til forståelse av hvordan endring av identitet kan finne sted på en institusjon som Huset. I *Asylums* baserer han seg på deltagende observasjonsstudier ved et psykiatrisk sykehus. Han analyserer karakteristiske trekk ved det

---

han omtaker som totale institusjoner, og knytter disse til hva som skjer med personers selv under innleggelsen. Innleggelse i en total institusjon beskrives av Goffman som en situasjon hvor defineringen av selvet nesten fullt og helt legges i andres hender. Goffman vektlegger tre trekk ved totale institusjoner, som han mener kan bidra til at innlagte endrer syn på seg selv og signifikante andre under oppholdet:

- Alle aspekter ved tilværelsen foregår på samme sted og under samme myndighet. Dette innebærer isolasjon fra signifikante andre og referansegrupper utenfor institusjonen.
- Alle daglige gjøremål finner sted i nærværet av en stor gruppe andre mennesker, som alle er satt til å gjøre det samme og behandles likt.
- All interaksjon skjer innen en sosial verden hvor rutinene er forutbestemt av andre gjennom et system av forskjellige regler og av personale (Goffman 1961:17).

Situasjonen som Goffman beskriver i *Asylums* er ekstrem og uvanlig. Jeg vil ikke ta noe standpunkt til om Huset oppfyller Goffmans kriterier for en total institusjon, men den kan sies å dele noen trekk, i hvert fall i tidlig fase av behandlingen. Goffmans modell kan dermed peke på hvordan endring i synet på seg selv kan finne sted gjennom interaksjon med andre mennesker i en lukket kontekst.

Vi gjenfinner vesentlige elementer av Meads teori i Goffmans tanker om selvet. Mead vektlegger betydningen av perspektivtagning og de generaliserte andre i sin teori om selvet. Dette kan vi finne igjen i Goffmans arbeider, hvor han anvender begrepet inntryksstyring (impression management). Gjennom inntryksstyring viser Goffman menneskets kapasitet til å kontrollere det inntrykk det gjør på andre og evnen til å forholde seg til sosiale regler for menneskelig samspill i ulike situasjoner (Jacobsen og Kristiansen 2002).

I forhold til selvets dannelse skiller Goffman seg fra Mead. Mead betrakter dannelsen av selvet som en internaliseringsprosess, hvor individet gjør signifikante og generaliserte andres forventninger til sine egne. Goffman ser i stedet dannelsen av selvet som en vedvarende prosess, hvor individer gjennom inntryksstyring i ulike situasjoner forsøker å tegne et spesielt bilde av hvem de er. Fordi Goffman gir uttrykk for at identiteten dannes i samhandling med andre, kan han knyttes tett opp mot et interaksjonistisk perspektiv. Han er imidlertid også blitt knyttet til den postmoderne forestilling om selvet, på grunn av sin

---

forestilling om at selvet ikke har noen fast og kontinuerlig størrelse (Jacobsen og Kristiansen 2002).

I *The Presentation of Self in Everyday Life* benytter Goffman (1959) begrepet inntrykksstyring i sin analyse av møter mellom mennesker. Vi vil forsikre oss om at andre oppfatter oss slik som vi selv ønsker. Bevisst eller ubevisst legger vi vekt på noen trekk vi ønsker å vise, og skjuler andre. Hvilke trekk vi ønsker å vise eller skjule, kan variere fra situasjon til situasjon. På denne måten forsøker individet å bevare et bilde av en respektabel og verdig person overfor omverdenen og seg selv. Vi kan forstå dette slik at det finnes en forhandling om den enkelte og hans identitet; hvordan han oppfatter seg selv, den identiteten han selv spiller og den identiteten andre oppfatter at vedkommende har. Disse forhandlingene foregår i skiftende situasjoner, dermed må identiteten også anses som skiftende.

Et av Goffmans hovedpoeng er at alle mennesker ønsker å gjøre et bestemt inntrykk på de tilstedeværende i ulike sosiale situasjoner. Opprettholdelse av selvet er også tema i *Stigma*, men i *Stigma* er Goffman primært opptatt av hvordan mennesker opptrer når stigmatiserte eller degraderende egenskaper skal håndteres i samhandlingen. Goffman skiller i sin analyse mellom forskjellige former for identitet. *Personlig identitet* er det unike ved et individ som kan skille det fra andre individer, som for eksempel navn, fødselsnummer og fingeravtrykk. *Subjektiv identitet* er den enkeltes subjektive opplevelse av sin egen situasjon og sin personlige kontinuitet, det vil si selvforståelse. *Sosial identitet* dreier seg om en persons sosiale rolle og status, og hans eller hennes handlinger i forsøk på å gi et bestemt inntrykk i en bestemt sosial situasjon. Vi anslår en persons sosiale identitet ved å vurdere hans fremtreden. Det er i situasjoner hvor en person skal vurdere en annen person sin fremtreden at stigma oppstår. Et sentralt poeng i *Stigma* er at vår identitet i møte med andre alltid er i fare, gjennom at andre mennesker kan oppfatte oss, og videre dømme oss på en uheldig måte (Charon 2004).

Goffman (1963:16-17) skiller videre mellom tre typer av stigma. Den første typen er *kroppslige stigma* i form av diverse fysiske deformiteter. Den andre typen er *karaktermessige stigma*, som viser seg gjennom for eksempel viljesvakhet, dominerende eller unaturlige lidenskaper, og uærlighet. Den tredje er *stammemessige stigma*, som knytter seg til rase, nasjon og religion, som overføres fra slekt til slekt. Tidligere rusmisbrukere kan

---

oppleve å bli plassert under karaktermessige stigma fordi den karakteriseres av egenskaper som uærlighet og viljesvakhet, som er egenskaper som gjerne blir forbundet med rusmisbruk (Biernacki 1986). De kan også bli rammet av den første typen stigma, hvis de har fått synlige kroppslige skader eller merker som følge av rusmisbruk.

Goffman (1963) interesserer seg ikke for de reaksjonsmønstre som de stigmatiserte har i etterkant av at de er blitt stigmatisert. Hans hovedanliggende er derimot det han kaller situasjoner med *blandede kontakter*, det vil si situasjoner hvor normale og stigmatiserte befinner seg i hverandres fysiske nærhet. Sentralt for den stigmatiserte i slike situasjoner er om han eller hun opplever aksept på lik linje med andre mennesker. Goffman skiller mellom situasjoner hvor stigma er kjent, og situasjoner hvor stigma ikke er kjent. For den potensielt stigmatiserte har ennå ikke stigma blitt kjent. Personen vil derfor forsøke å kontrollere den sosiale informasjon, som kan avsløre de degraderte egenskaper. I situasjoner hvor stigma er kjent, er den stigmatiserte nødt til å håndtere de inntrykk andre har av ham eller henne. Vedkommende må forsøke å håndtere sin "ødelagte identitet". Både den stigmatiserte og den potensielt stigmatiserte opplever et pressende behov for å være beregnende i sosiale situasjoner (Jacobsen og Kristiansen 2002:138). Goffmans beskrivelser av blendede kontakter er nyttig for å forstå rehabiliterte rusmisbrukeres refleksjoner rundt om de vil være åpne om at de har vært i rusbehandling eller ikke.

2.4 Identitetsbegrepet

Identitet er et begrep som brukes på mange ulike måter, både i dagligtalen og i faglitteraturen. Det kan derfor fremstå som et mangetydig og uklart begrep. I denne oppgaven vil jeg benytte tre ulike perspektiver på identitet, som jeg mener er fruktbare for forståelsen av den identitetsendring tidligere rusmisbrukere går gjennom i og etter behandling. Da jeg har omtalt rusmisbrukere som en stigmatisert gruppe i samfunnet, har jeg allerede introdusert en forståelse av identitet som sosial, og ikke utelukkende individuell. Dette er også et premiss for å snakke om identitet i en sosiologisk sammenheng (jf. Jordheim Larsen 2003). Forfattere som tilhører symbolsk interaksjonistisk tradisjon forstår gjerne identitet som konstruert innen rammen av sosiale relasjoner. Ulike bidrag til utviklingen av stempelingsteorien plasseres gjerne innenfor denne tradisjonen. Stempelingsteorien fokuserer

---

på hvordan de som ikke følger sosiale regler for passende oppførsel i et samfunn, blir stemplet som avvikere (Becker 1963, Goffman 1959/1963, Matza 1969).

Identitet brukes på ulike måter av forskjellige forfattere. Richard Jenkins (2004) gjennomgår identitetsbegrepet grundig i sin bok, *Social Identity*, og viser hvordan ulike teorier får betydning for hvordan identitet blir diskutert innen dagens sosiologi. Denne boken har vært inspirasjon for min forståelse av identitet. Jeg forstår identiteten som en dialektikk mellom hvordan individet oppfatter seg selv og hvordan andre oppfatter individet. Individets identitet kan dermed defineres av individet selv, og kategoriseres av andre. Hvordan individet oppfatter seg selv, påvirkes av hvordan individet opplever at andre mennesker bedømmer det (jf. Jenkins 2004:5). Min forståelse av identitet ligger også tett opp til Frønes (2003) forståelse av identitet. Han presiserer dialektikken mellom det individuelle og kollektive ved å hevde: ”Identitet dreier seg både om samfunnsmessige nedslag i den individuelle forming, og om den individuelle selvutforming (...)” (2003:50)

2.5 Oppsummering

Goffmans identitetsforståelse kan forstås som situasjonell. Han forstår individers identitet både som styrt av individet selv, gjennom måten det presenterer seg på i sosiale situasjoner, og gjennom andre menneskers aksept eller avvisning i disse situasjonene. Giddens har kritisert Goffman for ”black box-psykologi”, og for forståelsen av identiteten som flytende. Giddens forstår selvet som et refleksivt prosjekt, konstruert av individet. Han skiller seg fra Goffman ved at han anser identiteten som mer robust. Han mener den ofte er tilstrekkelig sikkert fastholdt til å kunne motstå store spenninger eller forandringer i de sosiale miljøer personen beveger seg i. Mead har i likhet med Goffman en mer kollektiv forståelse av selvet enn Giddens. For Mead er signifikante andre viktige for en persons identitet. Gjennom å ta andres roller, ser individet seg selv slik andre mennesker gjør, og kan dermed forme og utvikle seg etter internaliserte sosiale normer.

For å forstå rehabiliterte rusmisbrukeres identitetsendring i og etter behandling, er det fruktbart å trekke ut elementer fra disse tre teoretisk ulike perspektivene. Jeg har innenfor disse tre perspektivene omtalt identiteten som henholdsvis relasjonell, refleksiv og situasjonell. I videre analyse vil jeg vise hvordan alle disse forståelsene av identitet er nyttige for å forstå identitetsendringen rusmisbrukere går gjennom i og etter behandling.

Analysens første kapittel vil handle om livet informantene levde før behandling, og de identitetene de synes å ha utviklet i sine tidligere miljøer. I analysens andre kapittel vil jeg ta for meg hvordan informantene opplever sin egen endring i behandlingskonteksten. For å forstå identitetsendringen som kan finne sted i behandlingskonteksten, er en relasjonell forståelse av identitet fruktbar. Identitetsendring er ikke noe som avsluttes etter et år i behandling, men prosessen fortsetter også i etterkant av behandlingen. I de tre videre kapitlene av analysen er jeg opptatt av hva informantene mener er viktig for at de skal bevare og videreutvikle en rusfri identitet, også utenfor behandlingskonteksten. Dette vil jeg dele inn i tre komponenter; refleksivitet, møte med andre mennesker og sosialt nettverk. En refleksiv forståelse av identitet blir benyttet for å forstå hvordan informantenes egen refleksivitet er avgjørende for identitetsutviklingen. En situasjonell forståelse av identitet er fruktbar for å belyse hvordan møter med andre mennesker, og den aksept eller avvisning individet opplever i disse møtene, påvirker identitetsutviklingen. En relasjonell forståelse av identitet anvendes for å forstå hvordan støtte fra et sosialt nettverk får betydning for identitetsutviklingen.

---

3. Metode

Dette kapittelet vil omhandle hvordan denne oppgaven er blitt til. Jeg vil først si noe om bakgrunnen for valg av tema og metode. Deretter vil jeg forholdsvis nøye redegjøre for hvordan feltarbeidet jeg gjennomførte tidlig i prosjektfasen har vært med på å forme oppgaven. Videre vil utvalgs-kriterier og intervjuene redegjøres for. Til slutt vil jeg beskrive min fremgangsmåte i tilknytning til analyse og fortolkning av det empiriske materialet. I tilknytning til feltarbeid, intervju, analyse og fortolkning vil etiske dilemmaer og forholdet mellom nærhet og distanse vektlegges.

Allerede et år før jeg skulle begynne å skrive masteroppgave hadde jeg begynt å følge med på om "Vitenskapsbutikken" utlyste noen interessante prosjekt. En dag ble mitt "drømmeprojekt" utlyst. Rusbehandlingsinstitusjonen, Huset, søkte en masterstudent som ville skrive om deres behandlingstilbud. Gjennom hele studietiden har jeg vært interessert i marginalisering og avvik. Ved siden av studiene jobber jeg ved et psykiatrisk sykehus, og jeg har tidligere jobbet ved en *omsorgskafé*³ for rusmisbrukere. I møte med pasienter og brukere har jeg alltid vært opptatt av å etablere kontakt gjennom å prøve å forstå deres forutsetninger og ståsted. Å høre deres livshistorier og få innblikk i deres liv har for meg alltid vært spennende og lærerikt. Å skrive masteroppgave om rusmisbruk og behandling passet dermed godt med både mine faglige og personlige interesser.

3.1 Forberedelser og valg av metode

Før jeg bestemte meg for tema i oppgaven hadde jeg to møter med ansatte ved institusjonen, et møte med Edle Ravndal, forsker ved SIRUS, og et møte med Astrid Skatvedt, stipendiat ved ISS, som skriver om rusbehandling. Jeg ønsket å finne frem til et tema som var nyttig for institusjonen, som var sosiologisk relevant og som passet mine egne faglige og personlige interesser. Jeg bestemte meg til slutt for å skrive om hvordan rusmisbrukere forandrer seg gjennom behandling, og hvilke utfordringer de står overfor når de skal etablere en selvstendig tilværelse etter behandling.

Fordi det er *forståelse* av menneskers *erfaringer* jeg er opptatt av, ble kvalitativ metode et naturlig valg. En fordel med kvalitativ metode er at en har mulighet til å beskrive relasjoner og samhandling, og mulighet til å fremstille informantene som komplekse mennesker fremfor objekter (Fangen 2001). Å få tilgang til å forstå mennesker på denne måten er fruktbart for å få kunnskap om og innsikt i hvordan mennesker klarer å bli rusfrie. Kvale beskriver det kvalitative forskningsintervju som et forsøk på "(...) å forstå verden fra intervjupersonenes synspunkt, utfolde meningen i folks opplevelser, avdekke deres livsverden, før det gis vitenskapelige forklaringer" (1997:20).

Under første veiledning spurte veileder om jeg hadde tenkt å ha et opphold på institusjonen i forkant av intervjuene for å lære behandlingsprogrammet å kjenne. Min første tanke var at jeg skulle intervju tidligere beboere, ikke bo der selv. Tanken på å bo på en rusinstitusjon fortonet seg umiddelbart som skremmende. Jeg var bekymret for at jeg skulle bli en "outsider" i et lukket miljø, at jeg bare kom til å gå rundt for meg selv, og at ingen ville snakke med meg. Etter litt betenkningstid bestemte jeg meg likevel for å forhøre meg om mulighetene for et opphold ved institusjonen.

På mitt andre møte med ansatte ved Huset, i januar 2006, presenterte jeg det jeg ønsket å skrive om, og fikk bekreftet at min problemstilling var av interesse for institusjonen. Lederen for ettervernet spurte, før jeg selv rakk å foreslå det, om jeg hadde lyst til å komme på "placement" en uke. Placement betyr at du bor på rom med en beboer fra mandag til søndag, og fungerer som beboer under hele oppholdet. Tidligere var det vanlig å være på placement ved en lignende behandlingsinstitusjon ved ansettelse i et terapeutisk samfunn. Det var et krav fra institusjonen at jeg skulle fungere som beboer den uken jeg var der. På denne måten forstyrret jeg ikke de daglige rutinene på huset. Det ble også hevdet at å være på placement var den beste måten å få forståelse for programmet på.⁴

Jeg bestemte meg for at en kombinasjon av feltarbeid og intervju, triangulering, ville være fruktbart for å oppnå innsikt og forståelse for rehabiliterte rusmisbrukeres endring, i og etter behandling (Fangen 2001). Gjennom feltarbeidet fikk jeg mulighet til ikke bare å høre om,

---

³ Omsorgskafé var et tilbud til rusmisbrukere i Trondheim, der vi delte ut mat og klær til rusmisbrukerne i byen.

⁴ Dette kravet om at deltagende observasjon skulle foregå som placement måtte også Ravndal og Vaglum (1994) forholde seg til i deres studie av et terapeutisk samfunn.

---

men også se endring. Jeg fikk møte beboere som var i ulike faser av behandlingen, og da jeg var tilbake på besøk ved institusjonen tre måneder etter feltarbeidet, kunne jeg se at enkelte hadde forandret seg mye på den tiden. Gjennom intervjuene fikk jeg tilgang til tidligere beboeres egne fortellinger om endring og deres fortellinger om tiden etter behandling. De personene jeg intervjuet hadde fullført sitt behandlingsopphold da jeg var på feltarbeid, og bodde dermed ikke på institusjonen samtidig som meg. I forkant av intervjuene deltok jeg på to ettervernssamlinger med denne gruppen.

Intervjuene ble mine hoveddata, fordi det var tidligere beboeres opplevelse av egen endring og deres erfaringer i etterkant av behandling jeg var ute etter. I utgangspunktet ønsket jeg å intervju personer som hadde avsluttet behandlingsoppholdet for mellom to og fem år siden, fordi de ville ha forholdsvis lang erfaring med å etablere en selvstendig tilværelse etter behandling. Det viste seg å være vanskelig å få tak i disse personene, fordi de bodde spredt rundt i landet. Det var derfor lettere å få tak i personer som fortsatt var en del av ettervernsprogrammet, fordi de fremdeles bodde i området rundt institusjonen. Mine intervjupersoner hadde avsluttet behandlingsoppholdet for mellom en måned og ett år siden, og de hadde dermed mye å fortelle om overgangen mellom institusjonen og en selvstendig tilværelse, og om den første tiden etter behandling.

Et alternativ til kvalitative intervjuer kunne vært å benytte observasjon som hovedmetode. Da kunne jeg ha deltatt i deres hverdagsliv i etterkant av behandlingen. Jeg kunne observere hvilke situasjoner de inngikk i, og hvordan de oppførte seg i dem. Men det ville trolig ikke vært lett å gjennomføre observasjon i denne gruppen, fordi de ikke lenger bodde og jobbet sammen. I ettervernsperioden er de tidligere beboerne i ferd med å etablere en selvstendig tilværelse. De bor i leiligheter de leier privat, og de deltar i frivillig arbeid i ulike bedrifter og butikker i nærmiljøet. Å observere de tidligere beboerne i denne fasen ville dermed blitt tidkrevende og vanskelig gjennomførbart. Dessuten kunne det også ha virket som en ekstra belastning for dem den første tiden utenfor behandlingsinstitusjonen.

3.2 Feltarbeid

Selv om ikke feltarbeidet har vært min hovedmetode, ønsker jeg likevel å omtale dette forholdsvis nøye i metodekapittelet. Grunnen til det er at jeg mener den deltagende observasjonen jeg utførte på Huset har hatt stor betydning for utformingen av denne

---

oppgaven. Oppholdet på institusjonen og menneskene jeg møtte der, gjorde inntrykk. Fangen beskriver deltagende observasjon som den kanskje mest engasjerende metoden en kan bruke som samfunnsforsker. Slik virket det også på meg. En kommer tett på menneskene en studerer, og en opplever deres hverdag sammen med dem, selv om en som forsker har en annen status (Fangen 2004:9).

I januar 2006 meldte jeg prosjektet mitt til Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste (NSD) og søkte Regional Etisk Komité for Medisinsk Forskning (REK) om gjennomføring av prosjektet. Dette var spesielt viktig fordi rehabiliterte rusmisbrukere er en sårbar gruppe som går gjennom en vanskelig prosess for å avslutte rusmisbruket. Etter å ha fått klarsignal fra begge instanser, kunne jeg sette i gang feltarbeidet.

3.2.1 Innpass

Det var aldri noe tema for meg å delta i noen form for skjult observasjon. Det ville ikke være etisk forsvarlig, og det ville sannsynligvis ikke være troverdig hvis jeg skulle finne opp en rushistorie og late som jeg var rusmisbruker. Goffman (1961) fungerte som ansatt under sitt feltarbeid i *Asylums*. Ved å ta en rolle som ansatt ville jeg ikke i like stor grad lært programmet å kjenne fra beboernes ståsted, og det ville dermed ikke vært en fruktbar rolle tilknyttet min problemstilling. Tre dager før jeg ankom Huset informerte de ansatte beboerne om at det skulle komme en student og bo sammen med dem en uke. I stedet for sosiologistudent, hadde de sagt kriminologistudent. Flere av beboerne var skeptiske til dette. En fortalte at han hadde tenkt: *Å nei, skal det komme en sånn krimdame for å snakke med oss om kriminalitet*. Hun som skulle være ”storesøsteren” min og dele rom med meg under oppholdet, hadde sagt: *En paranoid narkoman hadde jeg takla, men ikke en student*.

Til tross for den litt feilaktige presentasjonen og skepsis blant beboerne, ble jeg likevel tatt godt i mot da jeg kom. Min bekymring for å bli gående rundt alene uten noen å snakke med, som jeg hadde lest at andre forskere hadde opplevd i tidlige faser av sine feltarbeid (Repstad 1998), viste seg å være totalt ubegrunnet. En er aldri alene på Huset!

Ved ankomst ble jeg presentert for hun som skulle være min storesøster under oppholdet. Hun var ett år yngre enn meg og hadde ansvar for å sette meg inn i de daglige rutinene og det lokale språket. Det tok noen dager før jeg forsto at jeg også var nødt til å ta i bruk dette språket hvis jeg skulle fungere i behandlingsprogrammet. Jeg delte rom og arbeidet sammen

---

med storesøsteren min hele uka, og hun ble en nøkkelinformant for meg. Thagaard (1998:71) beskriver nøkkelinformanter som spesielt informative, og som en samarbeidspartner som kan delta i analyser av de situasjoner forskeren studerer. Jeg kunne eksempelvis spørre min storesøster om hun opplevde at de andre beboerne oppførte seg annerledes ved min tilstedeværelse enn de pleide. Hun viste tydelig under oppholdet at hun, i motsetning til hva hun hadde vært bekymret for på forhånd, taklet utmerket godt å dele rom med og følge opp en student.

På morgenmøtet dagen etter at jeg ankom institusjonen, fikk jeg sjansen til å presentere meg selv foran alle beboerne. Jeg sa at jeg studerte sosiologi, ikke kriminologi, og at jeg ikke var der for å observere dem som personer, men for å forstå mer av behandlingsprogrammet. Flere av beboerne ønsket meg velkommen og sa at det hadde vært hyggelig å møte meg. En sa at han var lettet over at ”studenten” ikke var så skremmende som han hadde trodd på forhånd.

3.2.2 Daglige rutiner

På Huset sto vi opp klokken seks om morgenen og vasket rommet hver dag. Vi stilte til navnesjekk i matsalen klokken syv. Vi jobbet hele dagen og deltok på samlinger, møter og samtaler på kveldene. Det var beboerne som hadde ansvaret for den daglige driften av institusjonen, det var derfor mange gjøremål. Vi var delt opp i ulike grupper, som hadde ansvar for matlaging, ekspedisjonen⁵, vedlikehold inne på huset og vedlikehold ute på gården. Ingen fikk trekke seg tilbake på rommet i løpet av dagen. Ble en liggende på rommet alene, kunne en risikere russug og tankespinn, fikk jeg vite. Jeg oppfattet det som veldig krevende å måtte forholde meg til andre mennesker hele døgnet i en uke. Den strenge strukturen opplevde jeg til tider som urimelig. På den annen side er en streng struktur og tett oppfølging muligens nødvendig for å oppnå ønskelig endring og utvikling. Vi måtte være ute i fellesskapet fra vi sto opp klokken seks til vi la oss klokken 23. Det var lange dager. Til tross for strenge rutiner og hardt arbeid trivdes jeg godt på Huset. Stemningen i fellesskapet var god. Beboerne støttet og oppmuntret hverandre, men de hadde også ansvar for å gi

---

⁵ Ekspedisjonen er beboernes administrasjonsavdeling. Her blir daglige gjøremål bestemt og arbeidsoppgaver fordelt.

---

hverandre ærlige, direkte og ofte tøffe tilbakemeldinger hvis noen ikke fulgte behandlingsprogrammet slik de skulle.

3.2.3 Sosiolog på meg selv

Wadel (1991:59) hevder at deltagende observasjon krever at en ikke bare er sosiolog overfor sine informanter, men at en også er sosiolog på seg selv. Å være sosiolog på seg selv innebærer Ifølge Wadel (1991:59) tre punkter; å være bevisst på hvilke roller en tar og blir gitt av sine informanter i feltet, å være i stand til å utnytte seg selv som informant og å være oppmerksom på at ens egne kulturelle kategorier ofte dirigerer hva en observerer. Et grunnleggende synspunkt er at forskerrollen vanligvis ikke er den rollen som gir lettest adgang. En bør dermed ikke insistere på å bare være forsker.

Jeg vil videre gi en presentasjon av de rollene jeg tok og fikk i feltet. Hvordan jeg ble informant for meg selv i disse rollene og hvordan mine kulturelle kategorier, som for eksempel ung kvinne og student, fikk innvirkning på observasjonen. Denne redegjørelsen for forskningssituasjonen og relasjonene til informantene, er nødvendig for å kunne måle troverdigheten i en kvalitativ studie. Ved å presentere mitt ståsted som forsker blir det også mulig å måle bekreftbarheten, gjennom at leseren får mulighet til å vurdere hvordan mitt ståsted kan ha påvirket tolkningen av resultatene (Thagaard 1998:179).

Studentrollen

Under mitt opphold på Huset ble jeg av både ansatte og beboere omtalt som ”studenten”. Denne betegnelsen innebar for beboerne først og fremst at jeg studerte ved universitetet. De fleste beboerne hadde mangelfull skolegang. Det skoletilbudet de hadde inne på institusjonen var å fullføre eller forbedre karakterer fra ungdomsskolen. Studentbetegnelsen gjorde at jeg skilte meg fra beboerne. I noen situasjoner fikk jeg inntrykk av at studentbetegnelsen medførte at de anså meg som en som hadde ”lykkes” og tatt fornuftige valg i livet. Det virket også som om noen av beboerne hadde behov for å forsvare overfor meg hvorfor de ikke hadde mer skolegang. Mange var også opptatt av å fortelle meg hvilke planer de hadde for utdanning senere. Siste dagen jeg var på Huset tok storesøsteren min et bilde av meg med digitalkamera. Da vi så på bildet etterpå, utbrøt hun: *Du ser skikkelig student ut også*. Jeg så antagelig litt ”snill pike” ut. Det hadde jeg også reflektert over på forhånd. Under oppholdet gikk jeg kledd i olabukse og hettegenser, brukte lite sminke og

---

fjernet øredobber og klokke som kunne få meg til å se veldig ”skikkelig” ut. Jeg prøvde ikke å kle meg likt som beboerne, men jeg ønsket å ha en nøytral og avslappet stil.

Studentbetegnelsen kunne også innebære at jeg studerte ”dem”. Flere uttrykte lettelse da jeg på morgenmøte dagen etter at jeg kom fikk fortalt at jeg var der for å lære om behandlingsprogrammet, ikke for å observere dem som personer. Hadde jeg vært eldre ville det kanskje vært større sjans for at de oppfattet meg som en etablert forsker, og forskningseffekten kunne dermed ha blitt større. Det vil si at informantene oppfører seg annerledes enn de pleier fordi de vet at de blir forsket på (Repstad 1998). Jeg ble en litt ”snillere” utgave av en forsker, studenten som skulle skrive en oppgave.

Lærlingrollen

Lærlingrollen er Ifølge Wadel (1991:34) kanskje den mest anvendelige rolle å inngjerde en forskerrolle i, og den egner seg spesielt godt når en skal studere en organisasjon en er ukjent med. Lærlingrollen er en naturlig rolle å innta i et terapeutisk samfunn. Beboerne er vant til å lære opp nye beboere som kommer inn i behandling. Flere av beboerne var spesielt opptatt av å lære meg reglene der inne, og korrigere meg hvis jeg gjorde feil, slik at jeg skulle forstå hvordan det var å måtte forholde seg til et strengt hierarkisk system som et terapeutisk samfunn er.

Lillesøsterrollen

Alle nye beboere får en storebror eller storesøster ved ankomst. Det fikk jeg også. Gjennom ”lillesøsterrollen” kunne jeg innta en rolle som allerede forelå i institusjonen. Som lillesøster måtte jeg forholde meg til de samme reglene som andre nye beboere. Det innebar blant annet at storesøsteren min, eller en annen beboer, fulgte meg over alt gjennom hele uka. Det å bli fulgt overalt opplevdes både som en trygghet og som litt slitsomt. Det var trygt å alltid ha en annen beboer som forklarte meg hva som skulle skje på ulike samlinger og møter. Det innebar også at jeg alltid hadde en å ”sitte sammen med” på samlingsstunder. Det kunne imidlertid også være slitsomt å aldri få være alene. Jeg ble fulgt over alt, også på do. Kommentarer som; *du må si til lillesøsteren din at hun må slutte å snike i matkøen og du må lære lillesøsteren din at hun ikke skal gå med joggebukse i matsalen*, ble sagt til min storesøster samtidig som melderer så på meg med et glimt i øyet. Jeg tolket det som at

---

beboerne tildelte meg rollen som lillesøster, samtidig som de ga uttrykk for at de visste at jeg egentlig ikke var det.

Arbeidskameratrollen

Anne Solberg opplevde under sitt feltarbeid ved et psykiatrisk sykehus at forskerrollen ble en stengsel for adgang. Men da hun deltok i arbeid sammen med pasientene på arbeidsterapiavdelingen, fikk hun bedre kontakt med pasientene. ”Vi var ikke bare ”forsker” og ”forskningsobjekt” overfor hverandre, men også arbeidskamerater” (Solberg i Wadel 1991:32). Jeg opplevde også at samhandling som var preget av en felles virksomhet skapte god kontakt mellom beboerne og meg. Jeg arbeidet på kjøkkenet hele uka, og var dermed mye sammen med de andre som tilhørte ”kjøkkenguppa”. Her fikk jeg delta i mange samtaler med beboerne, samtidig som det var en fin mulighet til å observere beboernes samhandling seg i mellom. Ofte var ikke de beboerne som hadde ansvarsroller til stede under arbeidet, dermed var det også mer rom for naturlig samhandling enn det var under planlagte møter og samlinger.

Hjelperrollen

Ved siden av studiene jobber jeg ved et psykiatrisk sykehus. Der er min oppgave å støtte og hjelpe pasientene. Under feltarbeidet kunne jeg til tider innta en slik hjelperolle overfor beboerne. Dette gjaldt spesielt nye beboere som var usikre på programmet og menneskene rundt seg. Jeg fulgte med på om de hadde det bra, og oppmuntret og støttet dem i ulike situasjoner.

Rådgivning er et av ”hjelpemidlene” ved institusjonen som beboerne kan benytte seg av hvis de har det vanskelig og har behov for å snakke. Dette innebærer at en kan velge seg en beboer og trekke seg ut av fellesskapet for en uforstyrret samtale. Dagen før jeg skulle hjem, spurte en av de nye beboerne om han kunne gå i rådgivning med meg. Det ble avslått av de som hadde ansvar for å koordinere rådgivningsvirksomheten, og begrunnet med at det ikke var heldig at en som kanskje hadde blitt sviktet mange ganger gjennom livet ble plassert i rådgivning med en som skal reise hjem dagen etter. Jeg var enig i at det ikke var min oppgave å være rådgiver, og ble samtidig klar over at jeg både hadde tatt og blitt tildelt rollen som hjelper.

Repstad (1998:62) peker på at det under feltarbeid kan oppstå forventninger om at forskeren skal opptre som hjelper, og knytter dette spesielt til studier av grupper med helse- og sosialproblemer. Han legger også vekt på at forskeren selv kan føle en sterk fristelse til å ”ordne opp”. Det opplevde også jeg. I slike situasjoner blir det spesielt viktig å reflektere over sin egen rolle i felten, noe som foregår kontinuerlig under et feltarbeid. En må reflektere over hvor effektiv og god hjelp en egentlig kan gi (etiske vurderinger) og hvor alvorlig forskningseffekt det kan bli hvis forskeren også blir en hjelper (metodiske vurderinger).

Vennerollen

Beboerne befant seg i aldersgruppen 18 til 36, de fleste under 30. Jeg er selv 25. Jeg ble antagelig en mer naturlig del av fellesskapet enn jeg ville blitt hvis jeg ikke hadde tilhørt samme aldersgruppe som beboerne. Å være jevnaldrende deltager i et behandlingsprogram, hvor et av hovedmålene er å skape relasjoner mellom deltakerne, påvirket min rolle som forsker. Jeg ble også en potensiell venn. Livet på Huset er et åpent liv på det viset at deltakerne blir kjent med intime detaljer i hverandres liv. Verken beboerne eller jeg hadde mulighet til å trekke oss ut av fellesskapet hvis vi ønsket det. I alle fall ikke uten kraftige sanksjoner fra de andre i fellesskapet. Et eksempel på dette var da en beboer ikke ville komme til middagen. Ingen andre fikk lov til å begynne å spise før han var på plass. Det endte med at ti-tolv beboere sto inne på rommet hans og ropte at han hadde å komme til middagen med en gang, og at det var hans skyld at vi andre måtte spise kald mat. At vi hadde få muligheter til å trekke oss ut av fellesskapet bidro trolig til stor grad av åpenhet oss i mellom, fordi følelser ofte måtte få utløp i fellesskapet. Jeg fikk trolig se flere sider av beboerne, og de fikk nok se flere sider av meg, enn hva som ville vært tilfelle om jeg kunne ha kommet og gått mer som jeg selv ville. Denne åpenheten knyttet oss sammen.

Ifølge Thagaard (1998:100) er slike ”vennskap basert på en fundamental asymmetri, fordi forskeren skal skrive om informanten etterpå”. Jeg opplevde det som litt ubehagelig å opparbeide tillit og fortrolighet med beboerne under oppholdet, for så å pakke sakene å forsvinne etter en uke. Dette dilemmaet omtaler også Repstad (1998:59). Han peker på at forskere kan utvikle skyldfølelse fordi de ikke kan involvere seg fullt og helt i aktørens problemer, verken følelsesmessig eller praktisk.

Kvinnerollen

Som jente tilhørte jeg det kjønnnet som var i klart mindretall på behandlingsinstitusjonen. Jeg hadde på forhånd fått høre at fordi det var få jenter i behandling (7 jenter og 23 gutter den uken jeg var der), fikk de jentene som var der mye oppmerksomhet. Jeg spurte en gang storesøsteren min om hun mente beboerne oppførte seg annerledes enn de pleide når jeg var til stede. Hun sa at guttene var litt rakere i ryggen og hyggeligere enn ellers, men bortsett fra det var folk som de pleide. Fangen (2001) problematiserer hvordan kvinnelige feltforskere lettere kan utsettes for uttesting av seksuell tilgjengelighet. Jeg opplevde at mannlige beboere ved noen anledninger hadde en "flørtende tone" overfor meg. Det var imidlertid ikke vanskelig å sette grenser for denne type kontakt på en vennlig måte.

3.2.4 Å være i stand til å utnytte seg selv som informant – nærhet og distanse

Wadel (1991:62) legger vekt på at et viktig forhold ved å ta eller bli gitt lokale roller, er at en selv får erfare hva det vil si å være i disse rollene. Dermed har en mulighet til å være sin egen informant. Placement er en spesiell måte å være deltagende observatør på. Å være på placement i stedet for "vanlig" feltarbeid, hvor du i større grad har frihet til å styre din egen deltagelse, får innvirkning på forskningsprosessen. Styrken ligger nok i at jeg gjennom å delta på lik linje med beboerne lærte mye om behandlingsprogrammet. Jeg ble godt kjent med beboerne og rutinene, fordi jeg i likhet med dem hadde ansvar for den daglige driften på institusjonen. Jeg fikk kjenne på kroppen hvordan det var å måtte forholde seg til strenge rutiner, bli korrigert hvis en ikke handlet i tråd med behandlingsprogrammet, og opplevelsen av å ikke kunne bestemme over seg selv. En svakhet kan være at jeg til tider kanskje kom for nær.

Ifølge Album (2001:241) bør en deltagende observatør både delta og være tilskuer. Han bør være nær nok til å forstå den utforskede verden, og distansert nok til å oppdage og sette ord på det selvfølgelig. Å delta i et behandlingsprogram på den måten jeg gjorde, skapte nærhet mellom beboerne og meg. Vi måtte forholde oss til de samme reglene, bruke de samme ordene når vi snakket til overordnede, og utføre de samme arbeidsoppgavene. Som ny i en ukjent kultur med mange faste rutiner var jeg imidlertid også distansert. Det at jeg aldri har forsøkt noen former for rusmidler selv, utenom alkohol, medførte også at det var lett for meg å stille "dumme" spørsmål om situasjonen beboerne var i, og om det livet de hadde levd før.

Som deltakende observatør i et behandlingsprogram hvor et av hovedmålene er å bygge relasjoner mellom mennesker, er det vanskelig å beholde rollen som utenforstående forsker. Engasjement, åpenhet og nær kontakt med beboere ble en del av min forskerrolle. Under delerunder⁶, og i samtaler med beboerne, ble jeg følelsesmessig engasjert i det de fortalte om sine liv. Gjennom arbeidserfaring fra psykiatri og rusomsorg har jeg hørt tøffe og triste livshistorier før. Uten disse erfaringene ville jeg nok ha blitt enda mer ”satt ut” av historiene beboerne fortalte meg. Gjennom disse jobbene har jeg også fått erfaring med å forholde meg til mennesker på min egen alder, som befinner seg i en sårbar situasjon. Det å sette grenser for hvor mye en kan engasjere seg i andre menneskers liv blir viktig, både som ansatt i et omsorgsykke og som forsker. Men en viktig forskjell er at som omsorgsarbeider har du en klart definert rolle som personale, og pasientene kjenner til hva rollen innebærer. Som forsker må du i større grad definere rollen selv.

Fangen (2001:42) understreker at det vanskelig lar seg gjøre å utføre et vellykket feltarbeid uten å utvikle en eller annen form for sympati for de mennesker en studerer. Hun legger også vekt på at når en lever tett sammen med mennesker, representerer de ikke lenger bare en kategori, som for eksempel ”rusmisbrukere”, de blir i stedet en rekke enkeltpersoner. Når en får kjennskap til de ulike menneskenes erfaringer og den samhandlingen de er vevd inn i, utvikler en også forståelse for dem. Jeg opplevde at det å bli berørt av samme ting gjennom å delta i samme program, følge samme rutiner og snakke det samme lokale språket, skapte en samhørighet mellom beboerne og meg. Da jeg kom tilbake på besøk noen måneder etter oppholdet, så jeg i større grad kontrasten mellom deres liv og mitt. Det var hyggelig å se beboerne igjen, men relasjonene bar mer preg av distanse. Samtalene var ikke like naturlige og åpne som de hadde vært under oppholdet. De gikk i større grad ut på at jeg spurte dem hvordan det gikk ”der inne”, og at de spurte meg hvordan det gikk ”der ute”.

3.2.5 Notatskriving

Å fungere som beboer og følge de faste rutineene på institusjonen, gikk ut over notatskrivingen. Jeg kunne ikke trekke meg tilbake når jeg selv ville for å skrive notater. Og det følte ikke riktig å trekke opp notatblokken mens jeg utførte arbeidsoppgaver eller deltok

---

⁶ Nærmere beskrivelse av delerunde finnes i sitat fra feltarbeid på side 58 i analysen.

---

på samlinger. Beboerne ville at jeg skulle forstå hvordan det var å være beboer, dermed kunne jeg ikke bare komme og gå som det passet meg. Jeg måtte gjøre avtale hver morgen om når i løpet av dagen det passet med arbeidsrutinene at jeg tok en time fri til notatskriving. Flere ganger i løpet av oppholdet følte jeg at jeg hadde for liten tid til å skrive notater. En time er ikke mye i løpet av en hel dag, og ofte var jeg veldig sliten og full av inntrykk når jeg endelig hadde litt tid for meg selv. Jeg tenkte ofte at jeg skulle skrive notater før jeg la meg om kvelden, men stupte som regel utslitt i seng med det samme. En dag da jeg spurte om å få gå og skrive notater, fikk jeg beskjed om å gå og vaske toaletter i stedet. Jeg merket at jeg ble irritert. Ikke fordi jeg måtte vaske toaletter, men fordi jeg ikke fikk skrevet notater, det var jo for å forske jeg var der. På den annen side lærte jeg på denne måten veldig mye om hvordan det er å følge et strengt behandlingsprogram. Gjennom å bli nektet noe som var viktig for meg, fikk jeg selv oppleve hvordan det var å bli urettferdig behandlet. Det opplever jo beboerne ofte, og da må en bare ”stå i det”, som det heter på det lokale språket.

3.3 Hvis feltarbeid hadde vært min hovedmetode

En måte å oppnå distanse på kunne være å avbryte feltarbeidet og ta pauser under oppholdet. Ved å ta avbrekk i feltarbeid kan en få avstand til og overblikk over kulturen som studeres. Dette er spesielt viktig i feltarbeid som varer over lenger tid (Finstad 1990, Thagaard 1998, Fangen 2001). Hvis feltarbeid hadde vært min hovedmetode og skulle vare over lengre tid, ville jeg nok forsøkt å legge det opp på en slik måte at jeg i større grad hadde mulighet til å trekke meg ut, for å oppnå distanse når det var nødvendig. Fordi feltarbeid ikke var min hovedmetode, men en måte å bli kjent med behandlingsprogrammet på, vurderer jeg ”placement” som en engasjerende og intensiv metode for dette formålet.

Fangen (2001:204) legger vekt på at å sikre seg veiledning og støtte i alle ledd av prosessen kan virke som en motvekt til den lojaliteten som kan skapes i et feltarbeid. Jeg var bare en uke på feltarbeid og hadde ikke mulighet til å snakke med utenforstående i løpet av den uken. Mobiltelefonen min var låst ned i en skuff, og skulle jeg ringe noen måtte jeg bruke telefonkiosken i ekspedisjonen, hvor det alltid var beboere eller ansatte. Jeg har imidlertid dratt nytte av å diskutere mine erfaringer med venner, familie, medstudenter og veileder i etterkant av oppholdet. Det har vært viktig for å bearbeide emosjonelle inntrykk og for å klargjøre mitt ståsted. Da feltarbeidet var avsluttet, intervjuene gjennomført og jeg var i gang

---

med å analysere materialet, merket jeg at det ble lettere å oppnå den ønskelige distansen. Å gi informantene fiktive navn bidro også til større distanse.

3.4 Intervju

Jeg mener feltarbeidet ga meg innsikt i og kunnskap om behandlingen som jeg ikke ville ha fått uten å ha bodd der. Under oppholdet fikk jeg kjennskap til behandlingsprogrammet, språket og rutinene. Becker og Geer (i Svensson 1996:393) tar opp et problem som kan oppstå når en undersøkelse av en gruppe kun er basert på intervjuer. Hver sosial gruppe har i en viss utstrekning en egen kultur og et eget språk som i nyanser skiller seg fra andres. Disse nyansene er vanskelig å oppdage i et intervju. I blant forstår vi ikke at vi ikke forstår, hvilket innebærer at vi mistolker det som blir sagt til oss. Her har deltagende observasjon en stor fordel. En får forklaringen av ordenes mening gjennom at en i flere ulike situasjoner er tilhører til måten det snakkes sammen på.

Kjennskap til det lokale språket anser jeg som viktig for min forståelse i intervjuene, fordi informantene ofte snakker ”institusjonens språk”. Hadde jeg ikke hatt kjennskap til det lokale språket på forhånd, ville jeg ikke fått like stor forståelse for det de fortalte meg. Det er mulig at de i større grad snakket ”institusjonens språk”, fordi de visste at jeg forsto, enn de ellers ville gjort. Det er også mulig at jeg i større grad ville stilt spørsmål ved lokale ord og uttrykk hvis jeg ikke hadde kjennskap til dem fra før. Totalt sett vurderer jeg det likevel som at det er stor sjanse for at jeg kunne ha misforstått enkelte ord og uttrykk, hvis jeg ikke hadde hatt et opphold på institusjonen. Enkelte av uttrykkene er de samme som vi bruker i dagligtalen, men de har en bestemt betydning i behandlingskonteksten⁷.

Det at informantene til tider snakker ”institusjonens språk” må også tas hensyn til i analysen. Dette vil jeg komme tilbake til under fortolkning mot slutten av dette kapittelet. Repstad (1998:79) understreker at: ”Ved siden av at folk glemmer hendelser og ikke minst følelser og meninger fra tidligere tider, er et hovedproblem ved retrospektive intervjuer at folk lett gjenkaller fortida gjennom et filter av begreper og tenkemåter de har tilegnet seg langt senere”. Mine intervjuer er naturlig nok påvirket av at informantene har vært gjennom

---

⁷ Eksempler på det lokale språket finnes på side 64 i analysen.

---

rusbehandling. Jeg var i intervjuene bevisst på å spørre om konkrete hendelser, fordi folk bedre husker konkrete hendelser enn hva de tenkte og følte. Repstad (1998:81) legger også vekt på at det må tas høyde for at hos mennesker som bevisst har tatt et brudd med sin fortid, som er tilfelle for rehabiliterte rusmisbrukere, kan det skje en overdreven kontrastering mellom før og nå.

3.4.1 Utvalg

Jeg var interessert i endring under behandling og tilværelsen etter behandling. Som tidligere nevnt ønsket jeg i utgangspunktet å intervju personer som hadde vært gjennom behandling for mellom to og fem år siden. Det viste seg imidlertid å være vanskelig å få tak i denne gruppen, og jeg bestemte meg derfor for å intervju tidligere beboere som fortsatt var en del av ettervernet. Denne gruppen bodde fremdeles i området rundt institusjonen, og deltok fremdeles på samlinger i regi av institusjonen noen ganger i måneden. Jeg fikk mulighet til å delta på to slike ettervernssamlinger sammen med 30 beboere og to terapeuter. Temaet på samlingene var hvilke utfordringer beboerne møtte i tiden etter behandling. Å delta på samlingene ga meg innsikt i beboernes hverdag etter behandlingsoppholdet. I tillegg var disse samlingene en fin anledning til å etablere kontakt med informanter.

På den siste samlingen jeg deltok i, spurte jeg elleve tidligere beboere om de kunne tenke seg å bli intervjuet. Alle sa ja. Jeg fikk også telefonnummeret til fire personer som hadde kommet lenger i behandlingsprogrammet, og derfor ikke deltok på ettervernssamlinger. Jeg hadde dermed etablert kontakt med 15 personer. En retningslinje for kvalitative utvalg er at antall informanter ikke bør være større enn at det er mulig å gjennomføre dyptpløyende analyser. Etter åtte informanter vurderte jeg det slik at flere intervjuer ikke ville gi ytterligere forståelse av fenomenene jeg studerte. Mange av de samme temaene ble snakket om i hvert intervju, og jeg mente at jeg hadde fått vite mye om tidligere beboeres endring, og om den første tiden etter behandling. Jeg hadde altså nådd et ”metningspunkt” (Thagaard 1998:51).

På ettervernssamlingene fortalte flere av deltakerne om sine personlige problemer i plenum. Det virket som noen av dem befant seg i en spesielt tøff og sårbar periode. Disse lot jeg være å intervju, fordi jeg ikke ville risikere å gjøre situasjonen vanskeligere for dem.

Jeg ønsket å intervju personer av begge kjønn, og at det skulle være spredning i alder. Mitt utvalg besto av seks gutter og to jenter. Dette er omtrent det samme forholdet mellom kjønn

---

som det er på institusjonen. Informantene befant seg i alderen 20 til 37. De hadde vært mellom 12 og 15 måneder i døgnbehandling, og det var mellom en måned og ett år siden de hadde gått over i ettervern. De bodde alle i nærmiljøet rundt institusjonen. Én bodde i ettervernsbolig tilknyttet institusjonen, mens de sju andre bodde privat. Sju deltok fremdeles i frivillig arbeid i regi av institusjonen, mens en var i gang med videre utdanning.

Hadde jeg i stedet intervjuet personer som var ferdige med ettervern og hadde flyttet til andre kanter av landet, ville jeg nok fått høre andre fortellinger. Den gruppen ville hatt mer erfaring med å bygge opp en selvstendig tilværelse etter behandling. De ville imidlertid kanskje vært mindre opptatt av selve behandlingsoppholdet. Fordi det ikke var lang tid siden informantene hadde fullført behandlingsoppholdet, var de fortsatt ”ferske” utenfor institusjonen, og hadde mye å fortelle om overgangen mellom institusjon og et selvstendig liv. Det er også viktig å understreke at personene i mitt utvalg er tidligere beboere som har fullført behandlingsoppholdet, og derfor kan regnes som den gruppen som har ”lykkes” i behandlingen. Det at de viser seg solidariske til behandlingsmodellen, kan være et resultat av at de har klart å bli rusfrie, og dermed kanskje føler at de står i takknemmelighetsgjeld til Huset.

Relasjonen som utvikler seg mellom forsker og informant er viktig for det materialet forskeren får (Thagaard 1998). Fordi mine informanter fortsatt var en del av ettervernet, fikk jeg gjennom å delta på ettervernssamlingene anledning til å treffe dem i forkant av intervjuene. Det at jeg hadde snakket med dem på forhånd, mener jeg styrket relasjonen mellom oss, og bidro til større trygghet og tillit i intervjusituasjonen.

3.4.2 Intervjusituasjonen

Syv av de åtte jeg intervjuet hadde jeg truffet før intervjuene. Jeg traff dem på de to ettervernssamlingene jeg deltok i, og flere av dem var også innom institusjonen i løpet av uken jeg bodde der. På denne måten hadde vi allerede i forkant av intervjuet litt kjennskap til hverandre. I tillegg til at det kan ha bidratt til trygghet i intervjusituasjonen, kan det også være en etisk fordel, fordi deltakerne får betenkningstid og mulighet til å trekke seg ut av prosjektet hvis de ønsker det. I prosjekter der spontane svar er viktige er ikke formøter hensiktsmessig, men i mitt prosjekt kan gjennomtenkte svar være like ønskelig (Repstad 1998).

For å få en ”myk start” valgte jeg en informant jeg hadde snakket forholdsvis mye med tidligere til første intervju. Jeg var rimelig sikker på at han ville ha mye å fortelle. Det viste seg senere at han hadde gitt meg ”gode skussmål” da han hadde snakket med informanter jeg skulle intervju senere. Dette kan være en fordel når en studerer et åpent miljø hvor informantene har kontakt med hverandre. Fordi jeg hadde snakket med flere av informantene på forhånd, kunne jeg i flere av intervjuene ”bryte isen” ved å stille spørsmål rundt temaer vi hadde diskutert tidligere. Jeg opplevde at informantene synes det var positivt at jeg hadde hatt et opphold på institusjonen, og dermed kjente godt til behandlingsprogrammet de hadde gått gjennom. Å intervju personer som har vært i behandling i et terapeutisk samfunn opplevde jeg som en takknemlig oppgave. De har under behandlingsoppholdet vært nødt til å fortelle sine livshistorier flere ganger, og har reflektert mye over egne liv. Det var stort sett ikke vanskelig å få informantene til å snakke. Jeg kunne imidlertid også ha opplevd det motsatte, hvis jeg hadde intervjuet uvillige mennesker med mye forakt for behandlingsinstitusjonen. Det faktum at de hadde fortalt sin livshistorie mange ganger før blir diskutert mot slutten av kapittelet, under fortolkning.

Jeg hadde på forhånd laget en intervjuguide, men fulgte ikke denne slavisk i intervjuene. Jeg var innom hovedtemaene i alle intervjuene, men rekkefølgen og vektleggingen ble oftest styrt av informanten. Hvor intervjuet finner sted har betydning for at intervjuet skal bli vellykket. Det er viktig å velge et sted hvor informanten føler seg hjemme, og hvor en kan snakke uforstyrret (Repstad 1998). Jeg lot stort sett informanten få velge hvor vi skulle møtes. Tre av intervjuene fant sted hjemme hos informantene, to i parker i deres nærmiljø (varme sommerdager i mai 2006), et på et kontor på institusjonen og et på kafé. På kafeen måtte vi ved to anledninger ta pause i intervjuet, fordi bekjente av informanten kom forbi og slo av en prat. De andre stedene var bedre egnet til å snakke uforstyrret.

Noen av de rollene jeg tok, eller ble tildelt, under feltarbeidet, var aktuelle i tilknytning til intervjuene. Studentrollen, lærlingrollen, kvinnerollen og vennerollen var også fremtredende i intervjusituasjonen. Jeg ble på ettervernssamlingen, i likhet med inne på institusjonen, presentert som ”studenten”. Informantene visste at jeg studerte ved universitetet og at jeg skulle skrive en oppgave ”om dem”. I noen sammenhenger opplevde jeg at rollen som masterstudent ved universitetet kunne være med på å forsterke et bilde av meg som ”en streit, fornuftig pike”. Eller som en av mine informanter uttalte; *du virker så uskyldig*. Intervjuer vil alltid innebære elementer av selvpresentasjon. Det at de kanskje oppfattet meg

---

som en streit student kan ha bidratt til at de overdrev kontrasten mellom seg selv før og nå, fordi de trodde det var det jeg ville høre. Som beskrevet tidligere opplevde jeg at informantene syntes det var positivt at jeg hadde hatt et opphold på institusjonen selv, og det tonet trolig ned betydningen av kontrastene mellom dem og meg.

Lærlingrollen ble fremtredende gjennom at jeg la vekt på at jeg ønsket å høre deres fortellinger for å få kunnskap om deres liv før, i og etter behandling. Jeg la tydelig vekt på at det var de som var ”ekspertene” på dette feltet. Jeg hadde fortalt de som hadde spurt hva jeg skulle skrive om, at jeg skulle skrive om endring. Det virket som om enkelte av informantene hadde reflektert en del over hva jeg var ute etter på forhånd, mens andre ikke hadde det. De som viste interesse for tema i oppgaven, var i tillegg til å fortelle om sin individuelle endring, også opptatt av å lære meg hvordan behandlingsprogrammet var utformet for å oppnå endring. Jeg prøvde imidlertid, gjennom å stille konkrete spørsmål om deres liv, å få tak i de individuelle historiene.

Flere forskere har opplevd å oppnå bedre kontakt med informanter av samme kjønn (Album 1996, Widerberg 2001). Jeg opplevde ikke at kontakten jeg fikk med informantene var avhengig av kjønn. I relasjon til alder merket jeg imidlertid en forskjell. De informantene som var like gamle som meg, og eldre, virket tryggere og snakket mer i intervjuene enn det de yngre gjorde. Årsaken kan være at de yngste informantene følte seg mer usikre i situasjonen, mens de som var like gamle eller eldre enn meg, ikke opplevde det på samme måten. Det kan også hende at dette ikke dreide seg om intervjuesituasjonen, men i stedet var et resultat av at de eldre informantene hadde reflektert mer over livene sine enn de yngre, og dermed hadde mer å fortelle i intervjuene.

Vennerollen var ikke like aktuell i intervjuene som under behandlingsoppholdet. De jeg intervjuet var mer opptatt av at jeg skulle skrive en oppgave, og mindre opptatt av meg som person enn det som var tilfelle inne på institusjonen. Det er naturlig, siden jeg bodde på institusjonen en hel uke, mens et intervju varte mellom en og to timer.

3.4.3 Tillit, konfidensialitet og informert samtykke

Når en studerer en sårbar gruppe i samfunnet, er det viktig at feltarbeid og intervjuer ikke blir en ytterligere belastning for informantene. Et behandlingsprogram av den typen vi finner på Huset innebærer stor grad av åpenhet blant beboere og ansatte. Dette fikk jeg også være

---

en del av. Noen ganger kunne jeg bli overrasket over hvor stor åpenhet det var, spesielt når beboere fortalte meg private detaljer om andre beboere, før beboeren selv hadde valgt å fortelle dette til meg. Men det virket ikke som om beboerne reagerte på dette. For meg som forsker var det først og fremst en fordel at det var stor grad av åpenhet ved institusjonen. Men, det medfører også at aidentifisering av materialet blir svært viktig. Enkelte av dem jeg intervjuet uttrykte urolighet for at jeg skulle misbruke den informasjonen de ga om seg selv i intervjuene, spesielt det de fortalte om andre mennesker. Jeg fortalte dem at jeg ville legge vekt på å behandle slik informasjon konfidensielt. At all informasjon ville låses inn, og at lydopptak og intervjutranskriberinger ville makuleres etter prosjektslutt. Jeg la også vekt på at jeg ville anonymisere detaljer som gjør en person gjenkjennelig for omverdenen. Informantene skrev under på en erklæring om informert samtykke, og godkjente at jeg brukte båndopptaker under intervjuene. Da jeg var på placement, skrev jeg under på en taushetserklæring. Jeg har i minst mulig grad skrevet om personer jeg traff under behandlingen, fordi det var de ansatte som bestemte at jeg kunne delta i behandlingsprogrammet, og ikke beboerne selv.

3.5 Analyse

De to første dagene etter at jeg kom tilbake fra feltarbeid, renskrev jeg alle notatene jeg hadde fra oppholdet. Det ble til sammen 50 sider. Disse notatene har vært viktig for utformingen av intervjuguiden og for min forståelse av behandlingsprogrammet. Under transkriberingen, og spesielt i gjennomlesningen av de transkriberte intervjuene, skrev jeg ned analysetråder. Jeg valgte en empirinær tilnæringsmåte, hvor en henter temaene fra det empiriske materialet (Widerberg 2001:127). Med inspirasjon fra Widerberg (2001) var jeg i denne prosessen bevisst på at jeg ville gi materialet mitt en sjanse, og ikke la teori eller annen litteratur styre meg i en bestemt retning. Fordi dette er en delvis eksplorerende studie, var det ekstra viktig å forholde seg åpen for inntrykk fra materialet.

I startfasen av analysen ble intervjumaterialet delt inn i 20 mer eller mindre viktige tema. Under hvert tema plasserte jeg passende sitater og feltnotater. Det viste seg etter hvert hvilke tema mange hadde snakket om og hva som var viktig for informantene. Jeg analyserte også hvert intervju for seg, og skrev ned sentrale momenter og tema i hvert intervju for å forsikre

---

meg om at jeg ikke overså noe. Ut fra dette så jeg tydeligere hvilke temaer som gikk igjen og ble de viktigste i analysen. Dermed ble antall tema redusert.

Informantene og personer de snakker om har fiktive navn som jeg bruker i sitater fra intervjuene i analysen. Jeg underbygger tolkninger med sitater. Sitatene er noe redigert for å ivareta avidentifisering fullt ut. Redigering av teksten var også i enkelte tilfeller nødvendig for å få lesbare sitater.

3.6 Fortolkning

Bekreftbarheten i oppgaven må knyttes til tolkningen av resultatene (Thagaard 1998:181). Album (1996:241) vektlegger at det er viktig å reflektere over nærhet og distanse, både i tilknytning til feltrelasjonene og i tilknytning til det analytiske produktet. Jeg har under feltarbeid og intervjuer vært opptatt av å studere de tidligere beboernes egne måter å definere verden på, men min beretning er ikke bare en gjenskapning av deres virkelighet. Den er også analysert gjennom anvendelse av et teoretisk rammeverk. Mitt analytiske produkt er utformet gjennom å lese feltnotater og intervjuutskrifter, samt utvikle analytiske rammer som dette materialet kan forstås i lys av. Dette resulterer i at både informantens egne begreper og eksisterende analytisk rammeverk blir benyttet i analysen.

Identitetsendring, som jeg har analysert, er også et mål for institusjonen. I denne oppgaven er jeg ikke opptatt av institusjonens forståelse av identitetsendring, men av beboernes erfaringer med identitetsendring. Behandlingsmodellens ideologiske forankring kommer imidlertid likevel til syne i min analyse, gjennom mine erfaringer fra oppholdet i institusjonen og gjennom at informantens fortellinger delvis er refortolket i behandlingskonteksten.

Frønes (2003:118-119) understreker at det rundt slike institusjonelle ordninger finnes felles koder, som har samme innhold for deltakerne. I en behandlingsinstitusjon, som Huset, vil det dermed være utviklet et felles vokabular rundt deres rehabilitering, som i utgangspunktet er åpent for fortolkninger. Sosialarbeidere og terapeuter søker gjennom et felles vokabular å skape orden i det usikre, Ifølge Frønes. Dette betyr at informantene også til en viss grad benytter seg av "behandlingsinstitusjonens vokabular" når de snakker om egen endring. Å få et nytt perspektiv på seg selv er samtidig en del av rehabiliteringen. Jeg velger dermed å

---

forstå informantenes fortellinger som deres opplevelser og erfaringer av egen endring. Som Berger og Luckmann uttrykker: ”Logikken bor ikke i institusjonene eller i deres ytre funksjoner, men i måten disse behandles på i refleksjoner over dem” (2000:79). Det vil si at informantenes egne refleksjoner kan gi tilgang til hvordan behandlingsprogrammet fungerer.

Behandlingsmodellen er basert på psykoanalytisk og sosialpsykologisk teori. Min teoretiske forståelse av beboernes identitetsendring er basert på sosialpsykologisk og sosiologisk teori. Min teoretiske forståelse vil til en viss grad samsvare med institusjonens egen forståelse, på andre måter skille seg fra den. Det er helt klart en utfordring å oppnå analytisk distanse til behandlingsmodellens egen forståelse av identitetsendring, når den har likhetstrekk med min, samtidig som behandlingsmodellens forståelse også influerer det empiriske materialet (informantenes beretninger).

I min beretning om feltarbeidet har jeg vært opptatt av å diskutere mine roller og opplevelser i feltet. Det er Ifølge Fangen en fordel å gjøre sin egen stemme tydelig på denne måten. ”Når vi legger vår egen stemme i teksten, er det lettere for leseren å se hvordan kunnskapen har blitt til, og hvordan vi har bygd opp vår argumentasjon” (Fangen 2001:69).

I denne oppgaven har jeg lagt hovedvekten på informantenes tilværelse i etterkant av behandlingen, og benyttet meg av tre teorier for å analysere hva som er viktig for at de tidligere beboerne skal bevare og videreutvikle en rusfri identitet etter behandling. Jeg kan kritiseres for å bruke for mye plass i denne oppgaven på livet før og livet i behandling, i forhold til at dette ikke mitt hovedanliggende. Jeg mener imidlertid det er viktig å få innblikk i hvordan informantene levde før og hvordan de opplevde behandlingen, for å kunne forstå de endringene de går gjennom og de utfordringene de står overfor i etterkant av behandlingen.

---

4. LIVET FØR BEHANDLING

Jeg ønsker i dette kapittelet å fortelle noe om det livet informantene levde før de kom inn i behandling. Jeg spurte alle informantene om de kunne fortelle meg om hvordan livet deres hadde vært da de brukte rusmidler. Det skulle vise seg å bli spennende, morsomme, triste og sterke fortellinger om liv preget av herlige oppturer og forferdelige nedturer. Livet i et rusmiljø kan forstås som et liv hvor en følger alternative normer og regler, og dermed utvikler en livsstil og en måte å tenke på som skiller seg fra det som foretrekkes i det ordinære samfunnet. Deltakelse i et slikt miljø kan bidra til at en utvikler en identitet knyttet til dette miljøet. Ved å få innsikt i livet informantene levde før, vil vi bedre kunne forstå de omfattende endringene de går gjennom under behandling, og de utfordringene de står overfor i etterkant av behandlingsoppholdet.

4.1 Moro den første tiden

De positive fortellingene fra livet i rusmiljøet, dreide seg ofte om den første tiden, og de kan deles i to. Enten vektlegges i hovedsak livet rundt rusen. Dette ble beskrevet som spennende, gøy, uforpliktende og fritt. De traff mange mennesker og opplevde mye. Eller så handlet fortellingene i hovedsak om hva selve rusfølelsen gjorde med dem, og hvordan det bidro til å gjøre deres hverdag bedre. Stine og Jan fokuserte på at de hadde det gøy:

Intervjuer: Ja, for det var en del positive opplevelser også?

Ja, ja. Ja, det var det. Absolutt. Det var gøy. Gøy. Uansvarlig. Uforpliktende. Kunne liksom bare pakke bagen og dra hvor jeg ville, når jeg ville. Det var ikke noen hindringer eller noen ting som holdt meg fra å gjøre akkurat som jeg hadde lyst til akkurat der og da. Jeg behøvde jo ikke tenke på at jeg skulle betale strømregning. Gikk strømmen, så gikk den. Det var liksom ikke noe farlig, ikke sant. Det betydde ingenting. Skjer det så skjer det, liksom. Stine 32

Vi tok mye ecstasy, da. Det gikk vel mest i det. Vi pleide å ha en sånn bolle på bordet med lapper, hvor det sto enten Oslo, Göteborg, København eller noe sånn. Så trakk en av oss en lapp, og så reiste vi dit og festa, da. Jan 28

For Stine og Jan er frihetsaspektet viktig. De gjorde hva de ville, når de ville, og de hadde det gøy. Den første tiden i miljøet var en morsom og spennende tid, de hadde mye penger og de hadde det bra. Fortellingene til informantene dreier seg ofte om ”frihet fra A4-livet”.

Johanne forklarer det på denne måten:

Jeg har alltid syntes det har vært interessant med ting. Jeg har omtrent villet sitte inne og, jeg. Bare for å se åssen det er. Jeg vil være overalt og snappe til meg ting. I stedet for den der elendige A4-verden som du kan alt om egentlig. Overfladiskhet og sånn. Johanne 22

Ønsket om frihet fra A4-livet er også omtalt i andre kvalitative studier av narkotikamiljøet (Svensson 1996, Lalander 2001, Lalander 2005). Innad i narkotikakulturen forstås gjerne rusmisbrukere som personer som har tatt et oppgjør med A4-verdenen, og lever et mer spennende og innholdsrikt liv enn mennesker i det ordinære samfunnet (Halvorsen 1988, Kristiansen 2000, Lalander 2005). Flere av informantene vektlegger at de er nysgjerrige og på jakt etter spenning. Stine beskriver dette på denne måten:

(...) Jeg begynte vel å føle det sånn når jeg var rundt tretten år, jeg. At det var noe som ikke var helt riktig. Når jeg hørte om andre som begynte å legge veldig sånne fremtidsplaner som innebar tre år utdanning etter videregående og jobbing i helgene og herregud... for det første så kunne jeg ikke tenke så langt fram i tid. Det var jo helt uaktuelt for meg, liksom. Må ta neste dag og så... Men jeg har i hvert fall fått opplevd mye, da. Jeg har jo det. Jeg har fått et veldig innholdsrikt liv, liksom. Stine 32

Stine ville at livet skulle være spennende, uforpliktende og morsomt. Denne jakten på spenning finner vi også i andre studier. Pedersen (1991) skriver at jakten på spenning, ”sensation seeking”, er det viktigste motivet bak unges bruk av rusmidler. Lalander (2001) beskriver aktivitetene til deltakerne i ruskulturen som et forsøk på å dramatisere livene sine. Han beskriver livet i ruskulturen som et liv med flere dramatiske hendelser, større grad av kortsiktig planlegging og raskere belønninger enn i det ordinære samfunnet.

I tillegg til at informantene var opptatt av spenningen med å ruse seg, var de opptatt av hva selve rusfølelsen gjorde for dem. Mats og Sigurd forklarer det på denne måten:

Med den hasjen så slappa jeg av. Skikkelig slappa av, liksom. Ble veldig morsom. Hadde det alltid veldig morsomt med venna mine. Jeg liksom fikk for meg at den fikk fram det beste i meg. Det som var meg, ikke noe som var påtatt, liksom. Mats 32

Hasjen var jo, det var liksom et must hver dag. Det var som kaffe om morran, liksom. Noen må ha en kaffe om morran, mens jeg måtte vite at uansett hvor dårlig dagen min blir, så blir den hvert fall ålreit noen timer i løpet av kvelden, da. For å si det sånn. Da blei jeg rolig og avslappa og sånn. Det var en trygghet i det, da. Så det var vel derfor jeg dreiv med det, tror jeg. Sigurd 33

Mats og Sigurd brukte rusen som et middel til å takle hverdagen. For dem var ikke rus forbundet med fest på samme måte som hos Jan og Stine. Det var i større grad en del av hverdagen, og rusen bidro til at de følte seg bedre. Dette skillet mellom ”partydopere” og ”hverdagsdopere”, finner vi også i andre kvalitative studier (Olsen 2004, Lalander 2005).

Lalander (2005) hevder at dette skillet også må knyttes til hvilke typer stoff som anvendes. Han hevder at i noen misbrukermiljøer utøves det en praksis hvor hasj blir brukt på hverdager og ikke nødvendigvis i forbindelse med fest, mens amfetamin og ecstasy brukes i festsammenheng. Han forklarer dette dels med at i disse miljøene blir ikke hasj ansett som narkotika i samme grad som amfetamin og ecstasy, og dels med at amfetamin og ecstasy har slike effekter at det passer bra på fest (Lalander 2005: 28).

Fellesskapet i rusmiljøet var viktig både for de som knyttet rusen til fest og moro, og for de som brukte rusen som et middel til å takle hverdagen. Men de som brukte rusen som et middel, hadde i større grad opplevd å ikke finne seg helt til rette i det ordinære samfunnet. Dermed ble det positivt for dem å oppleve å bli akseptert i et miljø. Lalander (2001:39) legger vekt på at stoff har en sosialiserende effekt fordi det signaliserer avstand fra det etablerte samfunnets kontroll. Å gjøre noe som bryter med samfunnets normer er en demonstrasjon av makt over samfunnet, og gjennom å gjøre dette i fellesskap, styrkes de sosiale båndene i gruppen. Ved å leve langt fra det normale tydeliggjøres oppdelingen av ”vi” og ”dem”, og det innebærer at gruppen gjør seg selv unik. Den stadige jakten etter penger og stoff, samt ritualene rundt dette, gjør at deltakerne i ruskulturen utvikler en særegen livsstil. Giddens (1996) knytter valg av livsstil til identitet, gjennom at han mener at livsstil ikke bare kan forstås som kontinuitet i handlinger, men også som en presentasjon av hvem du er. Informantene utviklet gjennom sin deltakelse i rusmiljøet etter hvert også en identitet knyttet til dette miljøet.

4.2 Nedturen

Fortellingene fra rusperioden var alle preget av både positive og negative hendelser. Den første tiden ble gjerne beskrevet som en tid preget av gode opplevelser, mens den siste tiden før behandling ble beskrevet som en forferdelig tid. Både de som i begynnelsen hadde ruset seg i forbindelse med fest, og de som hadde ruset seg for å få en bedre hverdag, omtaler den siste tiden før behandling som en periode hvor det ikke var noe moro å ruse seg mer. Begge grupper kan da sies å ha blitt ”hverdagsdopere”, og de rusa seg for å døyve smerte, glemme problemer eller ”for å holde seg friske”. De eldste informantene beskriver den siste tiden før behandling som en tid preget av store økonomiske, sosiale og kroppslige problemer. De

---

klarte ikke lenger å ta vare på seg selv, slet med dårlig samvittighet overfor familien og merket at kroppen begynte å bli sliten. Nedturen beskrives på denne måten:

Jeg har alltid vært veldig sånn uansvarlig og ikke likt forpliktelser. Og jeg hadde det egentlig veldig bra, jeg, i ganske lang tid. Sånn på den måten, da. Hadde det bare moro og sånne ting. Men etter hvert, på slutten, gikk det over til mye hardere stoffer, heroin og sånn. Og da begynte det mer eller mindre og snøre seg sammen, og jeg hadde ikke penger og jeg mista leiligheter og jobber og alt. Så da var det ikke noe gøy noe mer. Men i begynnelsen var det veldig morsomt. Det var det. Spennende.
Stine 32

Jeg leide et hus sammen med to venner. Det ble jo bare enda mer rus. Vi bestemte oss egentlig for at vi bare skulle slappe av der sånn, men det ble jo bare enda mer rus. Så da begynte jeg med kokain den sommeren der. Veldig mye og. Da tenkte jeg bare, jeg holder på til det ikke går mer, liksom. At jeg bare ruser meg til hjertet stopper eller jeg bare raner til jeg blir skutt. Jan 28

Jeg husker at jeg titta meg sjøl i speilet, liksom... og fy faen assa, jeg så ikke ut, blå under øynene og blek og bitte små pupiller, og sjølve øya var blasse, det var ikke noe farge, liksom. Da tenkte jeg fy faen nå... Mats 32

De yngre informantene var mer opptatt av de psykiske belastningene stoffbruket påførte dem. Dette opplevde de som svært skremmende, og forteller også at dette var hovedgrunnen til at de gikk med på å ta i mot behandlingstilbudet. De yngre informantene hadde hatt en kort og intensiv rusperiode, og de økonomiske og sosiale problemene var dermed ikke like dramatiske som hos de eldre.

Johanne forteller dette om de psykiske belastningene:

Jeg ble jo veldig... jeg blei skikkelig paranoid. Trudde egentlig at alle skulle drepe meg og alle skulle ta meg, selv mine nærmeste venner begynte jeg å få litt sånn, hva er det de egentlig vil med meg liksom? Johanne 22

Flere legger vekt på at de ikke klarte å fungere i hverdagslivet. De greide ikke å følge opp skole eller jobb, greide ikke å ta vare på seg selv, greide ikke skaffe penger til forbruket og ble mer slitne etter hvert. Det var individuelt hvor lang tid det tok før "nedturen" kom. De unge hadde hatt en kort, intensiv rusperiode. De eldre hadde enten levd mange år i et rusmiljø, eller så hadde de levd et slags dobbeltliv med utdanning, jobb og familie, og med rusbruk som en mer eller mindre skjult aktivitet ved siden av.

Lalander (2001) sammenligner deltagelse i en ruskultur med en tur med berg- og dalbane. Livet som rusmisbruker er ikke bare forferdelig. Det preges også av lykkelige stunder med raske penger, sterkt samhold og gode rusopplevelser. De fleste ønsker imidlertid likevel å slutte. Dette kan skyldes frykt for å forfalle psykisk, sosialt og kroppslig, i tillegg til at opplevelsen av å være avhengig er vanskelig å bære (Lalander 2001:170).

Informantene beskriver i dag den siste perioden som rusmisbruker som en forferdelig periode, hvor de ikke hadde kontroll over livet sitt. Men de forteller likevel, med unntak av Sigurd, at de ikke så på seg selv som rusmisbrukere før de kom inn i behandling. Flere forklarer det med at de var så likegyldige i denne perioden at de ikke klarte å se sin egen situasjon. Eller som Stine uttrykte det: *Akkurat da så var jeg så fjern at jeg ikke var helt i stand til å tenke over noen ting, bortsett fra at jeg måtte ha penger, da.*

Sigurds historie skiller seg imidlertid ut. Han ringte selv sosialkontoret og fortalte at han var rusmisbruker, og at han trengte hjelp. For de andre informantene var det familie, venner eller helsearbeidere som fikk dem inn i behandling. Sigurd forklarte avgjørelsen om å slutte å ruse seg på denne måten:

Jeg bestemte meg vel egentlig. Jeg våkna opp på nyttårsaften, og så var jeg bare så sinnsykt dårlig. Jeg hadde svimt av på baderomsgølvvet og... det var nyttårsaften. Så orka jeg bare ikke det her noe mer. Jeg var så dritt lei, jeg orka det bare ikke. Så... jeg bare kutta helt ut.

Intervjuer: Stakk du noen gang fra institusjonen?

Nei, aldri. Jeg hadde på en måte fått hjelp, jeg, vet du så... hvorfor skal jeg stikke nå liksom, nå har jeg endelig fått hjelp liksom, nå har jeg plutselig et mål å strebe etter og. Selv om det var kjempekjipt å være i fase 1, så syntes jeg det var ganske kjipt der ute og. Det var kjedelig i fase 1, men det var i hvert fall så kjedelig at det var forutsigbart, ikke sant. Så det var veldig trygt, da. Visste jo alt som skulle skje og hadde fått en fast rutine om dagen og ikke sant, i livet mitt (...). Sigurd 33

Sigurd forteller at han var lei av livet som rusmisbruker, og at han var glad og takknemmelig da han fikk plass på behandlingsinstitusjonen. Til tross for at Sigurd hevder han var lei av livet han levde, klarte han ikke å bli rusfri på egenhånd. Sigurd forteller at han flere ganger prøvde å slutte uten behandling, men hovedproblemet var da at han ikke hadde noen i sitt nettverk som ikke rusa seg.

4.3 Trygghet og kompetanse i rusmiljøet

Intervjuer: Tenkte du at dette kan du holde på med resten av livet?

Nei... jeg veit ikke. Jeg tenkte at dette kan jeg ikke drive med resten av livet, men jeg syntes det var vanskelig å komme ut av det, da. Jeg valgte å gå inn i det, og da er det vanskelig å komme ut av det. Og så visste jeg ikke hva jeg skulle gjøre (ler litt) når jeg kom ut av det liksom, for detta kan jeg og detta er trygt òg. Jeg hadde liksom et nettverk i det òg. Jeg prøvde flere ganger å komme ut av det, men da blei jeg veldig ensom, da. Og skulle jeg søke til folk, så var det folk som rusa seg og sånn, så da... Det var veldig vanskelig å komme ut av det. Sigurd 33

Sigurd legger vekt på at hele hans nettverk var i rusmiljøet, og at det derfor var vanskelig å slutte med stoff. Etter en tid i miljøet forteller informantene at de fikk flere og flere kontakter i rusmiljøet, samtidig som avstanden til det ordinære samfunnet ble større. Skole, jobb, familie, trening og rusfrie venner hadde måttet vike for rusen og vennene i rusmiljøet. Dermed kan det å slutte med stoff være ensbetydende med å gå inn i en ensom tilværelse, og derfor virke meningsløst for mange.

Flere av informantene vektlegger også kompetansen de hadde i det miljøet de tilhørte. Jan var opptatt av dette:

Jeg tenkte ikke at jeg hadde noen problemer. Det føltes veldig riktig. Det føltes jo feil i første, å liksom selge stoff og fly med stoff på seg. Men til slutt så gjorde jeg det veldig riktig for meg sjøl. Men det gjør du jo uansett hva slags kriminelle ting du gjør. Hvis du har stjålet en bil nok ganger, så blir det jo riktig for deg. Så det ble sånn når mora mi til slutt sa til meg, hun visste hva jeg drev med: ”du selger jo hasj, det er jo så gærent”. Men da var det helt riktig for meg å svare at: ”nei, det var ikke noe feil med det. De jeg selger til, de velger selv å røyke det, og de som ikke betaler, de vet de blir tatt hvis de ikke betaler, det vet dem, så da velger dem det sjøl. Så jeg gjør ingenting gærent”. Jan 28

Jan forteller her at han etter hvert gjorde det riktig for seg selv å selge stoff, og at han ikke så på det som umoralsk. Lalander (2001) hevder at det å bruke stoff på den måten Jan beskriver, som oppfattes som tungt misbruk i samfunnet, stiller krav til individenes og subkulturens måte å skape positive identiteter på. Deres atferd blir av andre sett på som umoralsk. Dette løser de ved å følge de normene og reglene som subkulturen tilbyr, fremfor det ordinære samfunnets. Gjennom å leve opp til disse normene oppnår de en form for stolthet, og dermed identitetsbekreftelse. Gjennom salg av stoff og annen kriminalitet, kan rusmisbrukere også oppnå en form for yrkesstolthet knyttet til rusmiljøet (Smith-Solbakken og Tunglund 1996).

Det var først etter at Jan ble tatt for narkotikasalg og ventet på at han skulle i fengsel, at han begynte å tenke på at han ville forandre livet sitt. I fengselet fikk han imidlertid mange nye kriminelle kontakter, og han begynte å se mulighetene for å leve av kriminalitet noen år til.

Den første tiden på Huset tenkte han ikke at han var der for å bli rusfri. Han forklarer det heller på denne måten:

Jeg vet ikke om jeg følte at jeg trengte det. Jeg ville helst ikke være der. Men jeg ville ha all den lærdommen derfra. Det ville jeg. Så jeg ville på en måte fullføre på grunn av... jeg syntes jo det var helt rått det du lærte om deg sjøl, da. Men i første, når jeg kom inn på Huset, så tenkte jeg det at, faen, jeg ville ikke gi meg, jeg har lyst til å være kriminell, liksom. Jeg har lyst til å gjøre et par svære ran og leve sånn, da. Og så kunne jeg liksom bruke det som jeg hadde lært på Huset som en bonus, og bruke ute i det kriminelle miljøet, da (...) Jan 28

Jans historie taler for at mennesker som har levd mange år i en subkultur med alternative normer og regler, trenger tid på å avlære disse normene og erstatte dem med andre ordinære normer. Lalanders informant, Felipe, i studien *Utanforskap och droger* (...) uttrykte flere ganger at han "tenkte kriminelt", og da han forsøkte å slutte å være kriminell ble han tvunget til å ta et oppgjør med mye av sin tidligere måte å tenke på" (Lalander 2005:26). Bergmark og Oscarsson (i Svensson 1996:365) legger vekt på at for at personer skal bli rusfrie, holder det ikke bare å tilegne seg manglende kunnskap og kompetanse om å leve et rusfritt liv, men det handler også om å endre identitet.

Jan og Sigurd beskriver hvor ulik motivasjonen kan være for de som kommer inn i behandling. Jan ville ikke forandre seg, men ville i stedet bruke det han lærte på Huset i rusmiljøet. Sigurd derimot, var lei av livet han levde i rusmiljøet, og var takknemmelig for å ha fått hjelp til å begynne et nytt liv. Som tidligere nevnt var Sigurd den eneste av informantene som selv hadde kontaktet sosialkontoret og bedt om hjelp. De andre ble i større eller mindre grad hjulpet inn i behandling av familie, venner eller hjelpearbeidere. Flere av informantene opplevde at familien stilte et ultimatum; *enten tar du i mot tilbud om behandling, eller så kan ikke vi ha noe mer med deg å gjøre.*

4.4 Oppsummering

I dette kapittelet har jeg forsøkt å belyse livet informantene levde før de kom inn i behandling. Det ble beskrevet som liv preget av opp- og nedturer. I rusmiljøene levde de etter alternative normer, som skiller seg fra normene i det ordinære samfunnet. Alle informantene kan sies å ha hatt en livsstil som var preget av jakt etter penger og stoff, og omfattende rusmisbruk. Det er imidlertid stor forskjell på hvor sterkt de hevder å ha vært tilknyttet kriminelle miljøer og hvor alvorlig type kriminalitet det var snakk om.

Beretningene fra informantenes liv før behandling tyder på at de kan ha utviklet særegne livsstiler og måter å tenke på i sine tidligere miljøer, og at de dermed også kan ha utviklet identiteter knyttet til denne kulturen.

---

5. LIVET I BEHANDLING

Det forrige kapittelet omhandlet informantenes tilknytning til det en kan kalle en subkultur, og deres gradvis tap av kontroll over rusbruken. I dette kapittelet vil jeg rette oppmerksomheten mot hvordan tidligere beboere forteller om behandlingsoppholdet, og om hvordan de opplevde at de forandret seg under behandling. På hvilken måte kan opphold i et rusbehandlingsprogram bidra til at en gruppe eller et menneske aksepterer en redefinering av virkeligheten og av seg selv, slik at deres tidligere oppfattelser blir forandret? Jeg vil først ta for meg hvordan informantene så på seg selv og sin egen situasjon da de kom inn i behandling. Deretter vil jeg se på hvordan de hevder å ha endret seg under behandlingsoppholdet.

5.1 "Jeg så ikke selv hvor jeg sto hen"

Sigurd, som jeg omtalte i forrige kapittel, skiller seg fra de andre informantene. Han var den eneste som hevdet at han så på seg selv som en rusmisbruker før han gikk inn i behandlingen, og som hadde bestemt seg for å ta i mot hjelp. De andre informantene fortalte at de brukte mellom tre og åtte måneder i behandling, før de bestemte seg for at de virkelig ønsket å bli rusfrie og for å bli værende i behandling. De forteller om det på denne måten:

Jeg så aldri meg sjøl som noen rusmisbruker. Det tok noen måneder her inne, og det før jeg var med på at jeg var narkoman, egentlig. Jeg sa at jeg har ikke noen problemer med rusen. For jeg har ikke hatt noen dårlig følelse for rusen, jeg har ikke hatt noen nedturer, ingenting sånn. Men når jeg ruser meg, disponerer jeg midlene mine galt, og det går utover familien, dermed har jeg et samvittighetsproblem. Det var det jeg sa på første møte med Huset, da jeg satt oppe på kontoret... Var helt fjern, vet du. Var så narkoman at det holdt, ikke sant. Jeg så ikke selv hvor jeg sto hen. Jeg brukte stoff for å holde ut et veldig hektisk arbeidsliv. Jeg jobba opp til tolv – tretten timer hver dag. Men selvfølgelig var det lett å stå opp om morran når jeg visste at det lå en ny stripe og venta på meg. Jeg skjønner nå at jeg er en narkoman på lik linje med andre. Jeg skjønnte ikke det da jeg kom. Jeg har vært litt vanskelig å ha med å gjøre. Jeg var i skikkelig opposisjon her de første åtte månedene. Helge 35

Det tok meg tre og en halv måned etter jeg kom inn på Huset før jeg liksom begynte å skjønne at kanskje jeg skal bli, og gjøre noe med livet mitt, liksom. Jeg skulle jo stikke hver dag de tre første månedene. Så det tok liksom veldig lang tid før jeg skjønnte at jeg trengte det, eller... jeg vet ikke helt jeg, jeg bare forandra meg på en eller annen måte. Johanne 22

Jeg skulle være der et par måneder, til mamma hadde roa seg og alt ute hadde roa seg. Da kunne jeg komme tilbake, liksom (ler litt). Bare få en liten pause. Stine 32

Disse sitatene forteller at det tok flere måneder inn i programmet før informantene erkjente at de hadde behov for behandling. De mente ikke selv at de var rusmisbrukere da de kom inn i behandling. De hadde ikke bestemt seg for om de ville fullføre behandlingen, slutte å ruse seg eller forandre sine liv. Svensson (1996:365) hevder at rusmisbrukere kan ha ulike mål med behandling, og skiller mellom kortsiktige og langsiktige mål. Det kortsiktige målet beskriver han som et ønske om å få ro og fred en tid, og slippe jaget etter penger og stoff. Det langsiktige målet omtales som identisk med samfunnets mål, og innebærer dermed å slutte helt og holdent å ruse seg, samt bytte livsstil og miljø. Det kan se ut som om Helge, Johanne og Stine den første tiden i behandling, i Svenssons terminologi, hadde kortsiktige mål med behandlingen.

Bergmark og Oscarsson (i Svensson 1996:365) legger vekt på at for personer som misbruker rusmidler kan det bli et integrert element i hans oppfatning av seg selv, verden rundt og hans livsstil. Behandling av rusmisbrukere bør derfor i tillegg til å fokusere på læring av kunnskap og kompetanse om å leve et rusfritt liv, også dreie seg om bytte av identitet (Svensson 1996). Gjennom positive og negative tilbakemeldinger fra fellesskapet, avlærer beboerne "misbrukeratferd", og lærer mer konstruktiv atferd (De Leon 2003). De Leon (2003:317) beskriver "misbrukeratferd" som "(...) asosial tenking og avvikende taklingsmønstre, utnyttning av andre, manipulering, lyving, skyld på andre"⁸. Ifølge De Leon skal beboerne gjennom tiden i behandling ta avstand fra gammel livsstil. Det vil si at de skal kvitte seg med holdninger og atferd som tilhører "det gamle livet". Språk, klær og fremtoning som knytter dem til en rusmisbrukeridentitet skal "brytes ned" i løpet av behandlingen.

Første kvelden jeg var på Huset var jeg med på en forelesning om image:

---

⁸ Slike beskrivelser av rusmisbrukere som gruppe kan kritiseres for underbygge stereotypier som allerede finnes om rusmisbrukere (Berg 1994).

Klokken 19 var det forelesning. Tema var image. Vi fikk beskjed om at alle beboerne skulle samles i et rom som lignet et klasserom. Vi satt ved hver vår pult og skrev notater mens en beboer hadde ansvar for forelesningen. Hun fortalte at hun tidligere hadde hatt piercinger i hele ansiktet, men at hun hadde fjernet dem. Det ble diskutert hva image var. Mange av beboerne kom med innspill, og det ble beskrevet som en fasade man spiller på, en maske som skjuler hvem man egentlig er, tilhørighet til et miljø og hva en vil fremstå som. Etterpå ble det diskutert hva beboerne trodde det var meningen å oppnå gjennom behandlingen. Det ble sagt at ved å fjerne image, kjenner du bedre på hvem du er. Gjemmer du deg bak et image, så flykter du fra deg selv. Det viktigste her inne er å bli kjent med hvem man er og bygge opp selvtilliten innenfra, hevdet en. Dette ble også knyttet til fysisk trening. Det var bare lov å trene en til to ganger i uka, fordi man ikke skulle ha mulighet til å bygge opp selvtillit basert på kroppen sin. Selvtilliten skulle knyttes til hvem du er som person, ikke til hvordan du ser ut. En gutt med store muskler og mange tatoveringer kunne fortelle at han var blitt "liten" etter at han kom til Huset og at han savnet å trene mer. Feltnotat 27/2 2006.

Jeg fikk forklart at image var et viktig tema. Hvis beboerne skulle forandre seg, måtte de slutte å skjule seg bak et skall som kunne formidle usårbarlighet og likegyldighet, fikk jeg vite. Flere fortalte meg at det var slik de hadde levd i mange år, og at det derfor var uvant å ikke basere seg på et image lenger. Denne forståelsen av identitet taler for et individ som har et egentlig, opprinnelig og "ekte" selv som er blitt "ødelagt" av rusmisbruk, og som beboerne nå har sjansen til å finne tilbake til. Dette strider i mot Goffmans (1959) forståelse som innebærer at individet har flere selv, og at det har mulighet til å presentere ulike selv i ulike situasjoner. Ifølge Goffman forhandles individers identiteter frem i møter mellom mennesker (Goffman 1959).

Hvordan individet virker på andre mennesker er imidlertid viktig i behandlingsprogrammet. Det viste seg for eksempel på en av ettervernssamlingene jeg deltok i:

Tim rakk opp hånden og sa at han hadde noe han ville ta opp. Han fortalte at han hadde snakket med en jente som gikk på skole med Stian. Stian så opp, men sa ingenting. Det var tydelig at han ikke hadde hørt dette før. Jenta hadde sagt at hun opplevde Stian som tøff og lite sympatisk, og at hun var redd ham. Tim spurte Stian om han ønsket at andre mennesker skulle oppfatte ham som en drittsekk. Tim sa at fellesskapet hadde sett Stian forandre seg mye i løpet av behandlingen, og at de visste at han egentlig var en bra gutt. Men, det hadde ingen verdi hvis han ikke klarte å vise det til andre mennesker også. Han måtte tørre å være sårbar og ydmyk, hvis andre mennesker skulle oppfatte han på en positiv måte, ble det sagt. Feltnotat 28/2 2006.

Feltnotatene kan fortelle noe om institusjonens "identitetsarbeid" og om hvordan møter med andre mennesker kan være av betydning for identitet. Goffmans beskrivelser av møter mellom mennesker i *Presentation of the Self* (1959) og i *Stigma* (1963) er fruktbare for å forstå hvordan møter mellom mennesker kan bli en viktig arena for tidligere beboeres

---

identitetsutvikling. Han legger vekt på at individet i møter med andre mennesker forsøker å presentere seg slik at andre skal oppfatte det på en fordelaktig måte. Dette kan knyttes til identitet, fordi den aksept eller avvisning individet opplever i disse møtene kan ha betydning for individets identitet (Goffman 1963). For at tidligere beboere skal få næring til sine rusfrie identiteter etter behandling, er det viktig at de blir akseptert som rusfrie personer av omgivelsene.

Hvis individet slutter å ruse seg, men ikke tar et oppgjør med sin identitet, vil det på bakgrunn av språk, klær og fremtoning med stor sannsynlighet fortsatt bli kategorisert som en rusmisbruker, til tross for at det ikke lenger ruser deg (Biernacki 1986). Dermed får det ikke bekreftelse på sin nye identitet, og integreringen inn i det ordinære samfunnet kan bli vanskelig. Med bakgrunn i denne forståelsen av identitet holder det ikke at individet selv definerer seg som rusfritt, det må også opptre på en slik måte at omgivelsene kategoriserer det som en rusfri person. Ved at omgivelsene oppfatter og responderer på individet som rusfritt, blir den rusfrie identiteten bekreftet, og dermed sterkere forankret i individets selvforståelse (Biernacki 1986).

Informantene snakker om at de har endret syn på seg selv og sin rusbruk i løpet av behandlingen. Da de kom inn i behandling, så de ikke på seg selv som rusmisbrukere, men i etterkant av behandlingen kunne de slå fast at de hadde vært ”narkomane på lik linje med andre”. Ved hjelp av Giddens (1996) ”refleksive selvidentitet” kan vi forstå at informantenes egne refleksjoner er betydningsfulle for at de skal endre identitet i og etter behandling. Giddens (1996:70) forstår identiteten som utviklet gjennom individers evne til å holde en særlig fortelling i gang om seg selv, og hevder at dette stiller krav til individets refleksivitet.

I Hilte (i Svensson 1996:331) kan vi finne igjen den Meadske forståelsen av identitet. Hun har undersøkt behandling av rusmisbrukere i Malmö, og peker på at en person som skriver seg inn for institusjonell behandling vanskelig kan skjerme seg fra å bli definert som narkoman. Personen blir plassert sammen med andre definerte rusmisbrukere, skjermet fra samfunnet rundt, og det er forventet at personen skal fortelle åpent om sitt rusmisbruk. Svensson (1996) beskriver rusbehandling som en ”overgangsverden” som hjelper mennesker til å forlate narkotikaverdenen, samtidig som den også, i første del av behandlingen, kan forsterke nye beboeres rusmisbrukeridentitet.

5.2 Fellesskapet som metode

Mange typer rusbehandling innebærer at terapeuten ”ser” bedre enn beboeren (Frankel 1989). I et terapeutisk samfunn er det imidlertid beboerne som er medterapeuter og støttespillere. Johanne og Leif forklarer det slik:

Hadde Huset bare vært et sted hvor for eksempel noen terapeuter satt og fortalte meg hvor idiot jeg var, så tror jeg nok jeg hadde stikki ganske fort, liksom. Johanne 22

Jeg så veldig opp til de eldre folka der, da. Jeg syntes dem var innmari kule, da. Dem har jo holdt på å ruse seg dem og, så dem var jo helt lik meg, så det... Trur at det samholdet på Huset er en del av at jeg blei, da. Hele pakka, liksom. Hadde det vært et dårlig program, så hadde jeg ikke blitt der, sikkert. Leif 22

På denne måten forteller Johanne og Leif at fellesskapet av likesinnede bidro til at de valgte å bli i behandlingen. I løpet av behandlingen forteller de at de får mange ærlige og direkte tilbakemeldinger på atferden sin, og at det kreves at de endrer atferd. Som Mats legger vekt på, er det imidlertid lettere å motta den type kritikk fra personer som har gått gjennom det samme og gjort mange av de samme ”feilene” selv, fremfor fra ”vanlige” terapeuter. Leif la vekt på at han syntes de som har vært lenger i programmet var kule og like han selv, og at han derfor hadde respekt for det de sa til ham.

I løpet av min uke på Huset kom det tre nye beboere. De eldre beboerne fortalte nye beboere om hva de selv hadde tenkt om institusjonen den første tiden i behandling, og om sitt tidligere liv i rusmiljøet. Samtidig skulle de være rollemodeller for de nye gjennom å lære dem hvilke rutiner, språk og atferd som var ”riktige” inne på huset. Det var ikke uvanlig å høre *ja, men jeg var mye verre enn deg den første tiden her inne*. Ved å vise riktig atferd, samtidig som de var åpne om at de også hadde vært tunge rusmisbrukere før de kom i behandling, og ikke hadde forstått noe av programmet den første tiden selv, skulle de eldre beboerne være med å produsere en tro på at endring var mulig (Frankel 1989, Thomassen 2001). Frankel (1989) forklarer rollemodeller i terapeutiske samfunn som personer som ideelt sett skal lyse opp den vanskelige veien mot endring, og samtidig skape sterke gruppedannelser basert på like erfaringer.

Hvor ellers enn i vårt fellesskap kan vi finne et slikt spill... står det i husfilosofien.

Furuholmen og Schanche Andersen (1993) skriver at beboerne gjennom å speile seg i et fellesskap av andre med rusproblemer skal lære seg selv å kjenne, og motiveres til å endre livsstil. Ved å høre andre fortelle sine livshistorier skal beboerne gjenkjenne elementer i sin egen livshistorie. Ved å være med på å korrigere andre mennesker, skal de ideelt sett også

---

lære å korrigere seg selv. Som Helge beskriver det: *Jeg har møtt meg selv i døra så mange ganger.*

Dette kan kobles til en sosiologisk forståelse av identitet som vi finner innenfor symbolsk interaksjonistisk tradisjon. Cooley (i Harste og Mortensen 2004:126) introduserer speilselvet for å forklare hvordan individet endrer seg gjennom interaksjon med andre mennesker. Han hevder at når en setter seg inn i andre menneskers situasjon, ser vi også deres oppfattelser og vurderinger av oss, noe som er med på å forme og utvikle våre selv. Mead (1934) videreutvikler denne teorien om selvet. Gjennom å benytte begrepet ”role-taking”, gir han individet en mer aktiv rolle i endringsprosessen enn Cooley. Mead hevder at individets selv formes og utvikles ved at individet tar andres roller mot seg selv. Han er i større grad enn Cooley opptatt av at individet må oppleve samhandlingspartnerne som signifikante andre hvis det skal formes og utvikles. Vi kan si at beboerne, gjennom interaksjon med andre beboere og ansatte, ideelt sett skal oppnå en ny forståelse og oppfattelse av seg selv.

Ravndal og Vaglum (1994) finner i sin studie av Veksthuset at beboernes tilknytning til programmet, medbeboere og stab er svak de første månedene i behandling, og at frafallsprosenten derfor er størst i denne perioden. Det kan se ut som at mine informanter som valgte å bli værende i behandling knyttet sterke bånd til andre beboere og ansatte i løpet av oppholdet. Det å anse medbeboere og stab som signifikante andre er kanskje nødvendig for å oppnå endring i et behandlingsprogram som er bygget på ”fellesskapet som metode”.

Informantene snakket positivt om fellesskapet på Huset, og flere sa at de hadde fått gode venner i løpet av oppholdet. Den uken jeg bodde på institusjonen fikk jeg inntrykk av et tett fellesskap, hvor man oppmuntret og støttet hverandre. Da jeg var tilbake på besøk, en av de varme sommerdagene i mai, var stemningen på huset mer anspent. Jeg ble møtt av to svette beboere som sto og jobbet i hagen da jeg kom inn på tunet. *Huset er på trynet* kunne de fortelle meg. De utdypet dette ved å fortelle at mange hadde dratt eller tenkte på å dra, og at motivasjonen og humøret i ”fellesskapet” var dårlig. De fortalte at det var lett å få mye rustanker på varme sommerdager. Mange tenkte mye på det gamle livet, ble rastløse, fikk russug eller bare hadde lyst på en kald øl i varmen. Da noen begynte å bli negative og vise dårlige holdninger, fikk det stor innvirkning på resten av fellesskapet. Kristoffer forklarer svingningene i fellesskapet på denne måten:

Ja, det er utrolig bra når det er bra der oppe. Da er det kjempebra. Og så er det jævlig kjipt når det er kjipt der. For å si det sånn. Det forandrer seg hele tiden. Folk stikker, nye kommer. Det skjer noe hele tida. Det går veldig opp og ned. Når jeg kom dit, så stakk det jo masse folk. Og da var det mange som var lei seg og... Og så var det andre som var hypp på å plutselig dra. Det forandrer seg hele veien, og det gjør hele fellesskapet og. Kristoffer 30

Informantene la vekt på at særlig den første tiden av behandlingsoppholdet ble deres egen motivasjon veldig påvirket av om det var ”gode eller dårlige tider i fellesskapet”. Etter hvert som de forsto mer av programmet ble de imidlertid ikke påvirket i samme grad. Det kan forstås som at de etter en tid i programmet hadde internalisert deler av behandlingsprogrammets verdier, og dermed ikke lot seg påvirke av svingningene i fellesskapet i like stor grad. De stolte mer på seg selv, og var mer sikre på sine egne mål med behandlingsoppholdet.

5.3 Nære relasjoner kan også være smertefulle...

Nye beboere blir tildelt en storesøster eller storebror ved ankomst, som skal ha ekstra ansvar for ham eller henne gjennom behandlingen. Storebror eller storesøster følger nyankommende beboere over alt den første uken, og de deler rom et godt stykke ut i oppholdet. De har også hovedansvaret for å lære nykommerne rutineene, språket og ”den riktige” atferden på Huset. Informantene ga uttrykk for at storebroren eller storesøsteren ble en helt spesiell trygghet og støttespiller gjennom behandlingen. Nære relasjoner kan imidlertid også være smertefulle. Kristoffer sin historie gir oss et bilde av dette:

Intervjuer: Men stakk du noen gang?

Jeg stakk en gang, da. Jeg gjorde det. Det var ikke fordi jeg skulle ut å ruse meg, jeg måtte bare vekk derfra. Det gikk helt... helt rundt i hodet mitt. Da hadde jeg vært der i litt under to måneder. Vi var på sånn lørdagstur. Jeg gikk sammen med storebroren min. Han er for øvrig død nå, da. Han døde i fjor sommer.

Intervjuer: Hadde han gått hele programmet?

Han var i ettervern. Han døde på boligen der. Jeg vet ikke åssen det var. Men han hadde antagelig brukt så mye på hjertet hans stoppa opp. Han var nede på ettervernsboligen, så sovna han. Han var en utrolig bra mann. Snill, morsom, alltid glad fyr, liksom. Så det var...

Intervjuer: Så du var skikkelig close med han?

Ja, jeg var utrolig glad i han. Tror ikke det var noen som hadde noe vondt å si om han. Utrolig ålreit fyr. Nå glemte jeg helt hva vi snakka om og... Kristoffer 30

Denne samtalen med Kristoffer illustrerer hvordan nære relasjoner med andre beboere også kan være smertefulle. Tilknytningen til andre beboere og stab er Ifølge behandlingsmodellen viktig for beboernes endring og utvikling, og at de fikk gode venner vektlegges av tidligere beboere som den viktigste grunnen til at de ble værende og gjennomførte behandlingsoppholdet. Men for å oppnå de nære relasjonene må beboerne tørre å stille seg sårbare, og engasjere seg emosjonelt i andre mennesker. I Kristoffers tilfelle var det smertefullt å miste storebroren, som han hadde fått god kontakt med, og som han hadde sett opp til gjennom programmet. Beboere velger med jevne mellomrom å forlate programmet. Dette oppfattes av andre beboere ikke bare som at personen svikter seg selv, men som et svik mot hele fellesskapet. De legger vekt på at det koster å gi av seg selv og bli glad i mennesker som plutselig forsvinner ut av livene deres.

5.4 Tilknytning og endring

Ifølge de tidligere beboerne tok flere måneder i behandling før de bestemte seg for at de ville bli i behandling, og at de faktisk ønsket å forandre seg. Stine forteller dette om tilknytning og egen endring inne på Huset:

Intervjuer: Men når var det du tenkte sånn at kanskje jeg skal bli her?

Etter ca seks måneder. Så det tok ganske lang tid før jeg liksom skjønnte at det her er kanskje litt nødvendig, da. Og at jeg syntes det var litt ålreit og. Da begynte jeg for det første å skjønne ting der inne litt mer. Så syntes jeg det var ålreit at jeg begynte å få gode venner. Veldig gode venner der inne. Og at jeg begynte å få litt fremtidsplaner, ting jeg hadde lyst til. Begynte på en måte og trives mer da. Hovedsakelig var det at jeg begynte å få gode venner... inne på Huset. Og mye gode råd, litt mer selvtillit etter hvert.

Intervjuer: Ja, for du merka at det forandra seg?

Sakte, sakte, men sikkert. Jeg begynte å gjøre litt mer positive ting, da. I stedet for å bare få masse sånne negative tilbakemeldinger som du får i begynnelsen, så begynte det å forandre seg til at jeg fikk en del positive tilbakemeldinger og. Og det var jo veldig ålreit. Folk så at jeg jobba bra med meg sjøl og sånt no. Det var nok viktig.
Stine 32

Gjennom Stines fortelling ser vi tilknytningen til andre beboere og økende forståelse av programmet, som de viktigste grunnene til at hun valgte å bli i behandlingen. Ifølge informantene er dette prosesser som kan ta lang tid. I Stines tilfelle tok det seks måneder før hun bestemte seg for å bli i behandling. Det vil si halvparten av tiden hun var på Huset.

Tilknytning til medbeboere og stab ble også vektlagt av de andre informantene når jeg spurte dem om hvorfor de valgte å bli i behandlingen.

På Huset lever og arbeider beboerne tett sammen. Det legges opp til stor grad av åpenhet mellom deltakerne i programmet, og denne åpenheten bidrar trolig til at beboerne blir svært godt kjent med hverandre i løpet av tiden behandling (Finstad 1990). Å gi hverandre positive tilbakemeldinger på atferd og personlighet er en viktig del av hverdagsrutinene, Ifølge informantene.

I tillegg til gode venner, legger Stine vekt på at hun fikk bedre selvtillit utover i programmet, og at hun etter hvert begynte å få nye mål og ønsker for fremtiden. Thomassen (2001:190) hevder at mange beboere ”redefinerer innretningen til oppholdet” etter at de har vært i behandling en stund. Men hva er det som gjør at de ”redefinerer innretningen til oppholdet”? Med Giddens (1996) forståelse av identitet, kan vi si at beboerne endrer og utvikler identitet gjennom egne refleksjoner. Det vil si for eksempel at Stine refleksivt bygger opp en ny identitet gjennom sine nye ønsker og mål for fremtiden. Men hva er det som bidrar til at beboerne utvikler nye ønsker og mål?

Med symbolsk interaksjonistisk perspektiv kan vi forstå beboernes endrede oppfattelse av seg selv og egen situasjon som resultat av interaksjon med andre mennesker. Beboere i behandling forventes å fortelle åpent om sin fortid, og med hjelp fra medbeboere og stab arbeider de med å refortolke denne fortiden. Refortolkning av livshistorier og livserfaringer skaper grunnlag for nye forståelser av seg selv og omgivelsene, og etter hvert også grunnlag for en ny plassering av seg selv i den sosiale verden (Thomassen 2001).

Sosiologen William I. Thomas kan hjelpe oss til å forstå slike sosiale prosesser. Han fremsatte et teorem som blir betraktet som grunnleggende innen symbolsk interaksjonistisk perspektiv: ”If men define situations as real, they are real in their consequences” (Thomas & Thomas i Levin & Trost 1996:13). Thomasteoremet kan anvendes på svært mange sosiale prosesser. Menneskers atferd blir bestemt ut fra den mening situasjonen har for dem. Dette innebærer at det personen *oppfatter* som sin virkelighet, kan bli bestemmende for personens handlinger. Thomasteoremet kan hjelpe oss til å forstå hvordan beboere som får en ny forståelse av seg selv og omgivelsene, også kan endre atferd.

Meads (1934) viser mer konkret hvordan interaksjon med andre mennesker kan bidra til at en ser seg selv på nye måter. Han hevder at vi gjennom språket kan benytte andres meninger

---

eller forestillinger mot oss selv, og dermed kunne se oss selv som et objekt. Dette skjer, Ifølge Mead, ved at vi tar andres roller, og på denne måten bygger og omformer våre selv. Med Meads perspektiv kan beboernes endringer forstås som at de gjennom å ta andre beboeres og stabens ”roller”, får et nytt syn på seg selv. De ser noe nytt og annerledes ved seg selv, gjennom å se seg selv med andres øyne. Dette kan videre bidra til at de definerer sin virkelighet på en nye måte, og dermed endrer atferd.

5.5 Nye perspektiver på seg selv

I tillegg til gode venner, opplevde de også behandlingsoppholdet som en trygghet. Sigurd forklarer det på denne måten:

(...)Det var kjedelig i fase 1, men det var i hvert fall så kjedelig at det var forutsigbart, ikke sant. Så det var veldig trygt, da. Visste jo alt som skulle skje og hadde fått en fast rutine om dagen og, ikke sant, i livet mitt (...) Sigurd 33

Sigurd viser her at han satte pris på den strenge strukturen inne på Huset. Samtlige informanter fortalte om kraftige nedturer i rusmiljøet før de kom i behandling, og hadde hatt problemer med å ta vare på seg selv. Flere begynte å forfalle psykisk og fysisk, samtidig som de hadde store økonomiske og sosiale problemer. På denne måten opplevde de trolig stor grad av utrygghet og usikkerhet i det livet de levde den siste tiden før behandling. Rutinene og den strenge strukturen på Huset kan dermed oppleves som en redning fra denne usikkerheten. Frankel (1989) hevder i sin studie av terapeutiske samfunn at rusmisbrukere ofte har opplevd stor grad av ”kognitivt kaos” før de kom i behandling. En endringsprosess, som har som mål å erstatte en kognitiv struktur eller et system av mening med et annet, kan dermed virke forlokkende på denne gruppen mennesker, fordi det kan oppfattes som fritak fra ”kognitivt kaos” (Frankel 1989).

Informantenes fortellinger kan ofte bære preg av at deres livshistorier er refortolket i en behandlingskontekst. Dette kommer særlig frem gjennom at de forteller om egen endring ved å bruke ”institusjonens språk”, og ved at de forteller om store kontraster mellom hvordan de ser på seg selv og sine handlinger før og nå. Hva de velger å legge vekt på som viktig for egen endring, blir også påvirket av hva institusjonen mener er viktig for endring. Naturlig nok, siden de har vært deltakere i et behandlingsprogram, som har en

---

grunnleggende forståelse av hvordan endring ideelt sett skal finne sted, i minimum ett år. Og denne refortolkningen av livshistorier er også en viktig del av behandlingen.

Det at de selv har medbestemmelse og kontroll over misbruket, og at de selv kan velge å la være å ruse seg, synes viktig i historiene de forteller meg. Å ta ansvar for egne handlinger og rusbruk er også en viktig komponent i behandlingsmodellen til det terapeutiske samfunn (Ravndal og Vaglum 1995). Dette strider mot myten ”en gang rusmisbruker, alltid rusmisbruker”, som hersker både innenfor og utenfor narkotikakulturen (Thomassen 2001). For eksempel innenfor organisasjonene NA (Narcotics Anonymous) og AA (Alcoholics Anonymous). Bevisstgjøring om eget ansvar for misbruket står i kontrast til sykdomsmodellen som NA og AA bygger sine ideologier på. Sykdomsmodellen forstår rusmisbruk som en sykdom en blir ”rammet” av, og personligheten som syk på en fastlåst måte (Furuholmen og Schanche Andersen 1993). Flere tidligere beboere gir uttrykk for eget ansvar og valgmuligheter tilknyttet rusmisbruk. Dette kom særlig frem i samtalen med Sigurd:

Jeg holdt meg rusfri et halvt år. Men så begynte jeg så smått å ruse meg igjen. Begynte etter hvert å gjøre det dårlig på jobben. Så det endte med at jeg fikk sparken, da. Jeg kan skylde på mye rart. Jeg kan skylde på sjefen, skylde på ditt og datt. Men det hjelper jo ikke noe det. Det var jo **jeg** som fikk sparken og det var **jeg** som begynte å ruse meg igjen. Sigurd 33

Sigurd legger her vekt på sitt eget ansvar for hvordan han skal leve sitt liv. Han sier at han kunne lagt skylden på andre, men at det ikke er til hjelp for ham, fordi det kun er ham selv som kan stå ansvarlig for sitt rusproblem. I et symbolsk interaksjonistisk perspektiv kan Sigurds refleksjoner rundt eget ansvar for livssituasjon og eget rusproblem, i kontrast til hans tidligere oppfattelse, forstås som refleksjon opparbeidet gjennom interaksjon med andre mennesker. Dette perspektivet på menneskers endringer forutsetter et menneskesyn som anser individet som kapabelt til aktivt å ta andres handlinger med i betraktning når det handler. Dette kan igjen sees i sammenheng med Thomasteorem, som innebærer at det individet *oppfatter* som sin virkelighet, kan bli bestemmende for dets handlinger (Levin og Trost 1996:13).

Vi kan si at interaksjonen med medbeboere og stab på Huset kan hjelpe beboerne med å definere deler av sin virkelighet på en ny måte. Gjennom interaksjon med fellesskapet får de en ny oppfatning av det livet de levde før, og etter hvert også et nytt syn på seg selv og det livet de har foran seg. Sigurd fortalte meg om hvordan han oppfattet sitt tidligere miljø, da han gikk inn i det, og hvordan han oppfatter dette miljøet i dag:

Jeg kom jo inn i et miljø, blei kjent med folk, da. De virka vel litt sånn tøffe og sånn. Og så syntes jeg det var ålreit at de var imøtekommende med meg. Så jeg følte meg på en måte akseptert, da. Men jeg ser jo nå at det er et miljø som det er veldig lett å bli akseptert i. Det er jo ikke noen prøver der. Skal ikke så mye til, liksom. Bare du har litt penger og er hypp på å ruse seg, så er det greit. Så det er ikke noen kriterier der, liksom. Hvem som helst er velkommen. Sånn er det. Men det er kanskje ikke det jeg tenkte på der og da. Da følte jeg meg kanskje ikke så velkommen overalt. Sigurd
33

Sigurds sitat tyder på at han har endret forståelse av seg selv og sitt tidligere miljø. Tidligere så han på seg selv som spesielt akseptert i rusmiljøet, i dag oppfatter han det som et miljø hvor en lett får adgang. Gjennom Sigurds fortelling kan vi forstå at refortolkning av egen virkelighet kan oppleves som tøft for beboerne. Den oppfatningen de tidligere har hatt av seg selv og omgivelsene, og den bekreftelsen de tidligere har fått på sin identitet, synes å bli i brutt ned i løpet av forholdsvis kort tid.

Under mitt opphold på Huset fikk jeg være med på en ”delerunde” der refortolkning av en beboers fortid fant sted:

Vi var en gruppe på 20 personer som ble delt inn i tre mindre grupper. Min gruppe var på seks stykker og vi gikk til et rom hvor vi ikke ble forstyrret. Alle beboerne hadde på seg røde Huset- t-skjorter, og vi stilte oss i en ring, holdt rundt hverandre og ropte et Huset-rop høyt i kor. Etter ropet satt vi oss på hver vår stol i en ring, slik at alle kunne se alle. En av beboerne, som var plukket ut av staben, skulle fortelle om et personlig problem han slet med for tiden. Beboeren fortalte om det livet han hadde levd før, og at han savnet det. Han fortalte også at han var bekymret for å komme ut av institusjonen. Han hadde mistet statusen, pengene, kjæresten og vennene han hadde hatt i sitt tidligere miljø. Han mente at kriminalitet var det han alltid hadde vært god på, og at det var det eneste han kunne. Da han hadde fortalt sin historie, skulle vi andre si hva vi mente om det han hadde sagt. Han fikk beskjed om å våkne. At han måtte forstå at han ikke kunne fortsette å leve i det kriminelle miljøet, og at ingenting kunne bli som det hadde vært den første ”problemfrie” tiden i rusmiljøet. Det ble også lagt vekt på at tidligere forhold til kjæreste og venner ikke var sunne forhold som kunne bygges videre på, fordi de ikke var basert på ærlighet. Da han hadde levd som en rusmisbruker, hadde hans relasjoner til andre vært basert på uærlighet, utnyttning og manipulering. Feltnotat 29/2-06

Beboernes historier om livet de har levd er preget av ”negative” temaer, for eksempel om skader på seg selv og andre. Disse temaene konfronteres av andre beboere, ofte i fordømmende ordelag, med den hensikt å heve bevisstheten og bryte ned det De Leon beskriver som ”negative mønstre” for atferd og tenkning (De Leon 2003:294). I denne ”delerunden” forsøkte de andre beboerne å heve fortellerens bevissthet og få ham til å forstå at han ikke hadde noe å vinne på å gå tilbake til det gamle livet. Samtidig fikk han positiv respons på de endringene de hadde sett hos han gjennom behandlingen, og på den personen han viste seg som i dag. Gjennom prosesser som dette skal beboeren, ved å få andres

---

synspunkter og perspektiver på sin fortid (og fremtid), selv forandre perspektiv. Gjennom samspill i et miljø som støtter og belønner endring i individet, legges det til rette for identitetsendring.

5.6 Oppsummering

I dette kapittelet har jeg vært opptatt av tidligere beboeres fortellinger om egen endring under behandlingsoppholdet. De tidligere beboerne, med unntak av én, så ikke på seg selv som rusmisbrukere da de kom inn i behandling. De hadde ikke bestemt seg for om de ville slutte å ruse seg, eller om de ville forandre sine liv. Det tok mellom tre og åtte måneder før de erkjente at de var rusmisbrukere, og bestemte seg for å bli i behandlingen. De vektlegger vennene de fikk på Huset (tilknytning) og egen forandring (identifisering med programmet) som de viktigste grunnene til at de valgte å bli værende (jf Ravndal og Vaglum 1994).

Identitetsendringen, som kan finne sted inne på Huset, kan ikke forstås kun som resultat av et miljø som produserer tro på, og applauderer, endring. Det bør heller ses som et produkt av interaksjonen mellom dette miljøet og et individ, som vi kan si har et behov for eller ønske om å etablere en ny identitet. Dette behovet for eller ønsket om endring kan knyttes til at de opplevde den siste tiden før behandling som en forferdelig tid. Mange hadde trolig få andre måter å overleve på enn å ta i mot tilbud om behandling.

Med Meads (1934) perspektiv kan vi tolke beboernes endringer, som at de gjennom å motta støtte og korrigerende fra medbeboere og stab, overtar andres holdninger til seg selv, og etter hvert begynner å se seg selv på en ny måte. Det å utvikle nye perspektiver på seg selv og omverdenen, kan bidra til at de oppnår nye ønsker og mål for fremtiden. For at dette skal skje synes det imidlertid nødvendig at de opplever behandlingen og fellesskapet på institusjonen som en vei til et bedre liv.

---

6. LIVET ETTER BEHANDLING - REFLEKSIVITET

I de tre neste kapitlene vil jeg rette oppmerksomheten mot hva tidligere beboere mener er viktig for å bevare og videreutvikle rusfrie identiteter etter behandling. Fordi endringene ikke lenger foregår i en skjermet kontekst, vil trolig flere forhold påvirke videre identitetsutvikling som finner sted utenfor institusjonen. Jeg har valgt å dele dette inn i tre komponenter; *opparbeidet refleksivitet, møtet med omgivelsene og støtte fra et nettverk.*

I dette kapitlet vil jeg ta for meg den første komponenten tidligere beboere anser som viktig for videre identitetsutvikling; refleksivitet som de har opparbeidet gjennom behandling. Tidligere beboere kan stå overfor mange utfordringer når de kommer ut av behandlingsinstitusjonen og skal bygge opp en selvstendig tilværelse. De har bodd på institusjon i over ett år, og har trolig gått gjennom omfattende endringer av holdninger, verdier, atferd og nettverk. De har levd i en skjermet tilværelse, avskilt fra samfunnet rundt, og den første tiden utenfor disse rammene kan oppleves som tøff.

6.1 "Håper jeg kommer meg etter det oppholdet her"

De tidligere beboerne hadde mye å forteller om hvordan de opplevde overgangen fra institusjonen til ettervernet. Det var mellom en måned og ett år siden denne overgangen hadde funnet sted. Flere av informantene ga uttrykk for at de følte seg "prega" av å ha vært på institusjon, og at de håpet at de "kom seg igjen" etter oppholdet.

Stine beskriver den første tiden utenfor institusjonen på denne måten:

Jeg følte meg veldig prega den første tida etter oppholdet. Det er noen ganger jeg føler det nå også. Veldig sånn usikker på jobben noen ganger. Det er veldig sånn at jeg kjenner på de følelsene, ikke sant. Så trur jeg at andre ser det, så blir jeg litt sånn mutt og stille og sur. Å nei, nå er jeg sårbar, ikke sant (ler). Jeg blir helt sånn rar. Også sånn med en gang jeg gikk over til ettervernet. Da svingte det veldig mye for meg, da, følelsesmessig. Plutselig kunne jeg stå her i byen å begynne å grine, vet du. Så måtte jeg forte meg å ta bussen ned til Huset, og kom grinende ned. Husker jeg grein på vei opp til skolen. Jeg var helt sånn... ordentlig rar altså. I begynnelsen. Da følte jeg meg skikkelig annerledes liksom. Det her er jo ikke normalt, fly rundt som et åpent sår. Å grine her og der. Men nå har det begynt å jevne seg ut mer, da. Det har det. Stine 32

Stines sitat kan illustrere hvordan tidligere beboere kan føle seg institusjonalisert den første tiden utenfor institusjonen. De la vekt på at de hadde vendt seg til livet i en kontekst, skjermet fra samfunnet rundt. Den første tiden utenfor disse rammene beskrives som preget av usikkerhet og sårbarhet.

I behandlingen blir beboerne oppfordret til å være åpne om egne tanker og følelser (Finstad 1990, Ravndal og Vaglum 1994). Flere av informantene fortalte at de kjente mye på følelsene sine, og at det noen ganger kunne være slitsomt. Når Stine sier *det her er jo ikke normalt, fly rundt som et åpent sår* knytter hun atferden sin til en kontekst. På Huset er det fullt mulig, og også ønskelig, at beboerne viser og får utløp for følelser som dukket opp.

Goffman (1963:107) illustrerer hvordan det er viktig for mennesker å opptre på en ”passende” måte i de situasjoner de deltar. Han skiller mellom ”høflige” og ”tilbaketrukkede” steder. Høflige steder beskriver han som situasjoner hvor mennesker er opptatt av å presentere seg selv på en fordelaktig måte, uansett om de selv opplever at de er bærere av et stigma eller ikke. I slike situasjoner vil både personer som er bærere av stigma og deres samhandlingspartnere samvittighetsfullt forsøke å se bort fra andre personers stigma. Tilbaketrukkede steder beskriver Goffman som steder der individer kan vise seg åpent. Det vil si at de ikke behøver å skjule sitt stigma, eller være opptatt av noen felles bestrebelse for å se bort fra det.

Stine forteller om en kontrast mellom hva som er ”normalt” inne på Huset og hva som er ”normalt” utenfor. En kan tolke det dit hen at det medfører utfordringer for tidligere beboere etter behandling, når grunnlaget og første del av deres identitetsendring finner sted i en kulturell kontekst, mens fortsettelsen skal finne sted i en annen kulturell kontekst. Reglene for sosial samhandling varierer mellom kulturer. Å handle i tråd med hva som er passende i situasjonen får betydning for identiteten, fordi det er i situasjoner hvor individet møter andre mennesker at identiteten presenteres og bekreftes (Goffman 1963). Å vende seg til nye regler for samhandling etter ett år i en skjermet behandlingskontekst kan ta tid.

De tidligere beboernes *selv* kan i denne perioden anses som ”skjøre”, i likhet med pasientenes selv i Albums (1996) studie av norske sykehus, og stoffmisbrukernes selv i Skatvedts (2001) studie av beboere i behandling. Den første tiden etter behandling kan beskrives som en usikker tid hvor tidligere beboere har få sikre tegn som forteller noe om hvem de er, bortsett fra at de er ”tidligere beboere på en rusinstitusjon”.

Inne på institusjonen er hverdagen lagt opp etter faste rutiner som må følges. Helge kunne fortelle om usikkerhet knyttet til hvordan han skulle legge opp hverdagen og livet sitt utenfor disse rammene:

Siste gangen jeg dro (stakk av fra institusjonen) var etter åtte måneder. Da hadde jeg to uker ferie etter at jeg rusa meg første natta, og så kom jeg inn igjen. Og først da var jeg der for min egen del. Da hadde jeg vært der så lenge at... jeg var så institusjonalisert, at jeg hadde egentlig ikke noe ute å gjøre. Jeg trengte å få med meg sluttdelen der for å ha noe ute å gjøre, for å kunne klare meg hjemme. Jeg følte meg avstompa, jeg følte meg sånn nølende i samfunnet, sånn "hva skal jeg gjøre nå?"
Helge 35

Helge forteller at han ikke klarte å ta ansvar for seg selv da han dro fra institusjonen etter åtte måneder. Det kan tyde på at han var blitt avhengig av de faste rutinene inne på institusjonen. Dette kan ses i sammenheng med at Helge forlot hele sitt miljø og daglige virksomhet da han gikk inn i behandling. Dette ble erstattet med en streng hierarkisk struktur inne på Huset, hvor hverdagen var lagt opp etter faste rutiner. Fordi beboerne selv har ansvar for den daglige driften, er det mange gjøremål som skal utføres i løpet av en dag på Huset. Ifølge Helge visste han ikke hvordan han skulle legge opp livet sitt da han dro fra institusjonen før avsluttet behandlingstid. Han mente det var nødvendig å delta i siste del av programmet for å være forberedt på å komme ut av institusjonen og etablere en selvstendig rusfri tilværelse⁹.

Det anvendes også et eget språk inne på huset, som en langt på vei er nødt til å bruke for å kunne fungere i behandlingsprogrammet. Kristoffer belyser hvordan han er blitt vant til det lokale språket:

Det var mye bedre å være der på slutten, da. Begynte å sosialisere deg igjen med folk ellers i samfunnet. Sjøl om det var spesielt det også på en måte, litt rart å komme ut og sånn. "Unnskyld, kan jeg snakke med deg?" Du sier ikke det til en på Rema 1000, ikke sant. Det var en del sånn som hang igjen. Sånn at du kjente at du måtte begynne å avinstitusjonalisere deg. At det var tid for det da. Det merka jeg veldig altså. Følte meg sånn hjernevaska på en måte (...) Kristoffer 30

Inne på institusjonen må en langt på vei anvende det lokale språket for å kunne følge rutinene. Kristoffer hevder at det var vanskelig å vende seg av med å bruke dette språket da

---

⁹ Når beboerne har fullført behandlingsoppholdet blir de en del av ettervernet og flytter inn i "ettervernsboliger" i nærheten av institusjonen. I denne perioden er det forventet at de skal følge opp frivillig arbeid og delta på ukentlige samlinger med ettervernet og samtaler med stab. Deltakerne i ettervernet skal ideelt sett støtte og følge hverandre opp den første tiden utenfor institusjonen.

---

han kom ut av institusjonen. Det lokale språket innebærer for eksempel alltid å begynne en samtale med stab eller beboere med høyere rang med ”unnskyld, kan jeg få snakke med deg?” Et annet eksempel er at du ”presser” på noe, hvis det er noe du ønsker. For eksempel ”jeg presser på å ta en telefon”. Hvis noen kritiserer atferden din kan du ikke være ”rett tilbake”, det vil si at du ikke skal svare eller forklare deg på noen måte. Da skal du bare stå og ta i mot tilbakemeldingen uten å si noe tilbake. Du skal heller ikke ”lekke”. Det betyr at du ikke skal sitte i fellesskapet og klage hvis det er noe du er misfornøyd med. Er du misfornøyd med for eksempel en avgjørelse, andre beboere eller stab kan du sette deg på ”slippbenk”. På slippbenk kan du skrive ned hva (eventuelt hvem) du er misfornøyd med, hvorfor du er misfornøyd, og hvilke følelser det bringer frem i deg. Lappen legges i en kasse som gjennomgås av stab. Det lokale språket som bruke inne på institusjonen kan bidra til å at tidligere beboere føler seg sterkt knyttet til institusjonen, også i etterkant av behandlingsoppholdet.

6.2 Den forferdelige bevisstheten

De tidligere beboerne forteller at de under behandling lærer å leve et strukturert liv etter faste rammer. Denne måten å leve på er det intendert at de skal ta med seg videre i livet utenfor institusjonen. De forteller at de er blitt bevisst på seg selv og omgivelsene:

Det går veldig mye på den bevisstheten. Du blir utrolig bevisst på ting. Og det er en del av opplegget, det er bevissthetstrening på en måte. I forhold til både deg sjøl og i forhold til andre, og hvordan du har det rundt deg og. Så du blir veldig bevisst, du gjør det altså. Det kan være litt slitsomt og på en måte. Kristoffer 30

Du lærer å få struktur i hverdagen. Opp om morran, hygiene, tøy på plass. Ting er ikke riktig hvis en ikke rer senga si, liksom. Du får såpass med deg herfra. Så hvis jeg kommer hjem fra jobb og ser at jeg glemte å re opp sengen min, så er den forferdelige bevisstheten der. Hvor var jeg egentlig med meg sjøl til morran i dag? Helge 35

Enkelte av informantene kunne fortelle at de hadde en følelse av å ha blitt for bevisst, og at de fikk dårlig samvittighet hvis de ikke levde etter de rammene som var forventet. Leif forklarer det på denne måten:

Ja, det er slitsom på en måte, for hvis du er sånn følelsesmenneske sånn som meg, så er det jo, du kjenner på alt ikke sant. Bare du misbruker en liten ting (ikke følger programmet), så kjenner du på det, liksom. Så det er jævlig slitsomt da. Det er deilig å slippe å kjenne på ting, da. Bare være seg sjøl liksom. Men jeg har jo blitt ganske skada i hue av å ha vært på Huset da. Det er positivt da, men... Jeg har blitt hjernevaska liksom. Blitt veldig sånn strukturert og nesten for normal da. Kan ikke dra på byen og kan ikke... kan nesten ikke se på folk drikker en gang, får dårlig samvittighet av det og. Leif 22

Kristoffer, Helge og Leif har fulgt en streng struktur inne på institusjonen. De har fått kontinuerlige tilbakemeldinger på holdninger og atferd gjennom året i behandling, og har på denne måten lært programmets verdier å kjenne. Når de sier at de får dårlig samvittighet hvis de ikke følger den strukturen de har lært på institusjonen, kan det bety at de har internalisert verdiene i programmet. Gjennom interaksjon med signifikante andre inne på institusjonen kan de ha gjort deler av behandlingsprogrammets verdier til sine egne, og de får dermed dårlig samvittighet hvis de ikke følger disse.

Informantene forteller at de har forandret seg på en positiv måte gjennom behandlingen, men at behandlingen også har ført til noen konsekvenser de anser som negative. De opplever at de er blitt for bevisst på egne følelser, holdninger og livsstil, noe de opplever som slitsomt. For å forstå det informantene kaller bevissthet vil jeg anvende Giddens (1996) begrep ”refleksiv selvidentitet”. Giddens (1996) hevder at vi bygger opp vår identitet gjennom egne refleksjoner. Bevisstheten informantene snakker om kan forstås som refleksjoner rundt egen identitet og livsstil. Flere av informantene legger vekt på at de hele tiden kjenner etter hvordan de føler og tenker i tilknytning til avgjørelser de tar i sin hverdag. De hevder at de reflekterer i for stor grad over om måten de lever på samsvarer med behandlingsprogrammets forventninger til hvordan de ”skal” leve for å holde seg rusfri.

Giddens (1996) oppfatter ikke identiteten som konstituert gjennom interaksjon med andre mennesker, slik Mead gjør. Han forstår i stedet identiteten som noe som er skapt og opprettholdt i de refleksive aktivitetene til individet. Mead (1934) utelukker ikke at refleksjon finner sted, men han omtaler ”tenking” kun som import av en ytre samtale, en samtale med andre, som føres inn i selvet. Giddens forstår derimot i større grad identiteten som kognitiv, ved at den utvikles gjennom individets refleksive aktiviteter.

I etterkant av behandlingsoppholdet synes informantene å være mer reflekterende i forhold til egen identitet enn hva de er inne i behandlingssammenheng. Inne i behandlingen befinner de seg i en lukket kontekst hvor de opplever kontinuerlig korrigerende og irettesettende fra medbeboere og stab, og de ser ut til å endre seg i tråd med disse verdiene. Etter behandling

---

er de fortsatt opptatt av å leve et liv delvis etter behandlingsprogrammets verdier, men de reflekterer samtidig over at de ikke vil ”miste seg selv” i endringsprosessen.

Giddens (1996:89) forklarer vellykket terapi som vedvarende selvobservasjon. Å leve reflekterende innebærer forhøyet bevissthet om tanker, følelser og kroppslige sansninger. Denne oppmerksomheten eller bevisstheten som de har opparbeidet gjennom behandling omtaler informantene som slitsom. Ifølge Giddens er det imidlertid nettopp oppmerksomhet rundt egne tanker og følelser som skaper potensialet for endring, og kan medføre endring av ”selvidentitet”.

Inne på institusjonen ser det ut til at tilknytning til medbeboere og stab er essensielt for at identitetsendring skal finne sted. Det er konfrontasjoner, tilbakemeldinger og omsorg fra fellesskapet som Ifølge informantene bidrar til endringer. Det er altså gjennom interaksjon med fellesskapet at individet får en ny oppfattelse av seg selv, og at identiteten utvikles og endres. I møtet med virkeligheten utenfor institusjonene blir informantene imidlertid mer refleksive i forhold til egen identitet. De befinner seg ikke lenger i en skjermet kontekst hvor de mottar kontinuerlig tilbakemeldinger og irettesettelser fra fellesskapet. I livet utenfor institusjonen blir de i større grad utsatt for impulser fra samfunnet, som de er i ferd med å finne sin plass i. Den første perioden utenfor institusjonen synes dermed viktig for nydannelsen av identitet.

For å videreutvikle en rusfri identitet også utenfor behandlingssammenheng vektlegger informantene refleksivitet rundt egne følelser, holdninger og livsstil som betydningsfullt. Identitetsendringen informantene gjennomgår kan ikke forstås som en ukritisk adopsjon av programmets verdier. Det dreier seg i stedet om å skape et liv og en identitet delvis basert på behandlingsprogrammets verdier som de har opparbeidet gjennom behandling, men som samtidig er i tråd med egen personlighet. Informantene er opptatt av at de ikke vil ”miste seg selv” i løpet av endringsprosessen.

6.3 Hvordan endre identitet uten ”å miste seg selv”?

Som vi vil se videre i kapittelet kan vi forstå identitetsendring gjennom behandling i et terapeutisk samfunn som Huset, både som resultat av en endringsprosess satt i gang gjennom interaksjon med andre mennesker, og som resultat av refleksjoner inni individet.

Intervjuer: Men når du snakker om det at du føler deg prega av å ha vært der. Mener du da positivt eller negativt?

Kristoffer: Selvfølgelig er det positivt. Det er det. Men det er vanskelig å si hvor jeg ville vært hen nå hvis jeg hadde vært 19 måneder nykter et annet sted da, på en måte. Jeg er et helt annet menneske nå enn jeg var da jeg kom inn dit, for å si det sånn. Heldigvis da. Ikke sant. Det er bra. Det er et jævlig bra sted. Dem har kjempebra resultater og full pakke (...) Men jeg har blitt så bevisst på all ting, og jeg føler at alt er blitt så alvorlig på en måte. Før var jeg en som skøyet og joket med all ting, nå er liksom alt blitt så alvorlig.

På denne måten forteller Kristoffer om at han ser på sin egen forandring gjennom behandlingen som både positiv og negativ. Han er fornøyd med at han har forandret seg og blitt rusfri, men han reflekterer også over at han kanskje har ”mistet noe av seg selv”. Ved å kontinuerlig være bevisst på egne tanker, følelser og atferd mener han at livet er blitt veldig alvorlig.

Kristoffers fortelling har likhetstrekk med hvordan de andre informantene snakker om egen endring. De er glad for at de har forandret seg, men reflekterer samtidig over at det er sider ved seg selv de ikke vil endre. De sier de har forandret seg mye, sluttet å ruse seg og begynt et helt nytt liv, men gir samtidig uttrykk for at de ikke ønsker å ”miste seg selv” i endringsprosessen. De gir uttrykk for at de reflekterer mye over egen endring etter behandling, og disse refleksjonene får trolig betydning for identitetene de bygger opp i etterkant av behandlingen.

Giddens (1996) hevder at identiteten holder seg forholdsvis robust ved deltakelse i ulike miljøer og situasjoner. Denne forståelsen av identitet kan være fruktbar for å forstå hvordan deler av informantenes identiteter fortsatt opprettholdes til tross for at andre mennesker aktivt har forsøkt å definere individene på en nye måter. De har vært over ett år i en kontekst hvor deres atferd og holdninger kontinuerlig er blitt korrigert av andre mennesker, men deler av deres tidligere identiteter synes likevel å vedvare.

Mats og Sigurd skiller seg på hver sin måte fra de andre informantene i forhold til hvordan de snakker om refleksiviteten de har opparbeidet gjennom behandling. Mats er den eneste av informantene som sier at han ikke føler seg ”prega” av å ha vært på institusjonen. Han reflekterer tilsynelatende mindre enn de andre over programmet og egen endring. Sigurd skiller seg ut ved at han anser bevisstheten han har opparbeidet som kun positiv, og som helt essensiell for å klare å leve et rusfritt liv. Han forklarer det sånn:

(...) Det var kjedelig i fase 1, men det var i hvert fall så kjedelig at det var forutsigbart, ikke sant. Så det var veldig trygt da. Visste jo alt som skulle skje og hadde fått en fast rutine om dagen, ikke sant, i livet mitt. Det var veldig positivt for meg. Så det har jeg tatt med mye ut i fase 2 da, som jeg er kommi i nå. Av de verdiene der da. Og... det er jeg helt avhengig av. Så jeg er blitt på en måte litt sånn firkanta egentlig, jeg, nå. Så jeg sier at hvis det er noe som ikke passer meg, liksom, så sier jeg at det skurrer i firkantene mine liksom, ikke sant. Dem blir litt ovale på en måte, dem skal være firkanta. Så jeg må på en måte ha ting på min måte, sånn overfor meg sjøl, da. Sigurd 33

Sigurd har vært rusmisbruker i 15 år, og han forteller at han er avhengig av faste rutiner i livet sitt for å klare å mestre hverdagen i en rusfri tilværelse. Han forteller også at han har blitt veldig strukturert gjennom behandlingen. Det at han snakker om dette som kun positivt skiller han fra de andre informantene, som reflekterer mye over at de ikke vil "miste seg selv" i endringsprosessen. For å forklare hvor viktig programmet er for ham, sammenligner han sin situasjon som tidligere rusmisbruker med hvordan han forestilte seg at mitt liv var:

Hvor mye man egentlig trenger av det programmet. For deg liksom, så tror ikke jeg at du trenger så mye av det programmet egentlig. Sånn, hvorfor jeg sier det er fordi at du klarer likevel å leve et ordentlig liv, tror jeg da, med jobb, du går på skole, ikke sant, og du klarer dette bra. Du klarer livet og du klarer og ordne opp med alt. Mens for meg ikke sant, jeg trenger dette programmet, fordi at jeg klarer ikke de tinga der. Jeg klarer ikke å leve et normalt liv, ikke sant. Jeg melder meg nesten litt ut av samfunnet. Da er liksom siste utvei Huset da. Sigurd 33

Sigurd forklarer her at å følge programmet blir et alternativ til de normene han tidligere har levd etter, da han har vært "meldt ut av samfunnet". Gjennom mange år i en subkultur med alternative normer trenger han en struktur å følge for å klare å leve et rusfritt liv, og for ikke å falle tilbake til det gamle livet. Mats reflekterte i motsetning til de andre ikke over at han hadde blitt spesielt påvirket av behandlingsprogrammet. Det forklarte han på denne måten:

Jeg har vel jobba for å ikke bli så prega. Jeg har sett og jeg har hørt andre som er blitt det. Så jeg har vel gjort alt jeg kan for ikke å bli det. Jeg bruker minst mulig Huset-ord. Selv om det er jo fort gjort innimellom. For de snakka om hjernevasking og sånn. "Ja, det er hjernevasking, men du trenger å vaske hjernen din for den er full av dritt". Og de orda der... det var noe av det første jeg fikk høre, en av de første dagene (på institusjonen). Da bekrefta de det liksom. Jeg har egentlig vært veldig sånn var med og ikke... For jeg hører det, noen ganger er de som roboter der oppe, har du snakka med en, så har du snakka med ti andre også. Så jeg tror det er viktig å beholde personligheta si oppi det hele altså. Men på en annen måte og så sitter jeg her og har aldri tatt noe standpunkt at jeg aldri skal røyke hasj mer for eksempel. Så kan det være det? Det vet jeg jo ikke. Mats 32

Mats reflekterer her over det at han hele tiden har hatt et bevisst forhold til å ikke la seg "hjernevaske". På denne måten har han gjennom hele behandlingsoppholdet holdt en viss distanse til programmets verdier og det lokale språket. Han reflekterer selv over at denne

---

distansen til programmet kan ha bidratt til at han ikke har bestemt seg for om han vil røyke hasj igjen.

Svensson (1996: 331) finner i likhet med meg at flere som er i behandling er redd for å miste kontroll over seg selv i behandlingen. Det kan bety at personer som kommer inn i behandling ofte er bevisst på at institusjonen krever en forandring av deres måte å se seg selv og omgivelsene på. Flere av informantene omtaler det å ha blitt bevisst på egne tanker, følelser og atferd som å "være litt hjernevaska". Ifølge Giddens (1996) er det nettopp denne bevisstheten og oppmerksomheten rundt egen atferd som skaper potensialet for endring. På denne måten kan det se ut som det å "være litt hjernevaska" er nødvendig for at de skal klare å endre identitet.

Oppsummert kan en si at Sigurd omtaler den refleksiviteten han har opparbeidet under behandlingsoppholdet og de refleksjoner han gjør seg i dag rundt egne følelser, atferd og livsstil som utelukkende positive. Mats har gjennom hele behandlingsoppholdet vært bevisst på å ikke la seg "hjernevaske". Han føler seg ikke spesielt påvirket av å ha vært i behandling, og reflekterer tilsynelatende ikke like mye som de andre over om han har endret seg i tråd med behandlingsprogrammets verdier eller ikke. Han har for eksempel ikke bestemt seg for om han kommer til å røyke hasj igjen. De resterende informantene reflekterer mye over hvordan behandlingen har forandret dem og beskriver også at de føler seg "hjernevaska". De legger vekt på at de ønsker å leve et rusfritt liv delvis etter behandlingsprogrammets verdier, men de reflekterer samtidig over at de ikke vil "miste seg selv" i endringsprosessen. De vil altså ikke ukritisk adoptere programmets verdier, fordi det kan innebære at de "mister seg selv". De vil i stedet leve etter deler av behandlingsprogrammets verdier på en slik måte at det ikke går på bekostning av den de er eller vil være som person. Identitetsendringen informantene synes å gå gjennom kan på denne måten ses som et resultat av interaksjon med andre mennesker og individets egne refleksjoner.

6.4 "Må vi leve i en redsel for å komme for nærme rusen igjen?"

Jeg er blitt veldig klar over at jeg for evig og alltid er eksnarkoman da. Det er ikke noe som blir borte for meg uansett. Når jeg er 50-60 år så har jeg fremdeles det i meg. Kommer alltid til å ha den tanken at jeg veit hva det vil si å gi faen, da. Hvis det blir veldig tøft for meg, så kan det være en veldig enkel mulighet for meg, som jeg må være veldig klar over. For andre veit ikke helt hva det er, ikke sant. Jeg veit at den ligger og lurere hele tida bak der, at det er den letteste utveien hvis det blir tungt og tøft liksom. Stine 32

Stine peker her på at i det livet hun tidligere brukte rus som løsning på problemer. Hun synes det er skremmende, fordi det kan skje igjen. Hun mener det skiller tidligere rusmisbrukere fra andre mennesker som aldri har sett på rus som en problemløser. Helge ser på det som negativt å hele tiden ta hensyn til at han en gang har vært rusmisbruker. Han forklarer det på denne måten:

Vi har en spøk som sier at vi blir bleke, fete og følsomme av å være her. Og jeg føler det negativt på den måten at... jeg reflekterer for mye over ting. Jeg tenker for mye på... eller jeg føler for mye på ting. I stedet for å ha litte granne arroganse i forhold til det, liksom. Dette her skal jeg klare, null problem. Jeg har den også, men den får vi ikke lov til å ha med oss ut herfra. Den er ikke bra for oss. Vi skal på en måte leve i en redsel for å komme for nærme rusen igjen. Helge 35

Ved å hele tiden reflektere over holdninger, følelser og livsstil legger flere av informantene vekt på at livet er blitt fryktelig alvorlig. De får dårlig samvittighet hvis de tenker på rus eller ikke følger programmet på den måten de opprinnelig skal. Samtidig kan det se ut som at det er nettopp denne bevisstheten og oppmerksomheten rundt egen livsstil som bidrar til endring, og at det er avgjørende for at de skal klare å oppnå identitetsendring og varig rusfrihet. Giddens (1996) knytter valg av livsstil til identitet gjennom at han anser livsstil som en presentasjon av identitet. Livsstil dreier seg Ifølge Giddens (1996:101) ikke bare om hvordan man handler, men også om hvem man vil være. Med Giddens kan vi si at det å engasjere seg i en rusfri livsstil er nødvendig for å oppnå rusfri identitet. Biernacki (1986:141) understreker også betydningen av valg av livsstil når tidligere rusmisbrukere skal konstruere en selvstendig rusfri tilværelse i det ordinære samfunn. Dette vil jeg komme nærmere innpå i kapittel 7.

6.5 Det var før, nå er nå

Nei, det er ikke vanskelig å være åpen med at jeg har vært på Huset. Jeg kunne lett ha sagt det. Men jeg har ikke noe lyst til det. Jeg har lyst til å legge det bak meg. Gå videre. Jeg har det (...) Kristoffer 30

Jeg føler ikke alltid at jeg behøver liksom å legge det ut så veldig, at jeg har vært på Huset. Sånn som i skolesammenheng for eksempel, til dem i klassen så har jeg ikke noe lyst til å si det. Jeg har ikke lyst til... hvis jeg kommer i en situasjon hvor det er naturlig å si det, så sier jeg det, det er ikke noe sånn, men det er ikke noe som jeg liksom reklamerer for med en gang. Jeg vil jo helst ikke bli assosiert med det med det første liksom. Jeg vil heller bli tatt for den jeg er nå. Stine 32

Disse sitatene forteller at informantene opplever at deres liv som rusmisbrukere tilhører deres fortid og ikke er noe de ønsker å bli forbundet med. De har forandret seg og mener at deres fortid ikke gir et riktig bilde av hvem de er i dag. Gjennom samtalene med informantene kommer det frem at de opplever et paradoks. For å klare å holde seg rusfri legger de vekt på at de må være bevisst på at de har vært rusmisbrukere. Dette innebærer for eksempel å leve strukturert, ta bevisste valg og sette tydelige grenser for seg selv og andre, for ikke å havne i situasjoner der de kan bli fristet til å ruse seg igjen. På den annen side er de opptatt av å leve et normalt liv og ønsker derfor ikke at deres fortid skal være til hinder for dem i det livet de lever i dag. Dette kan anses som en konflikt tidligere rusmisbruker kan møte i sin identitetsendingsprosess. Konflikten mellom ”jeg vil for evig og alltid være en eksnarkoman” og ”det var før, nå er nå”.

Johanne beskriver konflikten på denne måten:

Jeg var og tok sånn gastroskopi og da fikk jeg spørsmål; ”skal du ha noe beroligende”. Mora mi bare; ”nei, hun er eksrusmisbruker, så hun kan ikke ha det”. Og da kjente jeg at jeg blei jævlig irritert, for det er på en måte et valg jeg må klare å ta selv, da. Jeg hadde mest sannsynlig sagt nei til det, men jeg fikk jo liksom ikke muligheten til å si nei til det da. Og det er sånne ting jeg kan tenke på da. Jeg vil på en måte ikke at det skal hindre meg i ting da. Ja, jeg har vært rusmisbruker, men jeg er... jeg føler at nå er jeg på en måte på rett vei. Johanne 22

Johanne forteller her at hun ønsker å legge det gamle livet bak seg og begynne på nytt. Hun mener at det å hele tiden være bevisst på fortiden kan oppleves som et hinder for henne i det livet hun lever nå.

6.6 Oppsummering

I dette kapitlet har jeg tatt for meg den første komponenten som synes å ha betydning for at tidligere rusmisbrukere skal bevare og videreutvikle rusfrie identiteter etter behandling. De tidligere beboerne vektlegger refleksivitet rundt egne følelser, holdninger og livsstil som betydningsfullt. Deres identitetsendring kan ikke anses som en ukritisk adopsjon av programmets verdier. Det dreier seg i stedet om å skape et liv og en identitet som delvis baserer seg på behandlingsprogrammets verdier, men som samtidig er i tråd med egen personlighet. De vil ikke "miste seg selv" i endringsprosessen. Identitetsendringen må dermed forstås som både resultat av interaksjon med andre mennesker i behandlingskonteksten, og som resultat av individets egne refleksjoner.

---

7. LIVET ETTER BEHANDLING - AKSEPT

Dette kapittelet vil omhandle den andre komponenten informantene er opptatt av i tilknytning til videre identitetsendring; *møtet med andre mennesker*. Identiteter trenger næring og bekreftelse fra omgivelsene for å vedvare eller utvikle seg videre (Biernacki 1986). Informantene gir uttrykk for at det er viktig for dem å bli akseptert som rusfrie personer. Dette kan synes å ha betydning for utviklingen av nye identiteter og for integreringen i samfunnet. Derfor vil jeg i dette kapittelet rette oppmerksomheten mot informantenes tanker og erfaringer tilknyttet møtet med andre mennesker utenfor institusjonen.

7.1 "Hei, jeg er eksnarkoman, kan jeg jobbe gratis for deg?"

I en av ettervernssamlingene jeg deltok fortalte en av informantene meg at han hadde opplevd det som veldig ubehagelig å gå rundt til butikker og si: "Hei, jeg er eksnarkoman, kan jeg jobbe gratis for deg?". Jeg spurte derfor alle informantene om hva de syntes om det å skaffe seg frivillig arbeid i nærmiljøet.

Intervjuer: Gikk dere rundt til butikker å spurte om å få jobb?

Ja, uff, det var en mare de greiene der. Helt ærlig, jeg var innom tre steder og så gikk jeg og titta i butikker isteden, for det der syntes jeg var helt for jævlig. Syntes det var nedverdiggende. Jeg som hadde hatt det normale livet to år tidligere, så skulle jeg liksom fly her og nei. Det følte kjipt å gå fra å jobbe som selger to år tidligere til "kan jeg være så snill å jobbe gratis for deg". Mats 32

De tidligere beboerne har ulike synspunkter på om de vil være åpne om at de har vært i rusbehandling eller ikke, men felles for alle er at de forbinder et visst ubehag med å det stå åpent frem med det. Mats forteller her at det var nedverdiggende å si at han var eksrusmisbruker og spørre om han kunne jobbe gratis. Han fortalte at han hele tiden mens han rusa seg var opptatt av å holde en fasade og at ingen skulle vite noe, og var blant annet opptatt av å ta vitaminer for å se frisk og fin ut til tross for et omfattende rusmisbruk. Det å gå inn i et behandlingsprogram kan for mange dreie seg om først å erkjenne en rusmisbrukeridentitet, for så å forlate den (Svensson 1996). Å skulle være åpen om å ha vært rusmisbruker etter å ha skjult det i mange år, kan oppleves som ubehagelig.

Ubehaget informantene forteller om kan knyttes til usikkerhet rundt hva andre mennesker vil tenke om dem. De er særlig opptatt av hvordan en potensiell arbeidsgiver vil reagere på deres fortid. Kristoffer forteller dette:

Nei, det er ikke vanskelig å være åpen med at jeg har vært på Huset. Jeg kunne lett ha sagt det. Men jeg har ikke noe lyst til det. Jeg har lyst til å legge det bak meg. Gå videre. Jeg har det. Den biten er litt vanskelig i forhold til det å få seg jobb og. Det er liksom halvannet år i cv'en min som er borte. Jeg sliter litt med akkurat den biten der. Hva jeg skal si og presentere og gjøre med det. Jeg har fått tilbud om å fylle den ut og. En som driver eget firma og skriver referanser og er seriøs, liksom. Men jeg har ikke sagt ja til det, da. Jeg er blitt så ærlig og redelig... så jeg synes ikke det er helt riktig å gjøre det. Men på en annen måte hadde kanskje det vært nok til at jeg fikk meg en jobb. Jeg for min del bare ser for meg sjøl i en arbeidsgivers situasjon, hvis jeg hadde vært arbeidsgiver og skulle ansette folk og... ”det ser bra ut det, men det halvannet året der, hva er det du har drevet med da?”. Kristoffer 30

Kristoffer legger her vekt på at han ønsker å legge fortiden bak seg og begynne på nytt. Han hevder at fortiden kan hindre tilgangen til arbeidsmarkedet, og har derfor ikke lyst til å være åpen om at han har vært rusmisbruker. Han vurderer å holde fortiden skjult for en potensiell arbeidsgiver, fordi det kan sikre han tilgang til arbeidsmarkedet. Han opplever imidlertid det å holde fortiden skjult som et dilemma i forhold til ærlighet. Å holde fortiden skjult kan forstås som et ideologisk problem, fordi behandlingsprogrammet understreker ærlighet som essensielt for å oppnå varig rusfrihet (jf. Frankel 1989). Kristoffers dilemma kan sees på som et valg mellom det å fortelle åpent om sin fortid og dermed risikere stigmatisering, eller holde fortiden skjult, for så å oppleve skyldfølelse.

Johanne vil gjerne vente med å fortelle om sin fortid til folk er blitt kjent med henne. Hun knytter dette mer eksplisitt til andres fordømmer:

Intervjuer: Er du åpen med at du har vært på Huset?

Ikke i begynnelsen, med nye folk og sånn. Eller, det kommer litt an på da, det kommer helt an på situasjon. Men jeg prøver å unngå å si det til folk blir kjent med meg, liksom. For folk er veldig fordomsfulle. Johanne 22

Intervjuer: Har du merka det?

Ja. Ja, og så vet jeg jo det at enkelte folk er fordomsfulle. Det sto jo nylig i avisa, er du homo, så ikke si det på jobbintervju, for da risikerer du å ikke få jobben. Det er blitt gjort undersøkelser på det, liksom. Så folk er jo... Johanne 22

Johanne vil ikke fortelle folk at hun har vært i rusbehandling før de er blitt kjent med henne, fordi hun vil unngå at andre mennesker skal ”dømme henne” på bakgrunn av hennes fortid.

Ifølge Goffman (1963) er det i møtet mellom mennesker at stigma oppstår. Stigma kan beskrives som den delen av identiteten som individet opplever at andre vektlegger. Goffman skiller mellom tre typer av stigma; kroppslige, karaktermessige og stammemessige stigma. Ifølge Biernacki (1986) blir egenskaper som uærlighet og viljesvakhet ofte forbundet med rusmisbruk, og tidligere rusmisbrukere kan derfor oppleve å bli plassert under karaktermessige stigma. Stigma kan vise seg gjennom at en person ikke viser en annen aksept på lik linje med andre mennesker. Johanne sammenligner sin posisjon i samfunnet, som ”tidligere rusmisbruker”, med en annen gruppe som kan oppleve å bli betraktet som bærere av stigma, homofile.

Biernacki (1986:141) beskriver samfunnets holdninger til rusmisbrukere på denne måten:

In the accepted view of society, drug addicts are loathsome people who are not to be trusted and who are unable to stop their drug use because they are sick, weak-willed, and/or immoral. These attitudes are strongly held in some segments of society and create formidable barriers for addicts to overcome if they are to escape from the world of addiction and become involved in a life unrelated to the use of addictive drugs.

Biernacki legger her vekt på at negative holdninger til rusmisbrukere blant mennesker i det ordinære samfunnet kan gjøre det vanskelig for tidligere rusmisbrukere å engasjere seg i en rusfri tilværelse. Kristoffer og Johanne uttrykker begge en usikkerhet rundt hvordan andre mennesker vil oppfatte dem. Med Goffmans (1963) perspektiv kan vi forstå at den usikkerheten den stigmatiserte opplever i møte med andre, kan skyldes at han har en fornemmelse av ikke å vite hva den andre i virkeligheten mener om han. Ifølge Goffman har de som oppfatter seg selv som bærere av et stigma en tilbøyelighet til å måtte være mer kalkulerende med hensyn til de inntrykk de gjør, i større grad enn hva som er nødvendig for andre. Selv om Johanne og Kristoffer ikke lenger bruker stoff, opplever de likevel å være bærere av et stigma på grunn av sin fortid. De mener at fortiden kan virke i deres disfavør, for eksempel i jobbsøkersammenheng. Denne forestillingen om at de vil møte fordommer hvis de er åpne om sin fortid, gjør at de ønsker å holde fortiden skjult til folk har blitt kjent med dem. Goffman (1963) forklarer dette med at de som er bærere av et stigma som ennå ikke er kjent, vil forsøke å kontrollere den sosiale informasjonen som kan avsløre de degraderende egenskaper.

7.2 En ny sjanse?

Det er ikke noe problem å si at du har vært på Huset her i Hamar, fordi i Hamar-distriktet er det så mange som har gode erfaringer med dem som kommer herfra. Så jeg føler at i Hamar-samfunnet så blir du gitt en second chance så veldig lett. Men treffer jeg et menneske et annet sted, som ikke vet hva Huset er, så kan jeg føle at jeg blir sett på som... eller jeg føler ikke at vedkommende har noen tro... noen stor tro da. Og etter å ha rusa meg i 16 år, så er ikke 20 måneder rusfri så veldig lenge i et vanlig nykters menneskes... i deres bilde da. Hva skal dem legge i meg? Hva skal dem investere i meg? Helge 35

Informantene gir uttrykk for at møtet med andre mennesker er viktig for dem den første tiden etter behandlingsoppholdet. Helge skiller mellom de som kjenner til Huset fra før og de som ikke gjør det. I møtet med personer som kjenner til Huset, opplever Helge å bli akseptert som en rusfri person, men i møte med ”vanlige nyktre mennesker” opplever han at de ikke har tro på at han vil forbli rusfri.

Informantene er opptatt av at de ønsker å bli akseptert som ”vanlige” personer, og ikke bli dømt på bakgrunn av sin fortid. Biernacki (1986:141) hevder at for at tidligere rusmisbrukere skal inkluderes i samfunnet, er det viktig at de handler på en måte som forbindes med en rusfri livsstil, og at omgivelsene viser dem respekt på lik linje med andre mennesker. Biernacki (1986:141) forklarer dette samspeillet på denne måten:

To change their lives successfully, addicts must fashion new identities, perspectives, and social world involvements wherein the addict identity is excluded or dramatically depreciated. At the same time, nonaddicted others must come to accept the abstainers as people who are no longer addicted and act toward them in terms of the new, “ordinary” identities that they are presenting. Biernacki.

Rehabiliterede rusmisbrukeres rusfrie identiteter trenger bekreftelse og aksept fra omgivelsene for å vedvare eller for å utvikle seg videre (Biernacki 1986). Identitetsendringen som kan igangsettes inne på institusjonen, som jeg omtalte i kapittel 5, kan forstås som en dialektisk prosess mellom individet og de andre i fellesskapet, mellom individets syn på seg selv og andres oppfattelse av individet. Inne på institusjonen befinner beboerne seg i en kontekst som ”applauderer” og produserer tro på endring (Thomassen 2001). Etter behandling befinner de seg ikke lenger i en skjermet kontekst, dermed kan møtet med andre mennesker utenfor institusjonen også få betydning for videre identitetsutvikling.

Ifølge Goffman (1959, 1963) blir individets identitet forhandlet frem i de ulike sosiale situasjonene som individet deltar i, gjennom betydningen av andre menneskers aksept eller avvisning. Giddens (1996) hevder at livsstilen individet velger å engasjere seg i, er en

---

presentasjon av individets identitet. Ved hjelp av Goffmans og Giddens perspektiver kan de tidligere beboernes videre identitetsutvikling forstås som en tosidig prosess. Tidligere rusmisbrukere må ta ”riktige” valg i forhold til livsstil for å bli akseptert som rusfrie, samtidig må de bli akseptert som rusfrie for å få tilgang til ”riktig” livsstil og identitet (for eksempel tilgang til arbeidsmarkedet).

I tillegg til at samfunnet ofte dømmer tidligere rusmisbrukere, vises den moralske fordømmelsen av seg selv også tydelig i samtalene jeg har hatt med rehabiliterte rusmisbrukere. Mats mener at oppholdet på Huset knytter han til en fortid han ikke er stolt av og ønsker derfor ikke å være åpen med at han har vært der. Han forklarer det slik:

Jeg kommer aldri til å gå med det smykket, og være stolt av at jeg har vært på Huset¹⁰. For da står jeg også for mye dritt jeg har gjort. For du er jo ikke der fordi du har gjort det bra, liksom. Du er jo der fordi du har driti på draget for å si det sånn. Jeg ville aldri vært i avisa for eksempel. Hadde det vært noen reportere her, ville jeg aldri vært med på noe intervju. Det har ikke noe med Huset å gjøre. Det har noe med meg og det å ha vært på institusjon å gjøre. For jeg har vært så overfladisk og holdt fasaden, og det er egentlig mange som ikke vet noe. Mats 32

Til tross for at de tidligere beboerne tilsynelatende har forandret seg mye og har klart å bli rusfrie, kvier de seg likevel for å være åpne om at de har vært i rusbehandling. Uttalelser av typen *du er jo ikke der for at du har gjort det bra* møter jeg blant flere av mine informanter. Giddens (1996) knytter skamfølelse direkte til selvidentitet, ved at han forstår skamfølelse som en grunnleggende angst for om den fortellingen individet opprettholder en biografi gjennom, altså ”selvidentiteten”, ikke er tilstrekkelig. Denne forståelsen av skamfølelse kan være fruktbar for å forstå hvordan rehabiliterte rusmisbrukere opplever skamfølelse over det livet de har levd, og dermed i noen tilfeller ønsker å holde fortiden skjult. Å skjule fortiden kan med Giddens perspektiv sees på som en måte å bygge opp en rusfri identitet på. Med utgangspunkt i Goffman (1959, 1963) kan de tidligere beboernes ønske om å holde fortiden skjult i noen situasjoner forstås som at individet ønsker å kontrollere det inntrykk det gir av seg selv til andre, for å presentere seg selv i et mest mulig fordelaktig lys.

Flere av informantene kunne fortelle at de fortsatt slet med dårlig samvittighet over det livet de hadde levd før. Jan og Kristoffer forteller om det på denne måten:

---

¹⁰ Etter å ha vært rusfrie i to år mottar deltakerne i behandlingsprogrammet et symbol på at de har blitt rusfrie.

(...) Jeg klarer ikke helt å tilgi meg for det gamle livet da, som jeg levde. Jeg jobba med det på Huset hele veien og, men... når jeg er hjemme hos foreldrene mine for eksempel, så er det sånn at jeg nesten ikke klarer å gå i kjøleskapet for å hente meg noe å drikke liksom. Familien min sier: "Slapp av liksom, det er jo glemte det du har gjort. Det er jo så lenge siden, du har gjort noe med livet ditt nå". Men jeg finner ikke helt fred med det da. Så da... det dukker mye opp, bilder brått av ting man har gjort, folk man har skada, sånne ting. Jan 28

(...) Mor mi har slitt jævlig mye med meg. Ho har det. Stakkars. Vært sjukemeldt og. Så jeg er ikke noe stolt av det. Det jeg har påført henne. Kristoffer 30

Skam og anger over livet de har levd finner også Biernacki (1986) blant tidligere rusmisbrukere i sin studie. Goffman (1963) hevder at personer som plasseres under det han kaller karaktermessige stigma, ofte opplever mer skam og skyldfølelse enn de som plasseres under de to andre typene stigma. Det forklarer han med at karaktermessige stigma som rusmisbruk, ofte blir oppfattet som noe man har skyld i selv, i motsetning til for eksempel kroppslige defekter som i stedet kan medføre sympati hos andre mennesker. Skam og skyldfølelse over fortiden, og et ønske om å bli oppfattet som en rusfri person, kan bidra til at tidligere beboere velger å holde fortiden skjult for omgivelsene i noen situasjoner. Dette kan for være viktig for videreutviklingen av deres rusfrie identiteter etter behandling.

7.3 "Jeg føler meg ikke så utrolig presentabel akkurat nå"

Jeg har begynt så smått og ta kontakt med folk, da. Jeg kommer til å være mer aktiv med det når jeg får meg jobb igjen og... når jeg har ting litt mer på beina. For jeg føler meg ikke så utrolig presentabel akkurat nå. Jeg føler meg litt skjør egentlig. Jeg føler meg litt sånn, da. Det går på identitet. At jeg ikke føler at jeg har så mye å... jeg har ikke noe jobb, jeg har ikke noe... det er ikke så mye som skjer i livet mitt. Eller det er jo veldig mye som skjer i livet mitt, men det er liksom ikke noe jeg kan... det er liksom ikke noe å happe med over for andre folk da. "Ja, jeg har vært på institusjon, og fått orden på livet mitt og blitt veldig mye mer bevisst og lært mye om meg sjøl og"... det er ikke noe å komme med det. Kristoffer 30

Kristoffer beskriver en usikkerhet i møte med mennesker utenfor institusjonen. Han knytter selv denne usikkerheten til identitet. Han er fortsatt i ettervern og befinner seg derfor i en mellomfase mellom institusjonen og et selvstendig liv. Han er spesielt opptatt av at en jobb kan være med å styrke hans rusfrie identitet, og gjøre møter med andre mennesker lettere. En jobb kan si noe om "hvem du er", utover at du er "tidligere beboer på en rusinstitusjon".

Kristoffers sitat illustrerer at han ser på seg selv som ansvarlig i relasjon til å bygge opp en rusfri identitet. En forståelse av at individet selv er ansvarlig for å utforme sin egen identitet

---

er i dag også utbredt innen for sosiologien. Giddens (1996:70) forståelse av ”selvidentiteten” som vårt eget livsprosjekt er et eksempel. Han knytter ”selvidentitet” til våre egne anstrengelser og evner til å holde en særlig fortelling om oss selv i gang. Giddens hevder at vi gjennom livsstil presenterer vår identitet i møter med andre mennesker, men han legger liten vekt på hvordan andre mennesker kan være med på å forme og utvikle våre identiteter.

For Goffman (1959) er det nettopp møter mellom mennesker som er avgjørende for våre identiteter. Han mener at våre identiteter kommer til uttrykk gjennom våre handlinger, og at vi gjennom ”dramaturgiske prestasjoner” presenterer oss selv i møter med andre mennesker. Goffman (1959:220) benytter begrepet ”impression management” (inntrykksforvaltning) om hvordan mennesker opptrer i møter med hverandre. Vi vil forsikre oss om at andre oppfatter oss slik som vi selv ønsker. Bevisst eller ubevisst legger vi vekt på noen trekk vi ønsker å vise, og skjuler andre. Hvilke trekk vi ønsker å fremheve, kan variere fra situasjon til situasjon. Vi kan forstå det slik at det finnes en forhandling om den enkelte og hans identitet, som dreier seg om hvordan han oppfatter seg selv, den identiteten han selv spiller og den identiteten andre oppfatter at vedkommende har (Goffman 1959).

For å forstå hvilke faktorer som påvirker tidligere rusmisbrukeres identitetsutvikling etter behandling, synes både en refleksiv og en situasjonell forståelse av identitet å være fruktbar. Informantene er reflekterende når de skal skape nye, rusfrie identiteter i etterkant av behandlingen. De ønsker å danne identiteter basert på verdier de har opparbeidet gjennom deltakelse i behandlingsprogrammet, men reflekterer samtidig over at de ikke vil ”miste seg selv” i endringsprosessen. En situasjonell forståelse av identitet er også nødvendig, fordi møter med andre mennesker synes å ha betydning for tidligere beboeres identiteter og identitetsutvikling. Det er i disse møtene individet blir plassert innenfor ulike grupper og kategorier i samfunnet. Dermed kan den aksept, eller mangelen på aksept, tidligere beboere opplever i møter med andre mennesker være med å forme deres identiteter (Goffman 1963).

7.4 Reetablering av tidligere identiteter

De fleste mennesker sammenligner og plasserer seg selv i forhold til andre mennesker. Det kan imidlertid se ut som om informantene, som befinner seg i en endringsprosess, sammenligner seg med andre i større grad enn majoriteten. Flere av informantene sammenlignet seg også med den de var, og hvordan livet deres var, før rusmisbruket kom ut

---

av kontroll. Det gjelder særlig de som hadde levd et dobbeltliv i mange år, med rusmisbruk som en mer eller mindre skjult aktivitet ved siden av et vanlig liv. Kristoffer forteller dette:

(...) Bruker masse energi på å angre på ting og... Det er jeg også litt god på, vet du. Å tenke på hvor bra jeg hadde det før. Med jobb og penger og bil og hytte, alt var knall liksom. Og se på meg nå. Faen assa. Jeg er litt der, da. Kristoffer 30

Intervjuer: Men nå er du på vei opp igjen da, så nå kan du jo tenke på det.

Men det tar tid, vet du. For meg i hvert fall er ettervernet en utrolig tålmodighetsprøve. Det er sikkert veldig forskjellig det og. Hva slags liv vi har levd tidligere, ikke sant. Jeg har hatt en jobb og et liv før, så jeg veit hvor jeg vil, da. Jeg veit hva jeg vil ha på en måte. Det er mange der oppe som ikke har hatt det. De har et mye bedre utgangspunkt sånn sett. Det er kanskje feil å si det. Men på en måte har ikke de den biten der med at alt var så mye bedre før og at du skal dit igjen på en måte. Så jeg er litt der da, at jeg sammenligner meg med meg før, da. Kristoffer 30

Kristoffer sammenligner det livet han lever nå med det livet han levde før rusmisbruket kom ut av kontroll. Kristoffers fortelling kan tyde på at det ikke bare er konkrete møter med andre som får betydning for livsstil og identitet, men at imaginære forestillinger også får betydning. Minnene om livet de levde før rusbruken ble altoppslukende synes betydningsfullt for identitetsutvikling, fordi det for noen av informantene representerte ønsker og mål for hvordan de vil leve i tiden fremover.

Kristoffer har utdannelse og mange års relevant arbeidserfaring. Når han er ferdig med frivillig arbeid i regi av institusjonen, vil han søke jobb innenfor det samme feltet han har jobbet i tidligere. På denne måten gjenoppdager han sin yrkesidentitet fra livet han levde før rusmisbruket ble altoppslukende. Han mener at de som ikke har levd et tilnærmet vanlig liv med jobb og familie før har et bedre utgangspunkt, fordi de ikke føler det samme presset i forhold til å få tilbake "alt de har mistet". På den annen side kan det være positivt å ha hatt en jobb og sterke familierelasjoner i det ordinære samfunnet tidligere, fordi det å ha vært forankret i identiteter som er akseptert i det ordinære samfunnet, kan representere identiteter de kan vende tilbake til og engasjere seg i på nytt etter behandling.

Biernacki (1986) skiller i sin bok mellom tre ulike "identitetsendringmønstre" for å etablere konvensjonelle identiteter etter å ha brutt med en misbrukertilværelse. Det første mønsteret han omtaler ligner den kursen Kristoffers identitetsendring synes å ha. Det dreier seg om reetablering av gamle identiteter som personen engasjerte seg i før misbruket kom ut av kontroll. Det kan, ifølge Biernacki, oppleves som lettere å reetablere gamle identiteter enn å etablere helt nye identiteter etter behandling. Det begrunner han med at tidligere identiteter

---

er situert i individene fra før, og dermed vil individene opptre med større grad av selvtillit i rollene enn hvis de skulle tre inn i en helt nye roller. Den andre måten å oppnå rusfrie identiteter på, som Biernacki omtaler, er å engasjere eller skape helt nye identiteter innen de eksisterende institusjoner i det ordinære samfunnet. Det kan dreie seg om å begynne på ny utdanning eller i ny type jobb. Den tredje måten handler om å utvide en identitet som har fungert relativt fint gjennom hele misbruket. Det kan for eksempel gjelde for forfattere eller musikere, som har klart å holde disse identitetene ved like til tross for omfattende rusmisbruk

I relasjon til rusmisbrukeres identitetsendring, kan vi ikke snakke om total identitetsendring, fordi livet som rusmisbruker ikke er totalt forskjellig fra livet i det ordinære samfunn. Dette vektlegges også av Lalander (2001) i hans studie av heroin-kulturen i Malmö. Å delta i en subkultur betyr ikke at livet til deltakerne er annerledes på alle områder, bare på noen. Ifølge Lalander. Mats gir oss et bilde av dette:

(...)Jeg har hele tiden prøvd å ta vare på meg sjøl, ikke stått for at jeg har vært narkoman, men heller stått med ene benet i A4-gruppa og andre benet der nede. Jeg har egentlig vippa hele veien. Mats 32

Mats forteller at det var mange som ikke visste at han var rusmisbruker. Det at informantene har holdt rusmisbrukeridentiteten skjult i noen kontekster, kan bety at de har gitt uttrykk for rusfrie identiteter samtidig som de var engasjert i omfattende rusmisbruk. Å ha andre kilder til selvforståelse enn rusmisbrukeridentiteten kan gjøre prosessen ut av rusmisbruket og over i en rusfri tilværelse lettere (Biernacki 1986). En gjenoppdagelse av gamle identiteter kan vi finne hos flere av informantene. Leif forteller dette:

Jeg var en helt normal gutt som spilte fotball, og bare røyka litt hasj i ny og ne. Så ble det bare mer og mer rus. Kutta ut å trene og begynte å feste i stedet for. Når jeg rusa meg mye trente jeg ikke i det hele tatt. Men før det trente jeg masse. Leif 22

Leif forteller at den tidligere interessen for fotball har kommet tilbake, og at han har begynt å spille fotball på et lag i nærmiljøet. I tillegg til at han nevner fysisk og psykisk gevinster av det å begynne å trene igjen, anser han også deltakelse i en lagidrett som en måte å utvide sitt sosiale nettverk på. Johanne har også begynt å engasjere seg på nytt i det som var viktig for henne før hun utviklet et omfattende rusmisbruk:

Jeg har jo tenkt fremover hele tida. Men jeg har liksom tenkt at jeg skal få det til selv om jeg ruser meg, ikke sant. Jeg skal bli fysioterapeut. Og det har jeg visst hele tida. Men jeg har på en måte tenkt at jeg klarer det uansett. Jeg bare ruser meg litt, og så slutter jeg av meg selv når jeg er 25. Det er sånn jeg har tenkt oppi hue mitt, da.
Johanne 22

Intervjuer: Ja, så du tenkte fremover da også, da du var i det miljøet?

Ja, jeg tenkte jeg skulle holde på til jeg var 25, og så skulle jeg slutte. Men jeg skjønner jo at jeg ikke hadde klart å slutte hvis jeg ikke hadde gått inn i behandling, da hadde jeg jo bare fortsatt. Da hadde jeg drevet å rusa meg ennå, ikke sant.
Johanne 22

Johanne skal begynne på den utdannelsen som har vært planlagt siden før hun begynte å ruse seg. Ifølge Kristoffer, Leif og Johanne ble rusmisbruket altoppslukende for dem en periode. De gir imidlertid også uttrykk for at deres tidligere identiteter fortsatt er situert i dem, gjennom at de i etterkant av behandlingen ønsker å engasjere seg i interesser og jobber som var viktig for dem før rusmisbruket ble omfattende.

7.5 "Jeg er veldig misfornøyd med den plassen jeg har i samfunnet i dag"

Mestringsfølelsen er grei. Jeg tror jeg skal få til framtida. Men jeg er jo veldig misfornøyd med hvor jeg er hen i samfunnet nå. For jeg har hatt alt og nå starter jeg på bunn. Skal starte på nytt. Jeg er blitt tvungen til å jobbe gratis mens jeg har gått på trygd. Og jeg ønsker jo å komme i gang, få meg en jobb, få alt opp å gå igjen, ikke sant. Helge 35

I tillegg til at informantene sammenlignet seg med den de var før de utviklet et omfattende rusmisbruk, sammenlignet de seg også med allmennheten mer generelt, slik de oppfattet den. Helge foreller at han ikke er fornøyd med den plassen han har i samfunnet i dag. Dette viser hvordan tidligere rusmisbrukeres integrering i samfunnet etter behandling også blir påvirket av de krav og kategorier de opplever i dagens samfunn.

Med Giddens perspektiv kan de krav informantene opplever i dagens samfunn forstås som betydningsfullt for deres identitetsutvikling. Giddens (1996) knytter identitet til modernitet. Han legger vekt på at mennesker i det han kaller det "høymoderne samfunn" i større grad må konstruere sin egen identitet gjennom de valg de tar, enn hva som var tilfelle i mer tradisjonelle samfunn. I tradisjonelle samfunn var den familien du var født inn i, det lokalsamfunnet du vokste opp i og samfunnets tradisjoner i større grad avgjørende for din identitet. Ifølge Giddens (1996) er det ikke lenger slik at tradisjoner, familie og

---

lokalsamfunn forteller deg hvordan du skal leve ditt liv. Det er i større grad opp til deg selv å skape og velge din identitet.

Informantene setter høye krav til seg selv når de skal bygge opp en selvstendig tilværelse i etterkant av behandlingen, og de er opptatt av hvor de ”skulle ha vært” i livet. De sammenligner seg med andre på sin egen alder eller med det livet de selv hadde før rusmisbruket ble omfattende. Helge sier han ”føler seg på bunn i samfunnet”. Under behandlingen lever de skjermet fra samfunnet rundt, i et miljø som applauderer og jobber sammen med dem for å oppnå endring. De synes å endre syn på seg selv gjennom interaksjon med medbeboere og stab. Etter behandling skal de etablere seg i samfunnet på nytt, og dermed får samfunnet og omgivelsene økende betydning og innvirkning på deres identitetsendring. Informantene gir uttrykk for at de sammenligner seg med det de oppfatter som allmennheten, og gir seg selv en plassering i samfunnet basert på denne oppfattelsen.

Kristoffer snakker om samfunnet vi lever i, og kravene som stilles til oss, på denne måten:

Ja, folk har nok med sitt der ute, vet du. Sånn er jo samfunnet blitt. La oss si du møter en partner, da, og kjøper et hus og en bil for eksempel. Da er det kjempedyrt. Det er vanvittige priser, ikke sant. Du skal jo helst ha åtte jobber. Du får jo ikke tid til noe annet, det er et jag hele veien. Det er liksom sånn det er lagt opp på en måte. Og pluss den enorme materialismen som er, du skal gjerne ha litt feitere bil, du skal ha kule klær, ikke sant. Viktig hva andre synes. Du skal vise at du er oppe og går liksom. Folk henter ungene sine klokka seks på SFO, hiver i seg mat og krampeprøver å finne på noe for å være en god pappa, liksom. Så er det skole og jobb igjen. Sånn er samfunnet, da. Folk er så travle og egoistiske. ”Hvordan går det?” ”Nei, det går bra”. (snakker fort). Det er liksom bare det går bra. Du begynner ikke å åpne deg opp og nei, det går ikke så veldig bra egentlig, du skjønner... det er liksom ikke så rom for så mye av det, da. Det er ikke det. Kristoffer 30

Her reflekterer Kristoffer over samfunnets høye krav. Giddens (1996) kobler som tidligere nevnt konstruksjonen av identitet til samfunnsutviklingen. Med Giddens perspektiv kan vi se at Kristoffer selv tar ansvar for å bygge opp egen identitet. Dette kan oppleves som krevende i et samfunn som han beskriver på denne måten.

Felles for informantene er at arbeid er svært viktig for dem når de skal bygge opp en selvstendig, rusfri tilværelse. Det å ha en jobb er nært knyttet til deres selvfølelse og identitet. Sigurd forteller:

Jeg føler jeg ikke har noe å skamme meg over lenger på en måte, som i den grad jeg hadde før. Sånn i forhold til hvem jeg var og sånn... jeg tenker jo kanskje litt på det ennå, eller jeg tenker jo på det ennå, sånn i forhold til at jeg ikke er noe utdanna. Så jeg føler liksom at det trekker litt ned, da. Jeg syntes det var litt kult da jeg hadde den jobben som anleggsgartner, for da var jeg noen, liksom. Jeg er anleggsgartner. Det er liksom... det er som å være elektriker eller bilmekaniker eller advokat. Jeg er... den var litt kul å ha. Så det var ålreit. Da følte jeg meg veldig sånn... akseptert, da. En sånn god, kjempegod følelse. Følte at det var behov for meg liksom. Så det ga en skikkelig selvtillit. Sigurd 33

Sigurd forteller her at selvfølelsen er bedre i dag enn den var før, og begrunner det med at han ikke lenger har noe å skamme seg over. Han legger imidlertid vekt på at manglende utdanning og jobb virker negativt på selvfølelsen. Wadel (1996:66) understreker at arbeidsledighet i vårt samfunn er nært knyttet til skamfølelse. Han hevder at samfunnet tydeliggjør dette med hele tiden prøve å ”reduere arbeidsledigheten”.

De tidligere beboerne har blitt rusfrie og kan ikke lenger kategoriseres som rusmisbrukere, men de innehar få tegn som sier noe om hvem de er i dag. En yrkestittel vil kunne knytte dem til en akseptabel identitet i det ordinære samfunnet. Informantene var fortsatt i ettervern i perioden da intervjuene fant sted. De bodde fremdeles i nærmiljøet rundt institusjonen og deltok fremdeles i frivillig arbeid i regi av institusjonen. På denne måten befant de seg fortsatt i en mellomfase mellom behandling og et selvstendig liv, og identiteten deres var fremdeles nært knyttet til institusjonen, og dermed også til rusmisbrukertilværelsen. De har få tegn som sier noe om ”hvem de er”, bortsett fra at de er tidligere beboere på en rusinstitusjon.

7.6 Oppsummering

I dette kapittelet har jeg vært opptatt av hvilke tanker og erfaringer informantene har rundt møter med omgivelsene etter behandling. De beskriver alle en viss følelse av ubehag knyttet til det å være åpne om at de har vært på institusjon, fordi det kobler dem til fortiden som rusmisbruker. Møter med andre mennesker synes å ha betydning for videre identitetsendring gjennom den aksept eller avvisning tidligere rusmisbrukere opplever i disse møtene (Goffman 1963).

---

8. LIVET ETTER BEHANDLING - STØTTE

I forrige kapittel vektla jeg i hovedsak informantenes tanker og erfaringer rundt møter med mennesker som ikke har tilknytning til institusjonen. I dette kapittelet er jeg opptatt av hvem informantene omgås til daglig. *Støtte fra et nettverk* er den tredje komponenten tidligere beboere hevder er av betydning for å bevare og videreutvikle rusfrie identiteter etter behandling. Det jeg ønsker å finne svar på er hvem tidligere beboere omgås og identifiserer seg med i dag, og hvordan nettverket får betydning for identitet.

8.1 Møte med gamle venner: "det eneste som var forandra var meg"

Det kan være vanskelig for mennesker å se og beskrive sin egen forandring, men informantenes tilfeldige eller planlagte møter med sitt tidligere miljø ga gode data på endringene deres. Dette var konkrete hendelser som kunne si mye om hvordan informantene så på seg selv i forhold til sitt gamle miljø, og på denne måten sa de også noe om sin egen forandring.

Kristoffers historie:

De som jeg rusa meg sammen med, de er liksom så heavy rusmisbrukere at du ser dem ikke ute i det offentlige rom. Eller veldig sjelden. Hvis du treffer på dem, så kjenner de deg ikke igjen en gang. "Har du noen småpenger, eller?" (lager til "misbrukerstemme"). De er liksom helt der. Det er noen som kjenner deg igjen, da. Jeg snakka med en jente nå når jeg var i Elverum for en måneds tid tilbake, og hun kjenner jeg litt fra tidligere. Vi var sammen på avvenningsklinikken før jeg skulle til Huset. Hun var jo helt på en snurr. Kom løpende mot meg med åpne armer. Da jeg så hvem det var, var det litt sånn... æsj og nei. Litt sært på en måte. Kristoffer 30

Johannes historie:

Jeg var på en konsert på Lillehammer for en tid tilbake og da møtte jeg på noen som jeg hadde jobba med før, og de ruser seg jo. Først så sa de: "dritkult at du er blitt nykter". Men så sa de: "når du skal røyke hasj neste gang, så får du ta kontakt med oss". Jeg bare: "jeg skal ikke røyke noe mer. Jeg er ferdig". Og de bare: "ja, men neste gang liksom". De har jo ikke kommet noe sted. Hvor er det de er med seg selv, ikke sant? Det var ikke noen forandring, liksom. Det første som skjer når jeg møter dem er at de skal begynne å slåss med en eller annen kar, ikke sant, så da var det bare sånn, ja, ja, ha det da.

Intervjuer: Følte du deg annerledes enn dem?

Ja, jeg følte vel, akkurat der og da så følte jeg meg vel mye bedre enn dem, egentlig. Jeg følte sånn, æsj, se på dem liksom. Stakkars folk. Har jeg vært sånn, liksom?
Johanne 22

Disse fortellingene illustrerer at Kristoffer og Johanne har forandret seg, og at de ikke lenger identifiserer seg med rusmiljøet. De føler seg annerledes eller bedre enn sine gamle venner, og det kan bety at selvfølelsen har økt. De hevder å ikke lenger har noe til felles med sine gamle venner, og at de heller ikke ønsker og omgås dem.

Som vi har sett i de to andre kapitlene om livet etter behandling, kan den første tiden utenfor institusjonen være en tøff periode for tidligere beboere. Informantene legger vekt på at de er usikre på hvordan de skal presentere seg selv i møter med andre mennesker. Thomassen (2001:171) legger vekt på at tidligere beboere ofte opplever usikkerhet den første tiden etter behandling, og at de i denne perioden kan være på leting etter et ankerfeste som kan gi ”ontologisk trygghet”. Denne usikkerheten kan knyttes til beboernes ”skjøre selv” som jeg omtalte i kapittel 6. De har i denne perioden få sikre tegn som sier noe om hvem de er, og de er uten forankring i noe trygt og kjent (Skatvedt 2001). For noen kan tidligere miljø trolig representere en trygghet som kan løse den ”ontologiske utryggheten” eller styrke deres ”skjøre selv” i den første tiden etter behandling. Leif fortalte at han hadde dratt for å møte gamle venner en stund etter at han kom over i ettervernet:

Det var en periode i ettervernet jeg var litt på byen med gamle venner og sånn.

Intervjuer: Hvordan var det?

De satt jo og rusa seg foran meg. Jeg kjente mye på russug.

Intervjuer: Hadde noe forandra seg eller var ting som før?

De har ikke forandra seg. Når jeg kom inn, så var det sånn, halla Pettersen, så var det sånn kjempesmil og fy faen så lenge sida jeg har sett deg, liksom. Men så tok det ti minutter, så var det akkurat som det var før. Det eneste som var forandra var meg. Ikke noe mer.

Intervjuer: Og det var ikke noen positiv opplevelse?

Nei, det var ikke det. Jeg prøvde liksom å smile til dem, og jeg liksom holdt maska da. Prøvde å late som jeg hadde det gøy, liksom, men det var ikke noe gøy i det hele tatt.

Intervjuer: Følte du deg annerledes enn dem?

Jeg følte meg mye bedre enn dem, da. Når jeg satt der liksom. Leif 22

Leif forteller at han ”holdt maska” og prøvde å late som han hadde det gøy i møte med gamle venner. Med Goffmans (1959) forståelse av identitet kan det se ut som at Leif forsøkte å tilpasse seg vennene og leve opp til deres tidligere oppfattelse av han. Det kan se ut som han forsøkte å presentere sin tidligere rusidentitet i møte med gamle venner, selv om han ikke rusa seg. Ubehaget Leif opplevde i disse møtene kan forstås som at han forsøkte å presentere en identitet som han er i ferd med å forlate. Med Giddens (1996) perspektiv kan det at Leif velger å dra på fest med gamle venner få innvirkning på hans identitet. Giddens forstår livsstilen individet velger å engasjere seg i som en måte å presentere seg selv og sin identitet på. Å velge å dra på fest med gamle venner kan ut fra dette perspektivet anses som valg av en livsstil, som strider imot en rusfri identitet.

8.2 ”Da kan jeg føle meg litt sånn annerledes da”

Møter med gamle venner kan tyde på at informantene har forandret seg og ikke lenger identifiserte seg med rusmiljøet. Til tross for at informantene har forandret seg, blitt rusfrie og tar avstand fra tidligere miljø, er likevel møter med mennesker utenfor institusjonen preget av usikkerhet. Stine legger vekt på at hun noen ganger føler seg annerledes i møte med mennesker som ikke er tilknyttet Huset. Hun beskriver det på denne måten:

Noen kan bli sånn veldig interessert i deg. Har du vært på Huset og veldig sånn fokus på det, liksom. Da kan jeg føle meg litt sånn annerledes, da. På jobben var de veldig nysgjerrig i begynnelsen. Og jeg skjønner jo at folk kan være det. Men da følte jeg meg annerledes enn andre, da. Det satt tre stykker rundt meg og bare... oj, oj, oj. Men det kunne også være ganger du følte deg litt ovenpå, da. Hei, hei, hei, jeg har vært i terapi og jeg kjenner meg selv og jeg veit godt hva jeg driver med. Du er bare sånn... hva slags mønster er det du driver og lever etter? Skikkelig sånn blærete, da. Trur at du er mye bedre enn andre da, noen ganger. Jeg tenker sånn, herregud, ho kjenner ikke seg sjøl eller han er jo helt uansvarlig økonomisk og skulle vært i terapi og... (ler). Det kan være litt sånn og. Stine 32

Stine snakker her om at hun noen ganger føler seg annerledes enn mennesker som ikke har vært i behandling. Denne følelsen av å være annerledes knytter hun til to ting: hvordan andre oppfører seg mot henne og sin egen utvikling. Hun føler seg annerledes hvis folk blir veldig interessert i å høre om behandlingen, for da rettes oppmerksomheten mot det som skiller henne fra andre, og mot hennes fortid som rusmisbruker. Hun legger også vekt på at egen læring og utvikling kan gjøre at hun føler seg annerledes enn andre mennesker. Etter ett år i behandling er hun blitt god til å ”lese” seg selv og andre, og hun mener at dette bidrar til at hun ”ser” andre mennesker på en annen måte enn personer som ikke har vært i behandling.

I den første tiden etter behandling har de lite som sier noe om ”hvem de er” utenfor institusjonen. Følelsen av å være annerledes, og usikkerhet i møte med mennesker utenfor institusjonen, kan forstås som at de ikke identifiserer seg med ”vanlige” mennesker. Informantenes beskrivelser av møter med gamle venner tyder på at de heller ikke identifiserer seg med sitt tidligere miljø. Manglende identifisering med rusmiljøet, og til dels også med ”vanlige” mennesker, kan være et resultat av at tidligere beboere befinner seg i en mellomfase mellom institusjonen og et selvstendig liv.

Denne mellomfasen kan oppleves som en sårbar periode. De har brutt all kontakt med gamle venner, har fulgt strenge rutiner inne på institusjonen i over ett år, og befinner seg i en periode hvor de skal lære å leve livet på nytt, uten rus. I en slik periode er det ifølge informantene viktig å ha støtte gjennom et nettverk, og de vektla nærmeste familie og vennene i ettervernet som sine nærmeste. Flere hadde fått gode venner under behandlingsoppholdet, og fortalte at de hadde daglig kontakt med andre i ettervernet. Stine forteller om relasjonene i ettervernet på denne måten:

Ta godt vare på venner og folk som står der nær, liksom, det har jeg lært på Huset. Være ærlig. Ærlig hele veien. Om ting og tang og. Be om hjelp når du trenger det, liksom. Ta opp telefonen å ringe noen hvis du har det tøft og. Ikke være redd for å bry andre hvis du for eksempel bare har lyst til å prate litt. Stine 32

Informantene forteller at ærlighet er et grunnleggende ideal i ettervernet. De sier at de ikke tar i mot ”bullshit” fra en annen i ettervernet, det vil si at de ber om hele sannheten hvis noen kommer med bortforklaringer eller tydelig holder tilbake noe. Dette var et viktig premiss inne i på Huset, og de legger vekt på at den ærlige og direkte tonen lever videre i ettervernet.

Flere av informantene har fått gode venner gjennom behandling og ettervern. Jan forteller dette:

Jeg er veldig fornøyd med ettervernet. Det er helt topp. Jeg kunne ikke hatt det bedre enn det her. Det kunne jeg ikke. Jeg har liksom nok av venner. Det er nesten sånn at jeg har dårlig samvittighet hvis det er en jeg ikke har rukket å ringe på noen dager.

Intervjuer: Har du bedre venner nå enn du hadde før?

Ja, de er jo det. Jeg stoler på dem, at de ikke vil meg noe vondt. Og hvis jeg bare ringer, hvis jeg hadde hatt det tøft, så vet jeg det at jeg kunne bare ha ringt hvem som helst nesten, og de hadde kommet med en gang. Jeg vet jeg får hjelp til alt fra å bære vaskemaskiner til matoppskrifter, til hva som helst, liksom. Jan 28

Jan oppfatter ettervernet som et omsorgsfullt og støttende fellesskap, og har mange venner som han omgås daglig. Jan har tidligere vært en del av et kriminelt miljø. Vennskap han har utviklet gjennom behandlingen står i sterk kontrast til de relasjonene han har hatt i livet sitt tidligere. Han forklarer det på denne måten:

(...) Ja, så reiste jeg til Huset. Så... ja, det var vel en litt vill opplevelse. Det var veldig stor overgang fra å være i fengselet... du kunne ikke akkurat gå ut i luftegården der og si at jeg kjenner jeg er litt lei meg i dag. Da får du bare en midt på trynet, ikke sant. Det er jo helt omvendt der inne i fengselet. Det er jo bare makt og image, ikke sant, som teller. Jan 28

Eller som Kristoffer forteller om relasjonene i rusmiljøet:

(...) De fleste er jo ikke venner ute i det miljøet der, ikke sant. Der er det liksom en ting felles, og det er rusen. Og det snakkes dritt bak ryggen på hverandre, lurer hverandre hele veien, ikke sant. Kristoffer 30

Disse sitatene tyder på at relasjonene som er utviklet inne på Huset skiller seg mye fra de relasjonene informantene har kjennskap til fra før. Flere legger vekt på at de i begynnelsen av behandlingen syntes det var skremmende å skulle åpne seg og knytte sterke bånd. I ettertid forteller de at de har fått gode venner, og at det er en viktig støtte og trygghet i tiden etter behandling. Noen legger imidlertid vekt på at det kan bli for mye ærlighet og direktehet i relasjonene:

(...) Det har vært så mye terapi her opp i gjennom. Så mye påpekninger, bla bla. Det er kanskje ikke... det blir for mye... jeg vet ikke. I den fasen jeg er nå så er det så mye pålagte greier og, liksom. Mats 32

Jeg synes av og til det kan være veldig deilig og ha kontakt med folk som ikke er fra Huset. For det kan bli litt mye sånn Huset og terapi. Det er godt å kunne avveksle med noe, liksom. Johanne 22

Mats og Johanne legger her vekt på at den ærlige og direkte tonen i fellesskapet kan innebære at vennskap utviklet i Huset bærer for mye preg av terapi. Ærlige og direkte tilbakemeldinger på holdninger, atferd og livsstil fra de andre i fellesskapet kan være tøft å motta. Tilbakemeldinger, korrigeringer og støtte fra ettervernet kan imidlertid også anses som viktige bidrag for at de skal fortsette å leve i tråd med deler av programmets verdier, og dermed beholde og videreutvikle en rusfri identitet.

Ettervernet kan sammenlignes med bevisstheten de tidligere beboerne hevder å ha opparbeidet gjennom behandling. Både den opparbeidede bevisstheten og tilbakemeldingene i ettervernet beskrives som slitsomt av informantene. Det å reflektere over egne følelser,

---

holdninger og livsstil til enhver tid oppleves som slitsomt, men det ser ut som at det er nettopp denne refleksiviteten som bidrar til identitetsendring (Giddens 1996). På samme måte kan de ærlige og direkte tilbakemeldingene og korrigeringene i ettervernet oppleves som slitsomt, men også som nødvendige for å bevare og videreutvikle rusfri identiteter.

Med symbolsk interaksjonistisk perspektiv kan vi forstå interaksjonen mellom deltakerne i ettervernet som betydningsfullt for videre identitetsutvikling. Interaksjonen mellom deltakerne i ettervernet kan forstås som en forlengelse av den dialektiske prosessen som finner sted inne på institusjonen. Altså en dialektisk prosess mellom individets syn på seg selv, og fellesskapets støtte og korrigering av individet. Fordi de tidligere beboerne ikke lenger befinner seg inne på institusjonen, foregår ikke interaksjonen med andre i fellesskapet etter strenge rutiner i en skjermet kontekst. Dermed vil trolig ikke interaksjonen mellom tidligere beboere være like konfronterende som interaksjonen i behandlingskonteksten. I tillegg vil, som jeg omtalte i kapittel 6 og 7, også informantenes egne refleksjoner og konkrete møter med andre mennesker få betydning for videre identitetsendring.

8.3 Sosial kontroll og sosial skremsel i ettervernet

Intervjuer: Hvordan synes du ettervernet fungerer?

Det fungerer veldig bra. Også den biten med sosial kontroll, ikke sant. Det er jo... det går ikke an å gjemme seg bort her i byen. Bare du går ut døra så møter du på tre fire stykker med en gang. Bare en tur ned i butikken så er det sånn. Sånn sett så er du veldig safe på en måte. Det er selvfølgelig viktig det med feedback og feedbacksystemet. Hvis jeg for eksempel ser en nede i sentrum som jeg synes ser litt skakk ut, eller som kanskje hilste litt fort og forsvant videre, og som normalt pleier å stoppe og snakke, da er det viktig å gi feedback på det. Ringe til stab ikke sant. Jeg ga feedback her om dagen. Jeg hadde snakka med en fyr som jeg syntes så... helt unormal ut på en måte. Kristoffer 30

Her forteller Kristoffer om ”sosial kontroll” i ettervernet. Han legger vekt på at de blir ”passet på”. Flere av informantene kunne fortelle om konkrete episoder hvor de hadde vært nær ved å gi opp, men hvor de plutselig hadde truffet en i ettervernet, som enten hadde snakket med dem og gitt dem nytt pågangsmot til å holde ut, eller som hadde ringt til stab som hadde kommet til unnsetning.

Ettervernet har jevnlig samlinger på institusjonen, der hendelser som har funnet sted i ettervernet den siste tiden tas opp i plenum. På samlingene jeg deltok i var det mange

---

personlige og sterke temaer som ble tatt opp. Møter med gamle venner, rustanker, selvmordstanker, fremtidsplaner og familierelasjoner ble snakket om. Mange opplevde å få tøffe tilbakemeldinger og korrigeringer av andre tidligere beboere og stab. På denne måten skal fellesskapet i ettervernet hjelpe individet i arbeidet med å bevare og videreutvikle rusfrie identiteter også i etterkant av behandlingsoppholdet. Det blir hele tiden lagt vekt på at en også svikter de andre i fellesskapet hvis en begynner å ruse deg igjen.

Ærligheten og den tette kontakten mellom deltakerne i ettervernet innebærer at alle får vite det hvis noen velger å begynne å ruse seg igjen. Det at andre begynner å ruse seg igjen oppleves som skremmende:

Ja, det som er litt sånn skremsel for oss her inne nå, da, det med Anders. Han har vært å sprekt, da, et par tre ganger som vi ikke har visst om. Så har han kommet ut med den ene gangen, da, som han har sprekt. Og så har han kommet ut med det andre etterpå og så er det rett inn i fase 1. Så han kom i dag. Han hadde fått seg fast jobb, fått seg leilighet, han har sertifikat, fått kontakt med familien sin igjen, alt var bare bra. Og så gjør han det her, så er det rett inn i fase 1 igjen, på et rom på internatet, du skal få en storebror, hele den greia der. Så sånne ting gjør jo at... det skremmer. Jeg vet jo ikke åssen det er å være alene der ute ennå (...) Mats 32

Noen ganger kan jeg bli skremt av å se andre som det skjer med, ikke sant. Som du aldri hadde trudd det kom til å skje med, da. Som plutselig begynner å ruse seg igjen. Du klarer ikke å skjønne hvordan i all verden kunne den personen begynne med det igjen, som hadde klart det så fint og holdt seg rusfri i flere år, ikke sant. Så det er skummelt. Stine 32

Mats og Stine illustrerer her hvordan den tette kontakten i ettervernet også kan virke skremmende. Det å se andre begynne å ruse seg igjen kan oppleves som tøft for tidligere beboere. Det kan føre til at de blir mer engstelig for om de selv skal klare å holde seg rusfri, enn de kanskje ville vært hvis de ikke hadde hatt kjennskap til hvordan det gikk med andre. Det at andre "sprekker" kan imidlertid også bidra til at de reflekterer mer over hva som er viktig for at de selv skal klare å holde seg rusfri.

Hvem er det som "sprekker"? Er det noen som faller utenfor fellesskapet i ettervernet? Flere av informantene fortalte meg at de var selektive i forhold til hvem de valgte å ha mye kontakt med i ettervernet. De fortalte at det var viktig for dem å omgå mennesker som de stolte på at ønsket å bli rusfri, og som fulgte programmet på en seriøs måte, for at de selv skulle klare å holde seg rusfri. Dette ble omtalt som et dilemma av tidligere beboere, fordi en i utgangspunktet har ansvar for å ta vare på alle i ettervernet, og at de som begynte å bli useriøse i forhold til programmet, nettopp var de som trengte mest støtte.

Dette dilemmaet omtales også i Frankel (1989:200) i studien *Context, Power and Ideology in a Therapeutic Community*. Hun hevder at dette dilemmaet er skapt av sprikende beskjeder i terapeutiske samfunn. På den ene side skal du sette din egen rehabilitering foran alt annet mens du er i behandling; på den annen side skal du også hjelpe andre og ta ansvar for dem. Dette beskriver hun som at det i ytterste konsekvens ikke er noen andre som har ansvar for din rehabilitering, men at det er meningen at du skal ta ansvar for alle andres.

Flere av informantene legger også vekt på at de er skeptiske til å engasjere seg følelsesmessig i personer som de ikke stoler på at virkelig ønsker å bli rusfri, i frykt for at de skal begynne å ruse seg igjen. Ifølge tidligere beboere medfører det følelsesmessige belastninger når noen velger å forlate behandlingsprogrammet. Med tanke på selektiviteten i ettervernet, er det sannsynlig at noen faller utenom støtten i fellesskapet. Resultatet kan da bli ensomhet. Ensomhet kan oppstå til tross for at den sosiale kontrollen i ettervernet synes sterk. Det holder trolig ikke å bli ”passet på” av fellesskapet, hvis de andre i ettervernet ikke har troen på deg og ikke tør å engasjere seg følelsesmessig i deg.

Ravndal og Vaglum (1994) finner også at noen faller utenfor fellesskapet under behandling i terapeutiske samfunn. De hevder at dette særlig gjaldt beboere som hadde vansker med å etablere kontakt med andre, og at det ofte var tilfelle for de som falt ut av behandlingen. Ensomhet omtales av informantene som en grunn til at noen begynner å ruse seg igjen:

Ensomheten den er veldig skummel den. Det er den altså. Den er beinskummel. Det er flere som har sprekt på grunn av det, liksom, i sene perioder av programmet. Vært nyltre lenge og blitt ensom. Kristoffer 30

Jeg ser på det som et verktøy, da, å ruse seg. Også veit jeg hva det er og... hvis jeg ikke stoler på det nettverket jeg har rundt meg i dag, så kan jeg se på rus som en løsning, jeg, vet du. Som at jeg kan bruke det til å få det bra med meg sjøl på en måte, ikke sant. Så det... jeg merker det noen ganger hvis jeg blir litt deppa og sånn, så... jeg ser jo på meg sjøl som et jævlig svakt individ på en måte. På dem tinga der, da. At tankene fort kan falle til at, nei nå har jeg ikke det noe bra og dette her går til helvete og hele systemet rundt meg bare faller sammen og... ok, hva er det som er sikkert da? Jo, hvis jeg ruser meg og går tilbake til det, det er sikkert, det kan jeg, og det veit jeg hva er for noe, liksom. På godt og vondt. Sigurd 33

Kristoffer og Sigurd vektlegger støtte fra et nettverk som viktig for at de skal klare å holde seg rusfri. Som en oppsummering av ettervernet kan vi si at det er viktig for tidligere beboere å ha noen å støtte seg til i den første sårbare perioden etter behandling. De befinner seg i en periode hvor de har brutt kontakt med gamle venner fra rusmiljøet, samtidig som møter med mennesker utenfor institusjonen preges av usikkerhet. Det kan se ut som at det er

---

de andre i ettervernet som er det viktigste nettverket i den første tiden etter behandling, og at det også er denne gruppen de helst identifiserer seg med i denne perioden.

Informantene forteller at de har fått gode venner gjennom behandlingsoppholdet, og at ærlige og direkte tilbakemeldinger lever videre i ettervernet. Det er likevel rimelig å tro at interaksjonen mellom tidligere beboere i tiden etter behandling bærer preg av å ha en noe mildere form, fordi den ikke lenger foregår i regi av en streng struktur og i en skjermet kontekst. I ettervernssamlingene som arrangeres ved institusjonen, med ansatte til stede, bærer imidlertid interaksjonen mellom deltakerne preg av å være enda tøffere og mer direkte enn hva som er tilfelle inne på institusjonen.

8.4 Alder og dårlig tid

Men det tar tid, vet du. Ettervernet er... for meg er det i hvert fall det... en utrolig tålmodighetsprøve altså. Det er sikkert veldig forskjellig det og. Hva slags liv vi har levd tidligere, ikke sant. Jeg har hatt en jobb og et liv før, så jeg veit hvor jeg vil, da. Jeg veit hva jeg vil ha på en måte (...) Kristoffer 30

Jeg mangler seks fag for å få studiekompetanse. Jeg vil egentlig ta det på et år, men kanskje jeg må bruke to. Jeg har hastverk. Jeg har lyst til å få kjøpt meg leilighet, få kjøpt meg bil og få en datter som heter Ronja. Jan 28

Jeg er utålmodig. Jeg ønsker framtida velkommen, jeg skulle bare ønske den kom litt fortere. Jeg kjenner daglig på bitterhet for hva jeg har mista og hva jeg kunne ha hatt, hvor jeg burde vært. Helge 35

Disse sitatene illustrerer følelsen av ”dårlig tid” som flere av informantene beskrev. I synet på framtida og på hvordan de trivdes med å være i ettervern var det store forskjeller blant yngre og eldre informanter. De eldste ga uttrykk for å være utålmodige i forhold til å komme seg videre i livet; de hevdet de hadde dårlig tid, og at de hadde kastet bort mange år av livet allerede. De ønsket å etablere en selvstendig tilværelse med jobb, leilighet, bil og en å dele livet med. Med andre ord ønsket de å utvikle en nye identiteter som ikke knyttet dem til institusjonen.

De yngre beboerne tok det mer med ro i ettervernet. De trivdes med vennene fra institusjonen, hadde skaffet seg skole eller studieplass i nærmiljøet og kunne gjerne tenke seg å bo i området rundt institusjonen en god stund til. Mens de eldre ga uttrykk for at de hadde dårlig tid med å få bygget opp en selvstendig tilværelse, dreide bekymringene blant de yngre seg i større grad om hvordan de skulle legge opp ungdomslivet sitt videre med fest og

---

moro, men uten rus. Forskjell mellom eldre og yngre beboere knyttet til dårlig tid i behandlingen finner vi også i andre studier (Svensson 1996, Lalander 2005).

Winick (i Ravndal 1993:23) hevder at rusmisbrukere over 30 år ofte modnes ut av misbruket¹¹. Denne teorien er basert på undersøkelser av personer som har sluttet å misbruke narkotika uten behandling, men den kan likevel belyse forskjellen mellom de yngre og de eldre beboerne i denne studien. Det kan se ut som at de som har passert 30 år i større grad var lei av det livet de levde før og mer klar for et roligere liv. De yngste hadde ikke på samme måte opplevd å bli lei. De var fortsatt opptatt av fest og moro, og hadde ofte ikke opplevd de forferdelige nedturene i rusmiljøet i like stort omfang som de eldre. De ga heller ikke uttrykk for at de hadde dårlig tid med å etablere en selvstendig tilværelse slik de eldre gjorde.

8.5 Oppsummering

I dette kapittelet har jeg vært opptatt av hvem tidligere beboere omgås og identifiserer seg med den første tiden etter behandling. De hevder at de har forandret seg og ikke lenger identifiserer seg med gamle venner fra rusmiljøet. Møter med mennesker utenfor institusjonen kan, som vi så i kapittel 7, imidlertid være preget av usikkerhet, og det kan se ut som at tidligere beboere heller ikke identifiserer seg med denne gruppen den første tiden etter behandling. Tidligere beboere gir uttrykk for at fortsatt støtte fra vennene i ettervernet er viktig i denne sårbare perioden.

Den tette kontakten mellom deltakerne i ettervernet kan innebære at ettervernet kan oppleves som både sosial kontroll og sosial skremsel. Den tette kontakten synes å bidra til at de har et nettverk å finne støtte i hvis de trenger det, men den innebærer også at alle får vite det hvis noen begynner å ruse seg igjen, noe som kan oppleves som skremmende. Fortsatte tilbakemeldinger og korrigeringer fra andre i ettervernet omtales som viktig veiledning i

---

¹¹ Ravndal (1993) stiller seg kritisk til denne teorien. Hun hevder at "uttrykket "modning" ut av stoffmisbruket ofte brukes om en mer eller mindre langvarig abstinens, men uten at de enkelte utvalg blir fulgt opp over tid for å se om stoffriheten varer ved" (Ravndal 1993:23). Det er også stilt spørsmålstegn ved om de som hevdes og modne ut av misbruket i det hele tatt kunne defineres som rusmisbrukere i første omgang.

---

retning av en rusfri tilværelse, men det kan også bidra til at noen opplever vennskap med andre tidligere beboere som for mye preget av ”terapi”.

---

9. Avslutning

Formålet med denne oppgaven har vært å belyse hvordan rehabiliterte rusmisbrukere opplever egen endring, og hva som synes å være betydningsfullt for å bevare og videreutvikle rusfrie identiteter etter behandling. Jeg har i hovedsak vært opptatt av hvordan tidligere beboere opplever den første tiden etter behandling. For å få forståelse for endringene de gjennomgår og utfordringene de møter i denne perioden, anså jeg det som nødvendig å få innblikk i deres erfaringer fra livet før, i og etter behandling.

9.1 Oppsummering av analysekapitlene:

I kapittel 4 omtalte jeg *livet før behandling*. Livet i rusmiljøet var Ifølge de tidligere beboerne en tid preget av opp- og nedturer. Den første tiden i miljøet beskrives som en bekymringløs og spennende tid med mye fest og moro. I denne perioden var rusbruk gjerne en tilleggsaktivitet ved siden av andre interesser og aktiviteter, men etter hvert ble rusbruken og virksomheten rundt rusbruken mer altoppslukende for informantene. Det kan synes som at de gjennom deltakelse i en ruskultur utviklet en særegen livsstil og måte å se på seg selv og omgivelsene på. Flere års deltakelse i et rusmiljø, som levde etter til dels andre normer enn det ordinære samfunnets, kan trolig ha bidratt til at de utviklet identiteter knyttet til dette miljøet. Den siste tiden før behandling beskrives gjerne som en forferdelig tid, hvor sosiale, økonomiske, fysiske og psykiske problemer økte i omfang. Til tross for tilsynelatende store problemer så de likevel ikke på seg selv som rusmisbrukere i denne perioden. Det forklarer de med at de var så ”nedbrutt” den siste tiden før behandling, at jakten etter penger og dop var det eneste de klarte å konsentrere seg om. Det var i hovedsak venner, familie eller helsearbeidere som fikk dem inn i behandling.

I kapittel 5 var jeg opptatt av selve *behandlingsoppholdet*, og hva de tidligere beboerne beskrev som betydningsfullt for endring innenfor behandlingskonteksten. Ifølge informantene, med unntak av en, så de ikke på seg selv som rusmisbrukere da de kom inn i behandling. De hadde ikke bestemt seg for å fullføre behandlingen eller slutte å ruse seg. De hevder imidlertid at de etter en tid i behandling begynte å få gode venner blant medbeboere, og større forståelse for behandlingsprogrammet (jf Ravndal og Vaglum 1994), og at dette var

---

avgjørende for at de valgte å bli værende i behandling og at de etter hvert utviklet et ønske om å forandre sine liv.

Med Meads (1934) perspektiv kan interaksjonen med likesinnede og stab, i en behandlingskontekst skjermet fra samfunnet rundt, synes å bidra til å motivere og igangsette identitetsendring blant beboerne. Identitetsendringsprosessen og utfordringer knyttet til veien ut av misbruket avsluttes imidlertid ikke i takt med behandlingsoppholdet, men fortsetter også i tiden etter behandling.

I de tre siste analysekapitlene var jeg opptatt av tiden etter behandling og hva som syntes betydningsfullt for at tidligere beboere skal bevare og videreutvikle rusfrie identiteter I tiden etter behandling befinner ikke tidligere beboere seg lenger i en skjermet kontekst som ”applauderer” endring, og andre forhold synes dermed å få betydning for videre identitetsendring. I samtalene med tidligere beboere viser tre faktorer seg som sentrale for videre identitetsutvikling.

Den første komponenten som vektlegges for å bevare og videreutvikle rusfrie identiteter er *opparbeidet refleksivitet*. Denne komponenten omtales i kapittel 6 og dreier seg om tidligere beboeres refleksivitet rundt egne følelser, holdninger og livsstil. Giddens (1996) begrep ”refleksiv selvidentitet” er fruktbart for å forstå hvordan tidligere beboeres refleksjoner kan være betydningsfulle for videre identitetsutvikling. Tidligere beboere hevder å ha opparbeidet bevissthet, eller hva jeg kaller refleksivitet, gjennom tiden i behandling. De hevder at de reflekterer mye over egne følelser, holdninger og livsstil i tiden etter behandling. Det å være reflekterende oppleves ikke bare som positivt av informantene. De hevder at de reflekterer for mye over ting og at det kan være slitsomt. Noen av informantene omtaler det som at de føler seg litt ”hjernevaska”. På den annen side kan det se ut som at nettopp det å reflektere rundt følelser, holdninger og livsstil er viktig for å bevare og videreutvikle rusfrie identiteter etter behandling (Giddens 1996).

Tidligere beboere legger vekt på at de i tiden etter behandling ønsker å leve i tråd med deler av behandlingsprogrammets verdier, men de gir samtidig uttrykk for at de ikke vil ”miste seg selv” i endringsprosessen. Identitetsendringen synes ikke å være ukritisk adopsjon av behandlingsprogrammets verdier, men ser i stedet ut til å være produkt av både internaliserte behandlingsverdier og refleksive prosesser. Ifølge informantene ønsker de i tiden etter

---

behandling å fortsette å leve delvis etter behandlingsprogrammets verdier, men ikke på en måte som er i strid meg egen personlighet.

Den andre komponenten, *møtet med andre mennesker*, omtales i kapittel 7. Individet presenterer seg selv i møter med andre, og det blir også kategorisert av andre i disse møtene (Goffman 1959, 1963). De tidligere beboerne opptatt av hvordan de presenterer seg selv i møter med andre mennesker, og av hvordan andre mennesker oppfatter dem. De mener at det å eksponere sin fortid kan gjøre det vanskelig å skape nye identiteter, for eksempel en yrkesidentitet, fordi fortiden kan hindre dem tilgang på arbeidsmarkedet. De velger derfor i noen situasjoner å holde fortiden skjult for omgivelsene. Å holde fortiden skjult kan imidlertid innebære skyldfølelse, fordi de oppfatter ærlighet som en viktig i en rusfri tilværelse.

Med Giddens (1996) perspektiv kan vi si at de livsstiler tidligere beboere velger å engasjere seg i etter behandling, er et uttrykk for deres identitet. Med Goffman (1959, 1963) kan vi forstå hvordan mennesker også trenger aksept fra andre for å få tilgang til de arenaer som forbindes med rusfrie livsstiler. Det å bli akseptert som rusfrie personer er viktig for å kunne engasjere seg i rusfrie livsstiler, og dermed for å få næring til sine rusfrie identiteter. Den videre identitetsutviklingen synes på denne måten ikke bare å være opp til tidligere beboere selv, men samspillet med omgivelsene får også betydning for om deres rusfrie identiteter får næring.

I kapittel 8 omtaler jeg den tredje komponenten som synes å ha betydning for videre identitetsutvikling, *støtte fra et nettverk*. De tidligere beboerne hevder å ha brutt kontakten med gamle venner i rusmiljøet. Møter med andre mennesker utenfor institusjonen kan, som vi har sett i kapittel 7, være preget av usikkerhet. Den første tiden etter behandling ser det ut til at andre tidligere beboere er den gruppen informantene omgås mest, og helst identifiserer seg med. Andre tidligere beboere omtales som en viktig støtte, og idealet om en ærlig og direkte tone mellom beboerne lever tilsynelatende videre i ettervernet. Ærlige og direkte tilbakemeldinger omtales som betydningsfulle for at tidligere beboere skal bevare og videreutvikle rusfrie identiteter etter behandling, men det kan også innebære at noen opplever vennskap utviklet under behandling som for mye preget av ”terapi”.

Den tette kontakten mellom deltakerne i ettervernet kan forstås som sosial kontroll og som sosial skremsel. Den tette kontakten med andre beboere omtales først og fremst som en

---

trygghet. Tidligere beboere hevder at de blir ”passet på” i ettervernet. Den tette kontakten kan imidlertid også virke skremmende, gjennom at alle får vite det hvis noen begynner å ruse seg igjen. Det er Ifølge informantene skremmende å se at andre, som tilsynelatende klarte seg bra, begynner å ruse seg igjen, fordi det kan føre til at de blir mer pessimistiske i forhold til egen situasjon. På den annen side kan det å se andre begynne å ruse seg igjen, og de konsekvenser det medfører, bidra til at tidligere beboere reflekterer mer over egen livsstil og det kan derfor trolig virke skjerpende.

De eldste informantene (over 30 år) beskriver ettervernsperioden som en ”tålmodighetsprøve”, og hevder at de har dårlig tid til å bygge opp en selvstendig tilværelse. De hevder at de har ”mistet” mange år av livet sitt som følge av omfattende rusmisbruk, og har derfor hastverk med å komme seg videre i livet. De yngre informantene, derimot, forteller at de trives i ettervernet og gir uttrykk for at de kan tenke seg å bli boende i nærmiljøet rundt institusjonen i flere år.

9.2 Fremtidig forskning

I denne oppgaven har jeg vært opptatt av hvordan tidligere beboere har endret seg gjennom behandling, og hvilke utfordringer de står over for i etterkant av behandlingen. Jeg intervjuet åtte personer som hadde fullført behandlingsoppholdet, og som befant seg i ettervern. Mine informanter var opptatt av at overgangen fra institusjon til selvstendig liv kunne være tøff, og beskrev gjerne den første tiden utenfor institusjonen som en sårbar og usikker periode. I den forbindelse kan det være behov for mer forskning på hvordan denne overgangen oppleves av tidligere beboere i ulike behandlingssteder. Med økt kunnskap om overgangsperioden kan behandlingssteder lettere sette inn tiltak som kan gjøre den første perioden utenfor institusjonen bedre for rehabiliterte rusmisbrukere.

Vi vet at frafallsprosenten er relativt høy blant rusmisbrukere i behandling. Ravndal (1993) hevder at en årsak til at så mange faller ut av behandlingsprogrammet kan være at de ikke får en type behandling som passer for dem. I den forbindelse kan kvantitative undersøkelser av hva som kjennetegner gruppen som fullfører behandlingen ved de ulike behandlingstilbud, og hva som kjennetegner gruppen som faller fra, være nyttige. For at dette skal være mulig er det nødvendig med mer systematisk dokumentasjon når rusmisbrukere skrives inn i

---

behandling, og når noen faller ut. Å kombinere disse kvantitative data med kvalitative analyser av de ulike gruppene kan bidra til økt kunnskap om hvorfor noen fullfører behandlingen, og om hvorfor noen faller fra. Det kan videre bidra til økt kunnskap om hvilke type rusmisbrukere som passer til ulike typer tiltak.

Min oppgave omhandler tidligere beboere som hadde avsluttet behandlingsoppholdet for mellom en måned og ett år siden. Informantene var fortsatt en del av ettervernet, bodde i området rundt institusjonen og deltok fremdeles i frivillig arbeid i regi av institusjonen. Jeg har rettet oppmerksomheten mot hva som syntes å være av betydning for å bevare og videreutvikle rusfrie identiteter den første tiden etter behandling. Fordi informantene fortsatt var tett tilknyttet institusjonen kan de ikke sies å ha etablert selvstendig tilværelser ennå. Forskning på rehabiliterte misbrukere, som har vært lenger utenfor institusjonen, vil kunne gi mer kunnskap om de barrierene de (eventuelt) møter når de skal bygge opp selvstendig liv utenfor institusjonen, og om hva som er viktig for å oppnå rusfrie identitet og tilværelse på sikt.

Kildeliste

- Album, Dag (1996): *Nære Fremmede: pasientkulturen i sykehus*. Oslo: Tano AS
- Becker, Howard S (1973): *Outsiders: studies in the Sociology of Deviance*. New York: The Free Press
- Berg, John E. (1994): *Ressursorientert (re)habilitering av rusmiddelmissbrukere*. Oslo: Universitetsforlaget
- Berger, Peter L & Luckmann, Thomas (2000): *Den samfunnsskapte virkelighet*. Bergen: Fagbokforlaget
- Biernacki, Patrick (1986): *Pathways from heroin addiction: recovery without treatment*. Philadelphia: Temple University Press
- Charon, Joel M (2004): *Symbolic Interactionism. An Introduction, An Interpretation, An Integration*. New Jersey: Pearson Prentice Hall
- De Leon, George (2003): *Det terapeutiske samfunn: teori, modell og metoder*. Oslo: Universitetsforlaget
- Fangen, Katrine (2001): *En bok om nynazister*. Oslo: Universitetsforlaget
- Fangen, Katrine (2005): *Deltagande Observation*. Malmö: Liber
- Finstad, Liv (1990): *Den betalte familie: nye livsformer for folk i krise*. Oslo: Pax Forlag A/S
- Frankel, Barbara (1989): *Transforming Identities: context, power and ideology in a therapeutic community*. New York: Peter Lang
- Frønes, Ivar (2003): *Handling, kultur og mening*. Bergen: Fagbokforlaget
- Furuholmen, Dag (1993): *Boka om Veksthuset*. Oslo: Cappelen
- Furuholmen, Dag og Schanche Andersen, Arne (1993): *Fellesskapet som metode, miljøterapi og evaluering i behandling av stoffmisbrukere*. Oslo: Cappelen

-
- Goffman, E (1961): *Asylums*. New York: Doubleday
- Goffman E (1959): *The Presentation of Self in Everyday Life*. New York: Doubleday
- Goffman, E (1963): *Stigma*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall
- Giddens, Anthony (1996): *Modernitet og selvidentitet*. København: Hanz Reitzels Forlag
- Halvorsen, Ida (1988): *Hard asfalt: en selvbiografi*. Oslo: Pax
- Harste, Gorm og Mortensen, Nils (2004): "Sosiale samhandlingsteorier". I: Andersen, Heine og Kaspersen, Lars Bo (red.), *Klassisk og moderne samfundsteori*. København: Hans Reitzels forlag.
- Jacobsen, Michael Hvid og Kristiansen, Søren (2002): *Erving Goffman. Sosiologien om det sosiale livs elementære former*. København: Hans Reitzels Forlag
- Jenkins, Richard (2004): *Social Identity*. London: Routledge
- Kristiansen, Arne (2000): *Fri frå narkotika: om kvinner och men som har varit narkotikamisbrukere*. Vaxholm: Bokforlaget Bjurner og Bruno AB
- Kvale, Steinar (1997): *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Ad Notam Gyldendal
- Lalander, Philip (2001): *Hela verden er din – en bok om unga heroinister*. Lund: Studentlitteratur
- Lalander, Philip & Salasuo, Mikko (2005): "Mellan självvalgt och påtvingat utanförskap: en analys av sju kvalitative studier om unga narkotiaerfarna människors tankar om narkotika". Helisinki: Nordiska namnden for alkohol- och drogforskning (NAD)
- Larsen, Camilla Jordheim (2003): *Et nytt seksuelt landskap? Homofile erfaringer og skeive identiteter*. Hovedoppgave i sosiologi. Oslo: Universitetet i Oslo
- Levin, Irene & Trost, Jan (1996): *Å forstå hverdagen med et symbolsk interaksjonistisk perspektiv*. Oslo: Tano AS
- Mead, George Herbert (1934): *Mind, Self and Society*. Chicago: University of Chicago Press

-
- Olsen, Gerd Ingrid (2004): *En rusprofil å leve med: konstruksjon av identitet hos unge rusbrukere*. Hovedoppgave i sosiologi. Trondheim: Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
- Pedersen, Willy (1991): *Drugs in adolescent worlds: a longitudinal study of adolescent drug use socialization*. Oslo: Department of Psychiatry, University of Oslo
- Ravndal, Edle (1993): *Virker behandling? En oversikt over behandlingsresultater for stoffmisbrukere i Norden og internasjonalt*. Stockholm: Grafiska Gruppen
- Ravndal, Edle & Vaglum, Per (1994): "Why do drug abusers leave the therapeutic community?" Oslo: *Nordic Journal of Psychiatry*, 47 Suppl. 33:1-56
- Repstad, Pål (1998): *Mellom nærhet og distanse. Kvalitative metoder i samfunnsfag*. Oslo: Universitetsforlaget
- SIRUS (2003): *Det nasjonale dokumentasjonssystemet innen tiltaksapparatet for rusmiddelmissbrukere. Klientkartleggingsdata*. Oslo: Reitox
- SIRUS (2006): *Landsdekkende oversikt over tiltak for rusmiddelmissbrukere*. Oslo: Reitox
- Skatvedt, Astrid (2001): *Fortellinger om kjærlighet. Om kommunikasjon i alminnelig samvær mellom behandler og klient*. Hovedoppgave i sosiologi. Oslo: Universitet i Oslo
- Smith-Solbakken, Marie & Tungland, Else M (1996): "Stoffmisbruker – talent eller klient?", I (Red) Pedersen, Willy & Waal, Helge, *Rusmidler og veivalg* (231-246).
- Svensson, Bengt (1996): *Pundare, jonkare och andra med narkotikan som följeslagare*. Stockholm: Carlsson Bokforlag
- Thagaard, Tove (1998): *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget
- Thelander, Anna (1979): *Hasselakollektivet: en rapport om vårdinnehåll och vårdideologi på ett hem for unga narkomaner*. Stockholm: Prisma
- Thomassen, Arild (2001): *Endring gjennom ritualer. Om produksjon av tro på individuell endring i et terapeutisk samfunn for stoffmisbrukere*, sosiologisk årbok, Oslo: Nordberg

---

Trykk

Verde, Patrick & Vinedal, Bente (2006): *Evaluering av "Huset". En døgninstitusjon for rusbehandling*. Oslo: AIM

Wadel, Cato (1991): *Feltarbeid i egen kultur. En innføring kvalitativt orientert samfunnsforskning*. Flekkefjord: Seek A/S

Widerberg, Karin (2001): *Historien om et kvalitativt forskningsprosjekt*. Oslo: Universitetsforlaget

"Alle kilder som er brukt i denne oppgaven er oppgitt".

Antall ord i denne oppgaven er 39 229

Vedlegg 1

Intervjuguide:

1. Introduksjon til informanten:

Jeg er interessert i hvordan ditt liv har vært frem til nå. Da er jeg både opptatt av livet ditt som rusmisbruker, livet ditt under behandling og livet ditt nå. Du er ekspert her, jeg vil vite hvordan du snakker om endringene som har skjedd med deg og i ditt liv.

Bakgrunnsdata om informanten: alder

2. Rushistorie:

Når begynte du med stoff?

Kan du beskrive livet ditt som misbruker?

Hva gikk dagene med til?

Hva gjorde stoffet for deg i denne perioden/ hvilken rolle spilte stoffet i livet ditt?

Hva tenkte du om det livet du levde?

Hvem betydde noe og hadde prestisje i miljøet?

Tenkte du noen gang på fremtiden når du var i denne perioden?

Hva fikk deg til å bestemme deg for å slutte med stoff?

Har du prøvd noen andre behandlingstilbud?

3. Behandlingen på Huset:

Hvordan var livet ditt under oppholdet på Huset?

Er det noe ved behandlingen som du tenker på som spesielt virkningsfullt, som hjalp deg til å bli rusfri?
(episoder/mennesker som ga tro/håp?)

Hvor lenge var du på Huset?

Synes du det var lenge nok å være på Huset? For lenge?

Dro du derfra noen gang?

Hvordan var det å flytte fra Huset?

Føler du deg forandret av å ha vært på Huset? Positivt/negativt? Bruker du språket på huset fortsatt?

Er du fornøyd med oppfølgingen du får i den fasen du befinner deg i nå? (Ettervern)

Hvordan er tilbudene dere har i ettervernsperioden?

Har du lært mye av å være på Huset?

Følger du fortsatt behandlingprogrammet i det livet du lever i dag?

4. Barndom / Oppvekst

Hvordan vil du beskrive ditt liv før du begynte med stoff?

Hvor vokste du opp? (miljø)

Hvem bodde du sammen med under oppveksten?

5. Situasjonen i dag:

Hvor bor du? (ettervernsbolig/egen bolig)

Er du mye sammen med andre i ettervernet? Hva betyr personene i ettervernet for deg? Bruker du de andre i ettervernet hvis du har problemer?

Har du kontakt med familien? Bedre kontakt enn før du var på Huset?

Har du kontakt med noen andre personer enn de i ettervern? Føler du det er vanskelig å komme i kontakt med folk? Rusfrie?

Har du noen kontakt med det gamle miljøet? Har du truffet noen av dem etter at du kom ut fra Huset?

Tror du at du vil ha kontakt med dem senere?

Hva går dagene med til? Frivillig arbeid? Skole?

Har du noen andre interesser? Er dette interesser du hadde før du kom til Huset?

Hvordan er økonomien? Har du noe gjeld?

Har du forandret utseende mye fra tiden før Huset?

Tenker du mye på rus? Har du rusa deg etter du kom over i ettervern?

Bruker du teknikker du lærte på Huset når du har en tung dag?

Er du tilfreds med livet ditt nå?

Hva er viktig for deg i livet ditt i dag?

Hva tror du er viktigst for deg for at du skal klare å etablere deg utenfor rusmiljøet?

Hvordan har synet på deg selv forandret seg etter at du ble rusfri?

Hvordan så du på deg selv før du kom til Huset? Nå?

Kan du si noe om dine følelser knyttet til å bli ferdig med misbruket? (Glede/sorg)

Hvor føler du tilknytning i dag? Hvor følte du tilknytning før?

Føler du deg ofte ensom?

Hva betyr Huset for deg i dag?

Er du / kommer du til å være åpen med din historie?

Eventuelt: Hvordan tror du omgivelsene reagerer hvis du forteller om din fortid?

6. Fremtidsutsikter

Tanker / forventninger / planer / ønsker

Vedlegg 2

Forespørsel om å delta i undersøkelsen:

“Endring og utvikling gjennom behandling”

Jeg heter Christina Berger og studerer sosiologi ved universitetet i Oslo. I løpet av dette året skal jeg skrive en oppgave om tidligere rusmisbrukere som har gjennomført døgnbehandling i ett år. Jeg er interessert i å høre din historie om veien ut av misbruket, og hva du mener er viktig for at du skal kunne etablere et liv uten rus.

Jeg vil gjerne at dere som har vært beboere på Huset skal bli hørt og komme til orde i denne undersøkelsen, og ønsker derfor å intervju noen av dere. Intervjuet vil ta mellom en og to timer, alt etter hvor mye du ønsker å formidle. Jeg ønsker å ta opp samtalen på lydbånd hvis det er i orden for deg. Hvis du synes dette er ubehagelig, så kan jeg holde meg til notater.

Jeg vil ta bort personlige kjennetegn ved intervjupersonene når jeg skriver ut intervjuet, så det vil ikke være mulig å kjenne igjen personer. Intervjuet (båndopptaker og notater) vil oppbevares utilgjengelig for alle andre enn meg, og vil slettes etter at studien er gjennomført, det vil si innen mai 2007. Svarene vil inngå i sluttrapporten på en slik måte at ingen vil ha mulighet for å knytte uttalelser eller spesielle kjennetegn til deg som person. Huset vil ikke ha tilgang på den informasjonen du gir meg.

Det er frivillig å delta i studien. Du kan trekke deg når som helst, uten å oppgi noen grunn. Å si nei til deltakelse eller trekke seg fra studien underveis får ingen konsekvenser i forhold til meg eller Huset.

Dersom du ønsker å delta i studien, signerer du på linjen nederst på siden.

Hilsen Christina Berger

Signatur: _____

Dato: _____

Vedlegg 3

Samtykkeerklæring

Jeg samtykker herved til å være med i studien: "Endring og utvikling gjennom behandling".
Jeg har mottatt og lest informasjonsskrivet.

Hvis jeg aksepterer det, blir intervjuet tatt opp på lydbånd. Dette vil bli slettet etter at studien er gjennomført, det vil si senest januar 2007. I sluttrapporten vil svarene jeg gir bli brukt, men ikke på en slik måte at det er mulig å kjenne meg igjen.

Jeg er informert om at det er frivillig å delta i studien, og at jeg kan trekke meg uten å oppgi noen spesiell grunn, og at det eventuelt ikke vil få noen konsekvenser.

Sted: _____ Dato: ____ / ____ 2006

Signatur: _____

Vedlegg 4

HUSFILOSOFIEN

Vi er her fordi det til syvende og sist ikke finnes noen flykt fra oss selv.

Inntil et menneske tør møte seg selv i andres øyne og hjerte flykter det.

Inntil det lar andre ta del i sine hemmeligheter, kan det ikke kjenne seg trygg på dem.

Redd for å kjenne seg selv, kan man ikke lære andre å kjenne.

Hvor ellers enn i vårt fellesskap kan vi finne et slikt speil?

Her kan et menneske endelig stå tydelig fram for seg selv.

Ikke som kjempen i sine drømmer eller som dvergen i sin angst, men som et menneske.

En del av helheten og meningen med den.

Her kan vi sammen slå rot og gro, ikke ensom som i døden, men levende i et fellesskap.

(Kilde: institusjonens hjemmeside)